

Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

Jaarverslag 2022

Dit jaarverslag is een uitgave van Stichting
Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

Administrateur
APG DWS & Fondsenbedrijf N.V.
Postbus 637, 1000 EE Amsterdam

www.architectenpensioen.nl
bestuur@architectenpensioen.nl

datum
7 juni 2023

Inhoudsopgave

I. BESTUURSVERSLAG

Voorwoord van het bestuur	4
Kerncijfers	5
Dashboard	6
1 Beleid	8
2 Resultaten	18
3 Vermogensbeheer	29
4 Integraal Risicomanagement	39
5 Organisatie	45
6 Raad van toezicht	52
7 Verantwoordingsorgaan	54

II. JAARREKENING

1 Balans per 31 december	58
2 Staat van baten en lasten	59
3 Kasstroomoverzicht	60
4 Algemene toelichting	61
5 Toelichting op de balans	70
6 Toelichting op de staat van baten en lasten	91

III. OVERIGE GEGEVENS

1. Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten	99
2. Actuariële verklaring	100
3. Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	102

IV. BIJLAGEN

1. Benoemende organisaties	110
2. Externe partijen	111
3. Gegevens pensioenregeling	113
4. Nevenfuncties	114
5. Samenstelling bestuursbureau	117
6. Begrippen en afkortingen	118
7. SFDR	120

I. BESTUURSVERSLAG

Voorwoord van het bestuur

Dit is het jaarverslag over 2022 van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus (het fonds). Wij leggen in dit jaarverslag verantwoording af over het gevoerde beleid, de bereikte resultaten en het hierbij passende risicomanagement. Wij lichten toe hoe onze financiële situatie zich heeft ontwikkeld. Ook leest u in dit verslag hoe we met de ontwikkelingen in zowel de wereld, het pensioendossier als de architectenbranche zijn omgegaan.

De inval van Rusland in Oekraïne vinden wij onacceptabel en verwerpelijk. We leven mee met alle burgers in het oorlogsgebied. Conform ons beleid bekijken wij samen met onze vermogensbeheerders hoe we onze beleggingen in Rusland kunnen afbouwen.

Onder andere door de inval van Rusland in Oekraïne en de gestegen gasprijzen was de inflatie in 2022 hoger dan voorgaande jaren. Onze financiële positie was goed genoeg om de opgebouwde pensioenen per 1 januari 2022 met 1,20% te verhogen. Door versoepelde spelregels hebben we in september de pensioenen nog een keer kunnen verhogen. Met de extra verhoging van 1,48% per 1 september 2022 zijn de pensioenen gecompenseerd voor de prijsinflatie. Per 1 januari 2023 zijn de pensioenen met 7,33% verhoogd. Op dit moment hebben we voldoende buffers en vermogen om de opgebouwde pensioenen nu en in de toekomst uit te keren.

Wij willen als fonds onze deelnemers een realistisch toekomstperspectief geven en helpen om bewuste keuzes te maken voor nu en later. Daarom lichten wij in dit jaarverslag de herziening van de tweede pijler van het pensioenstelsel toe. Het pensioenakkoord is inmiddels uitgewerkt in het Wetsvoorstel toekomst pensioenen en de Eerste en Tweede Kamer zijn hiermee akkoord gegaan. De afschaffing van de doorsneepremiesystematiek en het met de economische ontwikkelingen laten meebewegen van de pensioenen zijn hier belangrijke veranderingen in.

We zijn samen met sociale partners aan de slag gegaan om onze deelnemers van alle generaties een goed en reëel vooruitzicht te kunnen bieden. Hierom, en om te horen wat er leeft bij onze achterban, hebben we verschillende bijeenkomsten georganiseerd, zowel live als digitaal. Sociale partners hebben een voorlopige keuze gemaakt voor de solidaire premieregeling en de intentie uitgesproken voor het overzetten van de al opgebouwde pensioenaanspraken in de huidige regeling naar de nieuwe solidaire premieregeling.

Om de pensioenopbouw betaalbaar te houden, beleggen wij de ingelegde premies. Dit doen we in aandelen, obligaties en andere beleggingen. Ons belegd vermogen is eind 2022 flink lager dan eind 2021. Dit komt door de negatieve rendementen op onze beleggingen. Door de gestegen rente is de beleidsdekkingsgraad wel hoger dan aan het begin van 2022.

Onze vermogensbeheerder PGGM heeft zijn beleggingsfondsen onder andere voor ons fonds gesloten. Dit betekende dat wij onze beleggingen die waren ondergebracht in de beleggingsfondsen van PGGM, op zorgvuldige wijze elders moesten onderbrengen. Dit is voor alle beleggingen gelukt en ons vermogen is inmiddels tegen gunstigere tarieven ondergebracht bij Amundi Asset Management, State Street Global Advisors, Fidelity en UBS Fund Management. Door deze transitie kunnen we nu ook meer en beter invulling geven aan ons eigen beleid op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen.

Kerncijfers

(Bedragen x € 1.000)

	2022	2021	2020	2019	2018
<i>Bureaus, deelnemers en pensioengerechtigden</i>					
Aangesloten bureaus met personeel	1.299	1.340	1.314	1.380	1.313
Deelnemers	10.313	10.050	9.349	9.142	8.448
Gewezen deelnemers	25.392	25.185	25.334	25.772	25.708
Pensioengerechtigden	13.872	13.715	13.508	13.289	13.098
<i>Premie en uitkeringen</i>					
Premiebijdragen werkgevers en werknemers	74.280	64.792	60.246	56.633	49.860
Pensioenuitkeringen, inclusief afkopen	118.512	114.236	111.849	107.770	105.094
<i>Beleggingen</i>					
Totaal belegd vermogen	4.235.727	5.673.562	5.508.006	4.972.410	4.235.232
Beleggingsresultaten risico fonds	-1.377.406	212.610	601.966	802.183	674
Gerealiseerd beleggingsrendement	-23,91%	3,70%	12,20%	18,89%	0,10%
Saldo van baten en lasten	-336.369	470.367	89.041	160.246	-146.517
Rekenrente ultimo boekjaar DNB RTS	2,53%	0,58%	0,22%	0,76%	1,41%
<i>Voorzieningen en reserves</i>					
Aanwezig eigen vermogen	734.915	1.071.284	600.917	511.876	351.630
Vereist eigen vermogen	701.930	845.887	893.082	832.271	750.600
Totale technische voorziening	3.519.301	4.616.283	4.927.192	4.470.985	3.886.965
<i>Dekkingsgraad</i>					
Beleidsdekkingsgraad	125,0%	118,8%	105,1%	109,0%	112,9%
<i>Kosten</i>					
Totale kosten vermogensbeheer exclusief transactiekosten *	10.405	14.946	11.690	13.469	13.298
Totale transactiekosten *	5.004	5.932	5.969	4.332	3.611
Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten	15.409	20.878	17.659	17.801	16.909
Totale kosten vermogensbeheer exclusief transactiekosten als percentage van het GBV *	0,22	0,27	0,23	0,30	0,31
Totale transactiekosten als percentage van het GBV *	0,11	0,11	0,12	0,09	0,09
Totale kosten vermogensbeheer als percentage van het GBV	0,33	0,38	0,35	0,39	0,40
Totale administratieve uitvoeringskosten *	4.464	3.947	3.602	3.567	3.982
Totale administratieve uitvoeringskosten per deelnemer of pensioengerechtigde in euro's *	185	166	158	159	185

* Volgens Pensioenwet verplicht vermeld;

GBV: in het verslagjaar gemiddeld belegde vermogen

Dashboard

De belangrijkste zaken in één oogopslag. In de diverse hoofdstukken staat een uitgebreidere toelichting.

Financiële positie: per 31 december 2022 is onze actuele dekkingsgraad 120,9%. Onze beleidsdekkingsgraad is in 2022 gestegen van 118,8% naar 125,0%. De stijging van de dekkingsgraad is met name het gevolg van de stijging van de rente. Het fonds heeft geen herstelplan meer nodig.

Resultaat: we hebben in 2022 een negatief beleggingsresultaat behaald van 23,91%.

Toeslag: door de financiële situatie van het fonds per 31 december 2021 konden we de pensioenen van pensioengerechtigden en de aanspraken van actieve en gewezen deelnemers per 1 januari 2022 verhogen met 1,20%. Deze verhoging (toeslag) was nog niet volledig. Onze ambitie was namelijk 2,70% (CPI alle huishoudens). Door gebruik te maken van de versoepelde spelregels hebben we per 1 september 2022 de resterende toeslag alsnog kunnen toekennen. Daarmee zijn in 2022 toeslagen verleend van 1,20% per 1 januari 2022 en 1,48% per 1 september 2022. De toeslag per 1 januari 2023 bedroeg 7,33%.

Premiedekkingsgraad: de premiedekkingsgraad per 1 januari 2022 was met 72% laag te noemen. Per 1 januari 2023 lag de premiedekkingsgraad ruim boven de 100%. In het nieuwe pensioenstelsel kan geen sprake meer zijn van een lage of hoge premiedekkingsgraad, aangezien deelnemers dan hun ingelegde pensioenpremie aan hun eigen pensioenkapitaal toevoegen.

Premie: voor 2022 zijn cao-partijen overeengekomen de pensioenpremie te verhogen van 23% naar 24,5% van de pensioengrondslag. Hierdoor kon het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen in 2022 weer iets stijgen.

Opbouwpercentages: de opbouw van het ouderdomspensioen is verhoogd van 1,39% naar 1,50% in 2022. Dit is hoger dan voorgaand jaar, maar lager dan onze ambitie, namelijk dat wat fiscaal maximaal is toegestaan. We hebben het opbouwpercentage in samenhang met de premie getoetst aan de voorschriften en rekenregels van DNB. Bij de besluitvorming hebben we, vanuit de solidariteit en collectiviteit die een pensioenfonds kenmerkt, oog gehad voor alle belanghebbenden: actieve deelnemers, slapers, pensioengerechtigden en de aangesloten werkgevers. We hebben geconcludeerd dat met het geheel van afspraken op evenwichtige wijze invulling wordt gegeven aan de belangen van deelnemers en pensioengerechtigden. Wij hebben hierbij gekeken naar het totaalpakket van de pensioenafspraken en niet alleen naar de afzonderlijke onderdelen. De opbouwpercentages van het partner- en wezenpensioen hebben we niet veranderd. Deze percentages zijn respectievelijk 1,3125% en 0,2625% gebleven.

Verantwoord beleggen: we hebben niet alleen oog voor het halen van beleggingsrendement. Wij willen ook vanuit onze maatschappelijke rol bijdragen aan een leefbare, duurzame en sociale leefomgeving. Daarom hebben we in ons verantwoord beleggen beleid twee speerpunten opgenomen uit de Sustainable Development Goals (SDG) van de Verenigde Naties. Dit zijn 'duurzame en betaalbare energie' en 'duurzame steden en gemeenschappen'. U leest meer over verantwoord beleggen in het hoofdstuk 'Vermogensbeheer'. Ook leest u daar op welke wijze wij voldoen aan de regelgeving.

Vernieuwing in de architectenbranche: als fonds werken wij samen met sociale partners om van pensioen een eigentijdse en beter passende arbeidsvoorwaarde te maken. We onderzoeken de mogelijkheden van de regeling om deelnemers in de toekomst meer flexibiliteit en keuzevrijheid te bieden in het treffen van financiële voorzieningen en om zzp'ers te bewegen tot deelname aan de regeling. Wij willen ervoor zorgen dat onze deelnemers tevreden met pensioen gaan en ook tevreden blijven.

Wetsvoorstel toekomst pensioenen: de Eerste en Tweede Kamer hebben ingestemd met de Wet toekomst pensioenen. Het doel is een duurzamer pensioenstelsel dat eerder perspectief biedt op een koopkrachtig pensioen. Door een wijziging in de opzet van het stelsel worden de pensioenen transparanter en persoonlijker. Ook gaan de pensioenen meer meebewegen met de economie. Sociale partners hebben hun voorkeur uitgesproken voor de solidaire premieregeling en de intentie tot invaren. Invaren betekent het verhuizen van de al opgebouwde pensioenen naar een persoonlijke pensioenpot. We zullen ons inspannen om in de uitkeringsfase schokken in de pensioenuitkering van pensioengerechtigden zo veel mogelijk te beperken.

1 Beleid

Wij hebben in 2022 als fonds veel tijd besteed aan diverse werkzaamheden in het kader van de Wet toekomst pensioenen (Wtp), het aanpassen van de pensioenregeling op dat wat gangbaar en gewenst is en goed en integer pensioenfondsbestuur. In onze communicatie met de achterban hebben we meer nadruk gelegd op 'contact en samen'. Ook hebben wij blijvend ingezet op 'inzicht en handelingsperspectief' en 'herkenbaar en solide'.

Er stonden in 2022 veel verschillende onderwerpen op onze agenda. Uiteraard heeft de inval van Rusland in Oekraïne op 24 februari 2022 ons beziggehouden, zowel op menselijk vlak als de impact ervan op het fonds. We hebben extra vergaderd om de impact te duiden en te beoordelen of er extra maatregelen moesten worden genomen. Dit laatste was niet het geval. Ook hebben wij geconcludeerd dat er geen sprake was van een crisis volgens ons crisisplan. De evaluatie van het crisisplan heeft niet geleid tot aanpassing van het crisisplan.

Onze governance-inrichting hebben wij aangepast. De Communicatie- en Pensioencommissie is gesplitst in een Communicatiecommissie en een Pensioencommissie. Wij zijn van mening dat we met deze twee commissies beter in staat zijn te anticiperen op alle ontwikkelingen op gebied van communicatie, pensioen en uitbesteding en hierdoor meer focus kunnen realiseren. Ook hebben we na twee jaar proefdraaien met mandatering, het mandaat aan de commissies voor uitvoeringstechnische besluiten geformaliseerd. Onze stelregel is dat het een bestuursaangelegenheid blijft besluiten te nemen over het beleid. De reglementen van de commissies hebben we op het mandaat aangepast.

Verder stond het onderwerp vermogensbeheer prominent op onze agenda. De aanleiding hiervoor was de noodzakelijke herinrichting van het vermogensbeheer door het besluit van PGGM om onder andere voor ons pensioenfonds een aantal beleggingsfondsen te sluiten.

In dit hoofdstuk leggen we verantwoording af over de beleidskeuzes die we in 2022 hebben gemaakt.

1.1 Thema's 2022

Wet toekomst pensioenen

In samenwerking met sociale partners zijn we in 2021 gestart met de werkzaamheden voor de Wtp. Dit is een complex en langdurig traject, waarbij meerdere stakeholders betrokken zijn om de nieuwe pensioenregeling vorm te geven. In de nieuwe regeling worden op persoonlijk niveau de ingelegde premies en het gemaakte rendement geadmistreerd. Dit rendement kan zowel positief als negatief zijn. De wet treedt per 1 juli 2023 in werking en we hebben tot 1 januari 2028 de tijd om de regeling aan te passen aan het nieuwe wettelijk kader. We zijn door onze pensioenadministrateur APG op de hoogte gebracht van de samenwerking die APG is aangegaan voor een nieuw administratiesysteem in het kader van de nieuwe pensioenregeling. We houden de afspraken die tussen de partijen zijn gemaakt – en de voortgang daarin – nauwlettend in de gaten.

Na het vaststellen van het programmaplan en de routekaart met mijlpalen is de gewenste Wtp-governancestructuur die passend is bij het fonds, vormgegeven. Onze bestaande governancestructuur – met diverse bestuurlijke commissies en de Protocolcommissie waarin de samenwerking met sociale partners is georganiseerd – is gebruikt om de eerste stappen te zetten. Nadat we onder leiding van een externe adviseur van start zijn gegaan met de eerste opzet, hebben we het bestuursbureau aansluitend belast met de daadwerkelijke aansturing van het programma. De commissies zijn aan de hand van vijf gedefinieerde werkstromen aan de gang gegaan met de uitwerking hiervan.

We hebben de volgende werkstromen onderkend:

- Pensioentoezegging en financiering
- Pensioenuitvoering en datakwaliteit
- Vermogensbeheer
- Communicatie
- Risicobeheer

Sociale partners hebben het bestuur gevraagd om inhoudelijke ondersteuning bij de Wtp. Samengevat willen sociale partners inzicht in het traject “van nu naar straks”, waarbij de effecten van de overstap naar het nieuwe stelsel zichtbaar worden gemaakt: van premie-inleg naar verwachte uitkomst. Sociale partners hebben de voorlopige keuze gemaakt voor de solidaire premiereregeling. Het uitgangspunt is om per 1 januari 2026 over te gaan naar de nieuwe pensioenregeling en de opgebouwde aanspraken in te varen. Een eerder moment voor de transitie hebben we overwogen, maar gezien de werkzaamheden die nog moeten plaatsvinden en het wetgevingsproces wordt dit niet als realistisch gezien. Binnen het besluitvormingstraject onderkennen we diverse onderlinge afhankelijkheden, die een snellere overgang in de weg staan.

De werkgeversvertegenwoordigers van sociale partners denken na over de toevoeging van flexibele elementen aan de solidaire premiereregeling. De werknemersvertegenwoordigers hebben aangegeven hier op voorhand geen principiële bezwaren tegen te hebben. Tijdens een creatieve sessie zijn de mogelijkheden hiertoe verkend. Zo hebben we onder andere een opt-in- en een opt-outregeling besproken. Ook hebben we diverse berekeningen laten maken die inzicht geven op het niveau van maatmensen gebaseerd op leeftijd en inkomen. Nadat sociale partners de definitieve keuzes hebben gemaakt, dienen we als fonds nog een besluit te nemen over de aanvaarding van de opdracht.

De risicopreferentie (risicodraagkracht en risicobereidheid) van onze deelnemers is een belangrijke factor voor het ontwerp van de nieuwe pensioenregeling en voor het daaruit voortvloeiende beleid. Het uitvragen van de risicobereidheid was een belangrijk interactiemoment met onze achterban. We hebben na een doorlopen Request for Information- en Request for Proposaltraject besloten dit onderzoek te laten uitvoeren door IG&H en Achmea Pensioenservices. De respons was voldoende hoog om representatieve conclusies uit te trekken. Aan de hand van de risicobereidheid en draagkracht maken we een vertaling naar een generieke lifecycle. Voor nadere duiding van de uitkomsten uit het risicopreferentieonderzoek hebben we ook focusgroepen georganiseerd met deelnemers en pensioengerechtigden om onder meer door te kunnen vragen op hun drijfveren begrip van risico bij beleggen.

De Wtp-voortgangsrapportage bespreken we ieder kwartaal. Gegeven de fundamentele aanpassingen die uit de Wtp zullen volgen, hebben we de sleutelfunctiehouder Interne audit de opdracht gegeven om een inventarisatie te doen op onze Wtp-aanpak. Dit betrof dus geen audit of een quickscan, maar een adviesopdracht om ons observaties en aandachtspunten mee te geven.

Ook hebben er strategische sessies plaatsgevonden waarbij we nu al hebben gekeken naar de impact van de Wtp op het toekomstige bestuursmodel.

Pensioenregeling

Als fonds streven wij samen met sociale partners naar een adequate en gangbare pensioenregeling met zo min mogelijk uitzonderingen. Dit draagt bij aan de begrijpelijkheid en houdt de uitvoeringskosten zo laag mogelijk. Sociale partners bepalen de regeling en het fonds is verantwoordelijk voor de uitvoering van de regeling.

In samenwerking met sociale partners onderrzoeken we de mogelijkheden voor de toekomst van de regeling, zodat we er nog beter voor kunnen zorgen dat deelnemers tevreden met pensioen gaan en dat dit ook in de uitkeringsfase zo blijft. Het opbouwpercentage is geen vast gegeven meer en fluctueert door de maximering van de pensioenpremie op 24,5%. In 2021 bedroeg het opbouwpercentage 1,39% per jaar, in 2022 1,50% en in 2023 1,44%. Het opbouwpercentage is in deze drie jaren

lager dan het maximale opbouwpercentage dat fiscaal is toegestaan bij een pensioenleeftijd van 67 jaar. Onze ambitie is een opbouwpercentage van 1,738%. Wij hanteren een pensioenleeftijd van 67 jaar, omdat dit het meest aansluit bij wat wij in de praktijk als pensioendatum zien.

Wij hebben de flexibiliseringsfactoren vastgesteld.

Premievrije voortzetting bij arbeidsongeschiktheid

Als deelnemers een WIA-uitkering ontvangen, betaalt het pensioenfonds meestal mee aan de pensioenpremie. Conform de aanbeveling van de Ombudsman Pensioenen hoeven deelnemers hier zelf niets voor te doen. Wij ontvangen deze gegevens van het UWV en we hebben geen termijn gesteld voor het aanvraagmoment van premievrije voortzetting.

Fixatie inflatiecurve volgens alternatief ingroeipad

We hebben in 2022 besloten gebruik te maken van het door DNB gepubliceerde alternatieve ingroeipad aangezien met terugwerkende kracht fixeren niet is toegestaan. In 2020 hebben we namelijk niet expliciet stilgestaan bij het fixeren van de inflatiecurve.

De inflatie is nu gefixeerd voor dezelfde duur als de rentecurve.

ALM-studie

We hebben in 2022 geen nieuwe ALM-studie gedaan. In 2022 hebben wij wel de parameters waarmee in de ALM-studie zal worden gerekend, alvast bepaald. In 2023 zijn wij gestart met de berekeningen.

Incassoproces

Inzake het incassoproces proberen we zo kort mogelijk op de bal te spelen. Aan het bewaken van het incassoproces hebben we een tussentijdse servicecall naar de architectenbureaus toegevoegd. Bureaus worden nu gebeld wanneer we merken dat de premiebetaling achterblijft. Bij niet-tijdige betaling staan de volgende middelen tot onze beschikking om de risico's te beperken: betaalherinnering, ingebrekestelling, servicecall en als laatste de overdracht naar een externe incassopartner. We hebben het besluit genomen werkgevers ook via iDEAL de premie te laten betalen om het betalingsgemak te vergroten.

Handhavingsactiviteiten

Wij dienen alle medewerkers van een architectenbureau dat onder de verplichtstelling valt, pensioenaanspraken toe te kennen, ook als er geen premie is betaald (geen premie, wel recht). Wij lopen een juridisch en financieel risico als er bureaus zijn die onterecht niet aangesloten zijn of als bureaus die failliet gaan de pensioenpremie niet (meer) betalen. Het lopen van risico op het terrein van gedrag, integriteit en cultuur draagt niet bij aan de doelstellingen van het fonds. We hebben in 2022 dan ook extra handhavingsactiviteiten uitgevoerd met behulp van data-analyse om dit risico te verkleinen.

In 2022 hebben we eenmalig een extra controle laten uitvoeren op het bestand van de Branchevereniging Nederlandse Architectenbureaus (BNA) om te toetsen of de in dit bestand opgenomen bedrijven al dan niet terecht als verplicht bedrijf bij het fonds zijn ingeschreven. Het bestand van het fonds is nader getoetst vanuit de verplichtstellingscriteria opdat bij de overgang naar het nieuwe stelsel helder is welke werkgevers verplicht en welke werkgevers vrijwillig zijn aangesloten.

Voor 2023 hebben we handhavingsactiviteiten zoals het werkingsfeeronderzoek als vast onderdeel opgenomen in de structurele dienstverlening door APG.

Datakwaliteit

Wij zijn verantwoordelijk voor een zorgvuldige uitvoering van de pensioenregeling en wij waarborgen een beheerste en integere uitvoering. Dit draagt bij aan het vergroten van het vertrouwen van onze deelnemers en aangesloten architectenbureaus. De

kwaliteit van de data die in de uitvoering gebruikt wordt, speelt een belangrijke rol en is het fundament om een goed en realistisch toekomstperspectief te kunnen bieden. De data dient geschikt, volledig en accuraat te zijn. Als uitvoerder van het pensioenreglement zijn wij verantwoordelijk voor de volledige en juiste administratie en vaststelling van de pensioenrechten en -aanspraken.

Met het oog op de overgang naar het nieuwe stelsel is het essentieel dat wij het risico op fouten zoveel mogelijk mitigeren. Bij de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel worden de huidige pensioenvermogens namelijk omgezet naar individuele pensioenvermogens. Fouten hebben een direct effect op het pensioen van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Daarom hebben we een datakwaliteitsbeleid opgesteld dat met name ingaat op de controles en monitoring van de kwaliteit van de data. We hebben in ons beleid rekening gehouden met de Good Practice Robuuste Pensioenadministratie van DNB en het Kader Datakwaliteit van de Pensioenfederatie. Ook besteden wij aandacht aan complexiteitsreductie en dataschoning. We zijn hiervoor voor een groot deel afhankelijk van APG. We monitoren de voortgang in deze activiteiten aan de hand van een dashboardrapportage. Verder is er een generieke aanpak ontwikkeld om onvindbare deelnemers op te sporen.

IT-beleid

Afgelopen jaar zijn we aan de slag gegaan met het "IT in control" programma. Het Nationaal Cyber Security Centrum adviseerde organisaties zich voor te bereiden op een grote aanval, omdat er ernstige kwetsbaarheden waren ontdekt in bepaalde software. Zo hebben we ons onder andere voorbereid op een ransomwareaanval. Tijdens een van onze studiedagen hebben we een awarenesssessie georganiseerd over cybersecurity.

Algemene verordening gegevensbescherming

Wij hechten grote waarde aan een rechtmatige, behoorlijke, veilige, transparante en kwalitatief hoogwaardige verwerking van persoonsgegevens en daarmee bescherming van degenen van wie het fonds persoonsgegevens verwerkt. Daarbij stellen wij ons ten doel de privacywet- en -regelgeving aantoonbaar na te leven, in het bijzonder de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) alsook de daarvan voor de pensioensector afgeleide Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen van de Pensioenfederatie (Gedragslijn). Het fonds kan verklaren dat het dit verslagjaar de Gedragslijn heeft nageleefd. APG heeft hiertoe een compliancestatement afgegeven. Een onderdeel van dit compliancestatement betreft het consoliderend jaarverslag van de Functionaris Gegevensbescherming (FG-statement). Dit verslag is gebaseerd op de driemaandelijkse monitoring van de FG inzake de naleving van de AVG.

In ons privacybeleid geven we invulling aan de uitgangspunten die we belangrijk vinden bij de verwerking van persoonsgegevens en geven we aan hoe we de verwerking van persoonsgegevens organiseren. We hebben ons privacybeleid hierop herijkt en vastgesteld.

Het jaar 2022 stond in het teken van nog meer waarborgen van de naleving van de Gedragslijn in de praktijk. Zo hebben we ook ons bewaartermijnenbeleid in samenwerking met APG in overeenstemming gebracht met de Gedragslijn.

1.2 Goed pensioenfondsbestuur

Code Pensioenfondsen

Wij vinden het als fonds van groot belang als 'goed huisvader' met het pensioenvermogen om te gaan. Wij leven hiervoor de normen uit de Code Pensioenfondsen (de Code) na. Wij voldoen in 2022 aan alle bepalingen in de Code. Conform norm 64 uit de Code rapporteren wij in dit jaarverslag over de naleving van de normen volgens het pas-toe-of-leg-uitbeginsel. Hieronder treft u in de tabel de vindplaats in het jaarverslag van de door de Pensioenfederatie voorgeschreven specifieke normen.

Rapportagenorm	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats
Norm 5 Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Ja	Het bestuur legt tenminste drie keer per jaar verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid, de uitkomsten, de keuzes en de risico's. Het beleid van het bestuur en de keuzes en afwegingen worden daarbij toegelicht, onder andere aan de hand van het door het verantwoordingsorgaan opgestelde oordeel. Daarnaast wordt in het jaarverslag verantwoording afgelegd over belangenafweging, het inzicht in de risico's en de uitvoering van het beleid.
Norm 31 De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn als tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Ja	In de statuten is verdeling van zetels vastgelegd. Vanaf 2014 maakt ook een zetel namens pensioengerechtigden deel uit van het bestuur. In de profielschets en de samenstelling van de organen en commissies wordt rekening gehouden met de verdeling jong/oud en man/vrouw. Het bestuur heeft ook oog voor de karaktereigenschappen van de bestuursleden. Deze worden geduid door middel van de Profile Dynamics score. Bij de zelfevaluatie van het bestuur is in 2021 gebruikgemaakt van de 'waardescan'.
Norm 33 In zowel het bestuur als in het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan is er ten minste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	Ja	In het bestuur hebben 2 vrouwen zitting, in het verantwoordingsorgaan 3 en in de raad van toezicht 1, Een bestuurslid is jonger dan 40 jaar. Ook 1 lid van het verantwoordingsorgaan was in 2022 jonger dan 40 jaar.
Norm 47 Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Ja	In het jaarverslag en in het bijzonder in het Rapport van Bevindingen van de raad van toezicht wordt er op algemeen niveau gerapporteerd over de normen van de Code.
Norm 58 Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	Ja	Het bestuur heeft in het jaarverslag de missie, visie en strategie van het fonds opgenomen. Hierin wordt door het bestuur ook beschreven in hoeverre het fonds de gestelde doelen heeft bereikt.
Norm 62 Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Ja	Het fonds heeft een beleid betreffende verantwoord beleggen vastgesteld en vastgelegd. Dit beleid gaat over hoe het fonds rekening houdt met milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen. Een toelichting hierop is openbaar gemaakt op de website. Aan het beleid wordt verder invulling gegeven door medeondertekening van het convenant IMVB pensioenfonds. Dit convenant is per 2022 afgelopen.
Norm 64 Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Ja	In het jaarverslag en in het bijzonder in het bestuursverslag wordt op algemeen niveau gerapporteerd over de normen van de Code en de naleving van de interne gedragscode. Via een verwijzing in het jaarverslag wordt verwezen naar toepassing van de principes van de Code. In de bijlage van het jaarverslag staan de 8 rapportagenormen die altijd een toelichting veronderstellen ondanks dat het fonds alle normen naleeft.
Norm 65 Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	Ja	Het fonds heeft een klachten- en geschillenregeling. Deze is terug te vinden op de website. De leden van de Klachten- en geschillencommissie zijn onafhankelijke experts. Naast de interne procedure is er de mogelijkheid het genomen besluit voor te leggen aan de Ombudsman Pensioenen. In het jaarverslag wordt gerapporteerd over de aantallen en de afwikkeling van de klachten indien dit van toepassing is.

Gedragcode

Wij hechten groot belang aan een integere bedrijfsvoering. Om dit te borgen, hebben we voor alle verbonden personen (dit zijn leden van het bestuur, de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan, medewerkers van het bestuursbureau, externe leden van commissies en enkele andere personen die door het bestuur zijn aangewezen) het naleven van de gedragscode verplicht gesteld. De gedragscode geeft regels en richtlijnen voor het aannemen van geschenken en uitnodigingen en er zijn richtlijnen ter voorkoming van verstrengeling van belangen en misbruik en oneigenlijk gebruik van vertrouwelijke informatie. We hebben de gedragscode aan het eind van het jaar aangepast met betrekking tot het melden van voorkennis. Alle verbonden personen hebben de gedragscode ondertekend.

De gedragscode is voor iedereen beschikbaar op de website van ons fonds. Onze complianceofficer ziet toe op de naleving hiervan. De complianceofficer rapporteert eenmaal per jaar over de naleving van de gedragscode. Uit het verslag van de complianceofficer over 2022 blijkt dat er geen zaken zijn geweest die extra aandacht vroegen. Voldoen aan de regels voor goed pensioenbestuur is een vast onderwerp op onze bestuursagenda. Het is bedoeld om bestuursleden de gelegenheid te geven compliancezaken te melden en aan te geven welke uitnodigingen zijn ontvangen. Ook geven bestuursleden aan welke seminars, webinars en cursussen zij hebben gevolgd, of zij nieuwe nevenfuncties hebben en of zij over voorkennis beschikken. Dit draagt bij aan de bewustwording. Daarnaast wordt bij elke bestuursvergadering actief uitgevraagd of er in het kader van de insidersregeling bestuursleden zijn die over koersgevoelige informatie beschikken of hebben beschikt.

Periodiek hebben we stilgestaan bij de integriteitsrisico's van het fonds aan de hand van de systematische integriteitsrisicoanalyse. Tijdens deze besprekingen hebben we stilgestaan bij mogelijke belangenverstrengeling en de risico's van de schijn van belangenverstrengeling. Wij voeren een zerotolerancebeleid met betrekking tot het integriteitsrisico. Er zijn in 2022 geen integriteitsissues geweest.

Regeling melden (vermoeden) onregelmatigheid, integriteitsincident of misstand

Onregelmatigheden die binnen ons fonds, de organen of bij partijen aan wie taken zijn uitbesteed, worden gesignaleerd, kunnen conform de Regeling melden (vermoeden) onregelmatigheid, integriteitsincident of misstand worden doorgegeven. De regeling is voor iedereen beschikbaar en staat op de website van het fonds. Wij hebben een externe vertrouwenspersoon aangesteld waarmee verbonden personen contact kunnen opnemen indien hier aanleiding toe is. Uit het verslag van de vertrouwenspersoon over 2022 blijkt dat er geen zaken zijn geweest die extra aandacht hebben gevraagd. Wij voorzien vanuit aangepaste wetgeving (de Wet bescherming klokkenluiders) een aanpassing van onze regeling in 2023. Wij werken deze wetgeving samen met onze vertrouwenspersoon verder uit.

Incidentenregeling

We hebben onze incidentenregeling geactualiseerd. Deze regeling beschrijft aan de hand van een stroomschema de kaders en de handswijze voor de omgang met (bijna-)incidenten die onze bedrijfsvoering kunnen bedreigen. Het protocol datalekken maakt hier nu ook onderdeel van uit.

Achmea Pensioenservices, de partij die tot en met 31 december 2017 onze administratie heeft uitgevoerd, heeft in 2022 gemeld dat de gegevens van maximaal drie deelnemers betrokken zijn bij een datalek. Geconstateerd is dat het in het verleden voor deelnemers mogelijk is geweest de ingevoerde elders verzekerde aanspraken van andere deelnemers in te zien bij het gebruik van de pensioenplanner. Dit was echter alleen mogelijk als de deelnemer was ingelogd in het portaal en door het toepassen van een complexe technische aanpassing. Dit datalek is gemeld bij de Autoriteit Persoonsgegevens.

Ontstentenis en belet

De Wet bestuur en toezicht rechtspersonen introduceerde de verplichting voor alle rechtspersonen om te voorzien in een belet- en ontstentenisregeling en kent een regeling in geval van een direct en indirect persoonlijk tegenstrijdig belang. Om te allen tijde de continuïteit in het bestuur te kunnen waarborgen, hebben wij onze statuten en reglementen hierop aangepast.

Geschiktheid

Het bestuur, maar ook de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan, dienen als collectief en als individu te voldoen aan de eisen op het gebied van kennis, vaardigheden en gedrag. Wij hebben een geschiktheidsplan ter bevordering van geschiktheid en stellen budget beschikbaar voor het volgen van opleidingen of cursussen. Wij hebben in 2022 op regelmatige basis deelgenomen aan webinars en studiebijeenkomsten. Wij kennen een evaluatiecyclus, wat betekent dat de voorzitters jaarlijks evaluatiegesprekken met de individuele bestuursleden houden en inventariseren of er op bepaalde gebieden opleidingen wenselijk zijn. Wij borgen hiermee de vereiste geschiktheid zowel pensioeninhoudelijk als wat betreft competenties.

Zelfevaluatie

Wij houden jaarlijks een zelfevaluatie. Het gaat hierbij om het functioneren van het bestuur als geheel en om het functioneren van de individuele bestuursleden afzonderlijk. Het doel van de zelfevaluatie is de kwaliteit van het bestuur in stand te houden en de samenwerking te bevorderen. Tijdens de sessie hebben we op diverse stellingen gereageerd. We hebben onder andere geconcludeerd dat de countervailing power op het IT-domein vergroot dient te worden en dat we meer toegevoegde waarde hadden verwacht van de derde lijn op het gebied van Interne audit. We mandateren diverse onderwerpen aan de commissies, maar zijn van mening dat dit met meer dossiers zou kunnen. Verder kunnen we explicieter tijd nemen voor de beeld- en oordeelsvorming voorafgaand aan het nemen van besluiten.

Evaluatie externe adviseurs

Jaarlijks houden wij conform ons uitbestedingsbeleid evaluatiegesprekken met onze externe adviseurs. Wij kijken hierbij naar de onderlinge communicatie, de geleverde kwaliteit, het kennisniveau, houding en gedrag, de continuïteit en het verandervermogen van de uitvoerder en het kostenniveau. Het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht worden van de uitkomsten van deze gesprekken op de hoogte gebracht.

Prudent person

Het fonds voert een beleggingsbeleid dat in overeenstemming is met de prudentpersonregel. Dit betekent dat wij beleggen in het belang van alle deelnemers en pensioengerechtigden. Onze certificerend actuaris beoordeelt jaarlijks onze risicohouding, de governance, de beleggingsportefeuille en -richtlijnen, derivaten en het risicomanagement. Ons beleggingsbeleid is ingericht op evenwichtige afweging van de risico's en de kwaliteit, de liquiditeit en het rendement van de portefeuille als geheel. Wij hebben onze organisatie zo ingericht dat sprake is van goede procedures en controlemechanismen, dat er beleid is voor de beheersing van risico's en dat we zorg dragen voor de uitvoering van dit beleid. Hierbij staat voorop dat de externe uitvoerders de geldende wet- en regelgeving naleven.

1.3 Communicatie

1.3.1 Communicatieactiviteiten

Communicatie vinden wij als fonds zeer belangrijk. Wij hebben een communicatiebeleidsplan met een looptijd van drie jaar. In samenwerking met APG voeren we klanttevredenheidsonderzoeken uit bij onze betrokkenen. Als belangrijkste inzicht is hieruit voortgekomen dat we nog beter moeten laten zien en vertellen wat de waarde is van de pensioenregeling. Ook moeten we onze visie op maatschappelijk verantwoord beleggen en de wijze waarop we hieraan handen en voeten geven, actiever uitdragen. Als laatste kunnen we deelnemers meer inzicht geven in wat zij zelf kunnen doen en aangeven welke hulp we daarbij kunnen bieden. Deze verschillende inzichten hebben we meegenomen bij het opstellen van het nieuwe communicatiebeleidsplan voor 2022-2024. Na positief advies van het verantwoordingsorgaan hebben we dit plan vastgesteld.

We zien dat het pensioen onzeker is geworden, dat absolute zekerheid geen gegeven meer is en dat de pensioenen niet meer automatisch alleen maar stijgen. Wij willen deelnemers een goed en realistisch financieel toekomstperspectief bieden. Voor 2022 hebben we drie bewegingen in gang gezet, namelijk: betekenisvol in contact komen, tastbaar maken van de meerwaarde van de pensioenregeling en dichtbij brengen van de thema's duurzaam en verantwoord.

Met de pensioenplanner op de website kunnen mensen die een pensioenaanspraak bij ons hebben opgebouwd, diverse individuele keuzemogelijkheden doorrekenen. Hier kunnen zij ook hun gegevens en overzichten inkijken, mutaties doorgeven en berichten ontvangen. Deelnemers kunnen ook gebruikmaken van de app 'Pensioenchecker' om gemakkelijk inzicht te krijgen in hun pensioenaanspraken. Zo bieden we onze deelnemers meer inzicht en handelingsperspectief. Want alhoewel alle deelnemers op gelijke wijze pensioen opbouwen, hebben zij zelf invloed op hoe ze deze aanspraken laten uitbetalen. Door de inwerkingtreding van de Wet digitale overheid per 1 juli 2023 hebben we vooruitlopend hierop het betrouwbaarheidsniveau van de DigiD-inlog aangepast van 'Midden' naar 'Substantieel'. Dit betekent dat er een ID-check van paspoort, rijbewijs of identiteitskaart in de DigiD-app moet plaatsvinden voordat op de Mijnomgeving kan worden ingelogd.

Naast het reguliere onderhoud van de website is de aanwezige informatie uitgebreid, onder andere op het gebied van verantwoord beleggen. We communiceren steeds meer digitaal. Daarom zijn we continu bezig met het verzamelen van e-mailadressen van (gewezen) deelnemers en gepensioneerden. Ook communiceren we op regelmatige basis via ons LinkedInaccount met korte berichten. We brengen vier keer per jaar een digitale nieuwsbrief uit voor zowel werkgevers en werknemers als pensioengerechtigden en hebben het verkorte jaarverslag uitgebracht. Werkgevers hebben we verder ondersteund met de campagne 'pensioen als waardevolle arbeidsvoorwaarde'.

Nieuwe deelnemers hebben we warm welkom geheten bij het fonds. Zij ontvangen in de eerste zes maanden na aanmelding als nieuwe deelnemer een aantal relevante e-mails. In het geval van een overlijden wordt een empathische condoleancekaart gestuurd. Rondom Valentijnsdag hebben we deelnemers geïnformeerd over de bepalingen inzake het partnerpensioen. Ook startte de campagne 'laat het je toekomst weten'. Deze campagne is gericht op het vanuit emotie aanspreken van de deelnemers. Verder was er een campagne rond pensioenkeuzes voor de doelgroep die richting de pensioenleeftijd gaat.

We hebben in 2022 ook bijeenkomsten georganiseerd. Zo hebben we drie fysieke gepensioneerdenmiddagen gehouden, waren er ook diverse digitale bijeenkomsten voor 55-plussers en vonden de verbindingssessies 'Pensioen en vreugd' plaats in het kader van de komst van het nieuwe pensioenstelsel. Deze laatste sessies waren de input voor de gesprekskaart die we in samenwerking met De Argumentenfabriek hebben opgesteld. Met deze sessies hebben we invulling gegeven aan de doelstelling 'betekenisvol in contact komen'.

We hebben nagedacht over onze rolopvatting inzake zorgplicht en keuzebegeleiding. Wij vinden dat de deelnemer goede begeleiding moet krijgen bij het maken van pensioenkeuzes. Voordat we met andere initiatieven starten, willen we een goede pensioenbegeleider zijn en waarmaken wat we beloven. Hierbij is het belangrijk dat de aan de deelnemer verstrekte keuzebegeleiding goed wordt vastgelegd, inclusief de onderbouwing en de consequenties van de voorgelegde default of keuzes die daarvan afwijken. Verder toetsen we de invulling aan de guidance van de Pensioenfederatie en de AFM.

De sleutelfunctiehouder Interne audit heeft een audit gedaan op onze pensioencommunicatie. Het doel van deze audit was een onafhankelijk oordeel te geven over de wijze waarop we de Wet pensioencommunicatie hebben geïmplementeerd en in hoeverre we de Pensioenwet naleven. Het grootste deel van de 98 normen is als goed beoordeeld en er zijn geen normen als onvoldoende beoordeeld.

1.3.2 Pensioenregister

De Stichting Pensioenregister is een initiatief van de gezamenlijke Nederlandse pensioenfondsen, de pensioenverzekeraars en de Sociale Verzekeringsbank. Op de website www.mijnpensioenoverzicht.nl kan iedereen zien hoe hoog diens opgebouwde en op te bouwen pensioenaanspraken zijn, inclusief AOW, ook als bij meerdere pensioenfondsen pensioen is opgebouwd. Deze opgebouwde en te bereiken nominale aanspraken worden op een vergelijkbare manier gepresenteerd, aangevuld met het te verwachten pensioen in een neutraal, optimistisch en pessimistisch scenario. In onze eigen uitingen stimuleren we deelnemers hier een kijkje te nemen, zodat zij een goed beeld krijgen van hun totale oudedagsvoorziening.

1.4 Externe toezichthouders

DNB en de AFM houden toezicht op pensioenfondsen. DNB beoordeelt de financiële aspecten en de AFM ziet toe op gedrag en communicatie. Op basis van artikel 96 van de Pensioenwet melden wij dat er in 2022 bij het fonds geen sprake was van:

- het opleggen van dwangsommen en boetes door de toezichthouder;
- een aanwijzing zoals bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet;
- de aanstelling van een bewindvoerder door de toezichthouder zoals bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet;
- de beëindiging van de situatie, bedoeld in artikel 172 van de Pensioenwet, waarin de bevoegdheidsuitoefening van alle of bepaalde organen van een pensioenfonds is gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

Wij hebben een open houding richting de toezichthouders. In 2022 zijn wij door de AFM uitgenodigd voor een verkennend gesprek over het verplichte Wtp-communicatieplan (als onderdeel van het implementatieplan). Ook hebben we een gesprek gevoerd met DNB over onze aanpak en voortgang op het Wtp-traject. Aan het eind van 2022 heeft een vervolgesprek met DNB over hetzelfde onderwerp plaatsgevonden.

Ook hebben we afgelopen najaar een gesprek met DNB gehad over datakwaliteit. De terugkoppeling en aandachtspunten die DNB heeft aangedragen, hebben wij meegenomen in ons datakwaliteitsbeleid.

We hebben diverse cloud (onder-)uitbestedingen bij DNB gemeld.

1.5 Vooruitblik naar 2023

Het belangrijkste onderwerp op onze agenda's is de Wtp en dan met name de optimalisatie van de solidaire premieregeling. De berekeningen voor de optimalisatie worden door de Pensioencommissie voorbereid op basis van vastgestelde werkhypothesen. Deze zullen resulteren in een prototype pensioenregeling die we aan sociale partners zullen presenteren.

We zetten vervolgstappen met betrekking tot de ALM-studie. Hierbij kijken we ook naar mogelijke beschermingsconstructies voor de dekkingsgraad. Vanuit risicoperspectief onderzoeken we de mogelijkheden om de dekkingsgraad naar de invaardatum toe (deels) te beschermen. De Beleggingsadviescommissie bereidt deze uitgangspunten voor.

Ook de Communicatiecommissie besteedt veel tijd aan Wtp-gerelateerde onderwerpen: keuzebegeleiding, de transitieklantreis en het werkstroomplan Communicatie.

We zijn bezig een verbetering te maken in de beheersing en het in control zijn van IT-risico's. Zo hebben we met APG de opzet van het IT-risicomanagementraamwerk besproken, het risicoselfassessment informatiebeveiliging, de beheersing van cybersecurity en ransomware, de opvolging van de bevindingen in het onderzoek uitbestedingen van DNB en de IT-keten binnen APG en het changeproces. Voor 2023 hebben we een IT-jaarkalender opgesteld waarmee de IT-risicomanagementbeheersing kan worden uitgevoerd. Deze IT-jaarkalender is onderdeel van het jaarplan 2023.

Dit jaarplan moet ertoe leiden dat de werking van de huidige informatiebeveiliging over de eerste helft van 2023 kan worden aangetoond richting DNB. We zijn bezig met een IT-audit.

DNB vraagt in zijn guidance en good practices aandacht voor een goede borging van de aandacht voor IT in het bestuur. Wij hebben om deze reden besloten een portefeuillehouder IT aan te stellen. Dit is een bestuurslid dat functioneert vanuit de eerste lijn met aandachtsgebied IT. De portefeuillehouder beheert tevens het fondsoverstijgende IT-beleid.

Om een impuls te geven aan de fondsbrede behandeling van het onderwerp ESG, hebben we ervoor gekozen de verantwoordelijkheid voor dit aandachtsgebied ook te beleggen bij één bestuurslid en deze aan te wijzen als

ESG-portefuillehouder. De ESG-portefuillehouder draagt de expliciete verantwoordelijkheid om ESG integraal onder de aandacht te brengen van het bestuur en de bestuurscommissies en fungeert als antenne voor ontwikkelingen in de samenleving en brengt deze onder de aandacht van het bestuur. De portefeuillehouder benadert ESG vanuit een holistisch perspectief, vanuit de ambitie om enerzijds ESG sterker te laten doorleven binnen onze organisatie en anderzijds duurzaamheid dichterbij de deelnemer te brengen. Daarbij wordt direct gewerkt aan (herstel van) vertrouwen en versterking van de binding van de deelnemer met het fonds.

In 2023 zal de precieze rolverdeling van de portefeuillehouders, de mate en wijze van bijstaan en de verdeling van taken en verantwoordelijkheden verder worden aangescherpt.

2 Resultaten

Wij willen aan onze statutaire doelstellingen voldoen, nu en in de toekomst. Het is dus belangrijk dat er altijd voldoende middelen zijn om (toekomstige) uitkeringen te kunnen betalen. Ons financiële beleid is vastgelegd in de actuariële en bedrijfstechnische nota conform artikel 145.1 van de Pensioenwet.

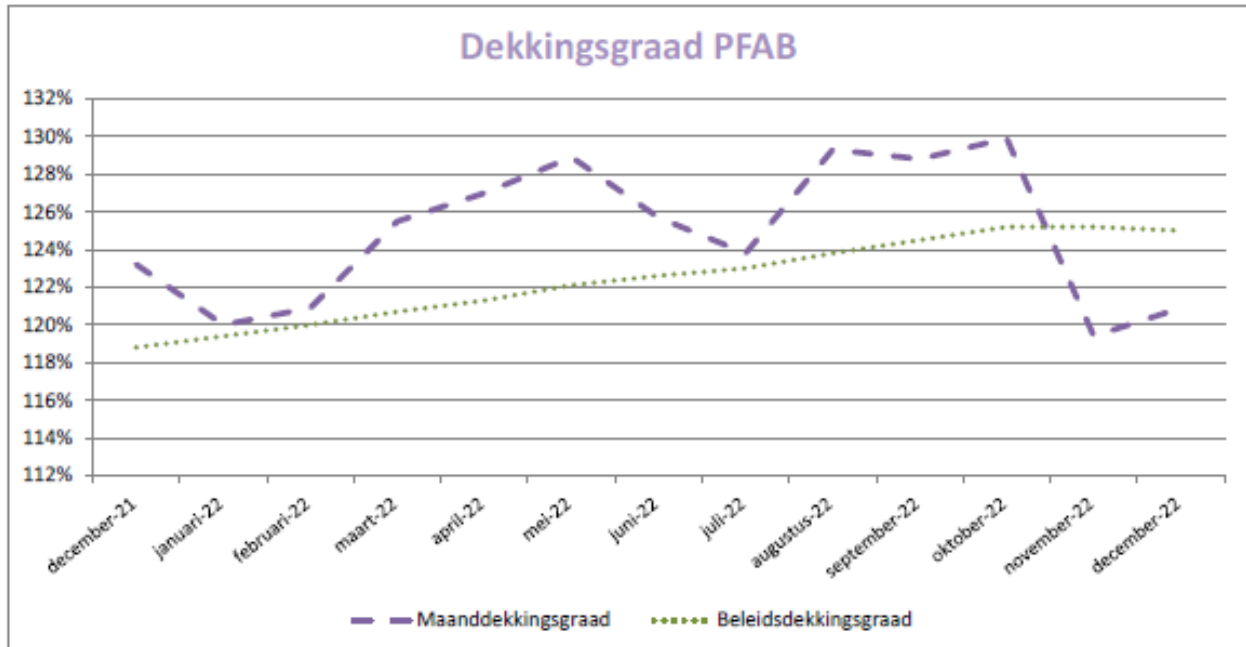
In 2022 hebben we de partnerfrequenties en de overlevingsgrondslagen onderzocht. Naar aanleiding hiervan hebben we besloten recente overlevingsgrondslagen (Prognose tafel AG2022 en Triple A Ervaringssterfte 2022) en geactualiseerde partnerfrequenties (op basis van CBS-data uit 2022) te hanteren.

2.1 Ontwikkelingen financiële positie

Ontwikkeling dekkingsgraden

De actuele dekkingsgraad van het fonds is in 2022 gedaald van 123,2% naar 120,9%. De actuele dekkingsgraad van het fonds is eind 2022 wel hoger dan de minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,2% en hoger dan de vereiste dekkingsgraad van 119,9%. De daling is voornamelijk het gevolg van de toegekende indexatie in 2022.

De beleidsdekkingsgraad van het fonds is eind 2022 gestegen van 118,8% naar 125,0% en is hiermee hoger dan de vereiste dekkingsgraad van 119,9%. Er is daarmee geen sprake van een reservetekort. Het verloop van de actuele dekkingsgraad in het afgelopen jaar is in de volgende grafiek weergegeven, evenals de beleidsdekkingsgraad. De reële dekkingsgraad is 92,1%.

Premie

Wij hebben er vanaf 2015 voor gekozen de kostendeckende premie te dempen op basis van een verwacht reëel rendement, waardoor de premie minder fluctueert en minder afhankelijk is van de rente. Zowel sociale partners als wij streven stabiliteit in de premie na met een gewenste bandbreedte van 18% tot 26% van de pensioengrondslag. Sociale partners zijn overeengekomen

de pensioenbijdrage te verhogen van 23% in 2021 naar 24,5% in 2022. Uit de afspraken ten aanzien van de vaststelling van de kostendekkende premie en de wettelijke eisen omtrent kostendekkendheid volgt het jaarlijkse opbouwpercentage. Wij zijn als fonds wettelijk verplicht een kostendekkende premie vast te stellen. Hierna wordt de samenstelling van de feitelijke premie, de zuivere kostendekkende premie en de gedempte kostendekkende premie weergegeven.

Premie

Omschrijving (bedragen * € 1.000)	2022	2021	2020	2019	2018
Beschikbaar					
Premie middelloon	74.278	64.795	60.300	56.570	49.938
Opslag voor premievrijstelling	-3.039	-2.843	-2.644	-1.982	-1.688
Opslag voor kosten	-2.673	-2.482	-3.851	-3.617	-3.039
Benodigd					
Benodigd voor inkoop (incl. risicopremie)	98.253	91.922	85.499	64.087	54.571
Resultaat op premie	-29.687	-32.452	-31.694	-13.116	-9.360
Premie pensioenregeling	24,5%	23,0%	23,0%	23,0%	23,0%

Zuivere kostendekkende premie (in % pensioengrondslag)	2022	2021	2020	2019	2018
Inkoop en risicopremie	32,4	32,6	32,6	26,1	25,1
Premievrijstelling AO	1,0	1,0	1,0	0,8	0,8
Solvabiliteit (VEV)	6,1	6,1	6,3	5,1	5,2
Kostenopslag	0,4	0,2	0,3	0,4	0,6
Totaal	39,9	39,9	40,2	32,4	31,7
Feitelijke premie	24,5	23,0	23,0	23,0	23,0
Surplus (+) of tekort (-)	-15,4	-16,9	-17,2	-9,4	-8,7
Premiedekkingsgraad (ex post)	72%	68%	67%	84%	86%

Gedempte kostendekkende premie (in % pensioengrondslag)	2022	2021	2020	2019	2018
Inkoop en risicopremie	12,2	11,5	9,4	9,3	9,3
Premievrijstelling AO	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
Solvabiliteit (VEV)	2,3	2,1	1,8	1,9	1,9
Kostenopslag	0,4	0,2	0,3	0,4	0,6
Opslag voorwaardelijke toeslagen	8,6	7,9	6,1	5,8	8,7
Totaal	23,9	22,1	17,9	17,7	20,8
Feitelijke premie	24,5	23,0	23,0	23,0	23,0
Surplus (+) of tekort (-)	0,6	0,9	5,1	5,3	2,2

Evaluatie premiebeleid

Door de relatief lage rente wordt pensioen steeds duurder en is er meer premie nodig om het pensioen te kunnen financieren. Wij hebben de premie voor 2022 vastgesteld op 24,5% van de pensioengrondslag. Dit was in 2021 23% van de pensioengrondslag. De feitelijke premie is daarmee kostendekkend vastgesteld volgens de methode van de gedempte kostendekkende premie, waarbij rekening is gehouden met een toekomstig te behalen rendement. Wij maken voor de premie geen onderscheid tussen het geslacht, de leeftijd of de gezondheid van een deelnemer. 55% van de pensioenpremie wordt door de werkgever betaald. De werknemer betaalt 45%.

Voor het jaar 2023 hebben we de premie ongewijzigd vastgesteld op 24,5%, maar moest wel het opbouwpercentage worden verlaagd van 1,5% naar 1,44% om de premie kostendekkend te krijgen. Dit was vooral nodig vanwege de hogere verwachte inflatie die voor 2023 moest worden ingerekend in de gedempte kostendekkende premie. De pensioenregeling is hierdoor echter niet fiscaal maximaal. Het opbouwpercentage van het nabestaandenpensioen is gelijk gebleven.

Evenwichtigheid van het premiebeleid

Net zoals in de voorgaande jaren hebben wij bij de voortzetting van het premiebeleid vanuit de solidariteit en collectiviteit die een pensioenfonds kenmerk, aandacht gehad voor het evenwichtigheidsvraagstuk. We behartigen de belangen van alle betrokkenen zo evenwichtig mogelijk. We accepteren hierbij een lage premiedekkingsgraad. Ondanks dat de premie in 2022 met 24,5% niet de volledige toename van de voorziening dekte, hebben we geconcludeerd dat de premie voldoet aan de voorwaarden van de evenwichtige belangenafweging. Op korte termijn wordt het verschil gedekt door het vermogen van het fonds. Dat vermogen is van alle deelnemers gezamenlijk. Op langere termijn zou het behaalde rendement voldoende moeten zijn om de opbouw te financieren, waarna verder rendement voor toeslagen is bestemd.

De evenwichtigheid van ons premiebeleid hebben we beoordeeld aan de hand van de aanvangshaalbaarheidstoets en een rekenkundige exercitie met actuele data en aannames. Op grond van de resultaten hebben we geconcludeerd dat het premiebeleid evenwichtig uitpakt voor alle deelnemers in alle leeftijdscohorten. In het algemeen is de tijd tussen het moment van premiebetaling en het ontvangen van een uitkering namelijk voldoende om met het gemaakte rendement de kosten van de opbouw te kunnen dekken. Door de stijging van de premie hebben we ook het opbouwpercentage kunnen verhogen.

Voor de premieberekening hebben we de maximale rendementen van de commissie Parameters gehanteerd. Deze worden ook gebruikt in het herstelplan om te bepalen of het herstel voldoende is om niet te hoeven korten. Als ingecalculerde rendementen niet behaald worden, is er uiteindelijk te weinig vermogen om alle pensioenen inclusief toeslagen te financieren. Dit risico wordt gespreid over alle deelnemers aan het fonds, doordat alle pensioenen dan gekort worden. De afgelopen jaren zijn de daadwerkelijk behaalde rendementen hoger geweest.

Premiedekkingsgraad

Doordat we de premie berekenen met een verwacht rendement, komen wijzigingen in de rente niet direct tot uiting in de premie. De actuele rente bepaalt de voorziening die we op de balans moeten aanhouden voor de nieuwe pensioenopbouw. Die actuele rente is lager dan het verwachte rendement na aftrek van inflatie, waardoor de toename in de technische voorziening door pensioenopbouw hoger is dan de toename in het vermogen door de binnenkomende premie. Bij een premiedekkingsgraad van 100% wordt de aangroei van de technische voorziening precies gefinancierd. Bij een premiedekkingsgraad lager dan 100% wordt een deel van de pensioenopbouw gefinancierd uit het eigen vermogen en wordt dit pas op den duur naar verwachting goedge maakt door het rendement.

De premiedekkingsgraad was in 2022 72%. Door de gestegen rente is de premiedekkingsgraad fors gestegen naar 120% in 2023.

Negatief resultaat door interest, beleggingen en toeslagen

In het boekjaar 2022 heeft het fonds een negatief resultaat geboekt van € 336 miljoen. Dit resultaat is voor een belangrijk deel het gevolg van het resultaat op interest, de negatieve beleggingsresultaten en de toeslagverlening per 1 september 2022 en 1 januari 2023. Deze laatste toeslagverlening is opgenomen in het resultaat van 2022 omdat we het besluitvormingstraject in 2022 reeds hebben afgerond.

Rentetermijnstructuur

De voorziening pensioenverplichtingen berekenen we op basis van de verwachte toekomstige uitkeringen die volgen uit de huidige opgebouwde pensioenaanspraken. Deze uitkeringen worden contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur zoals vastgesteld en gepubliceerd door DNB. De gemiddelde rentevoet voor de berekening van de voorziening pensioenverplichting (de zogeheten vervangingsrente) is in 2022 gestegen van 0,58% naar 2,53%. Hierdoor is de voorziening pensioenverplichting in totaal met circa 30% gedaald en is het resultaat op wijziging rentetermijnstructuur positief. Deze daling van de voorziening pensioenverplichting van 30% bestaat uit een toename van 1% als gevolg van de UFR-wijziging per 1 januari 2022 en een afname van 31% als gevolg van de reguliere wijziging (forse stijging) van de rentetermijnstructuur. Dit heeft geresulteerd in een positief resultaat van € 1.388 miljoen.

Beleggingsresultaten en interest

Het resultaat op interest is negatief. De benodigde interest is gebaseerd op de 1-jaarsrente uit de rentetermijnstructuur eind 2021 (-/- 0,486%). Voor 2023 is de benodigde interest weer positief (3,264% op basis van de rentetermijnstructuur eind 2022). Het rendement op de beleggingen is met -23,91% fors lager dan het rendement van de afgelopen jaren. Een oorzaak is dat door de stijgende rente negatief rendement is gemaakt op vastrentende waarden en rentederivaten. Ook is een negatief rendement gemaakt op zakelijke waarden.

Premie

Het negatieve resultaat op premie wordt veroorzaakt doordat het fonds gebruik maakt van premiedemping op basis van verwacht rendement. Vanwege deze wettelijk toegestane dempingsmogelijkheid is de feitelijke premie van 24,5% kostendekkend voor de actuariële inkoop op basis van dit verwacht rendement, rekening houdend met het opbouwpercentage in 2022 van 1,50%. De werkelijke toevoeging aan de voorziening is echter niet gebaseerd op het verwacht rendement, maar op basis van de rentetermijnstructuur ultimo voorgaand boekjaar. Hierdoor is een negatief resultaat behaald van bijna € 30 miljoen.

Toeslagverlening

Dankzij de gestegen beleidsdekkingsgraad konden wij toeslag verlenen. Per 1 januari 2022 zijn de pensioenaanspraken en uitkeringen van gewezen deelnemers en pensioengerechtigden verhoogd met 1,2%. Verder hebben we per 1 september 2022 een toeslag verleend van 1,48% en per 1 januari 2023 een toeslag van 7,33%. Voor het toeslagbesluit per 1 januari 2023 hebben we geen gebruik gemaakt van het verruimde toeslagkader. De toeslag per 1 januari 2023 is vastgesteld op basis van het reguliere toeslagbeleid.

Haalbaarheidstoets

Bij de invoering van het financieel toetsingskader (FTK) hebben we in 2015 voor het eerst een aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. Het doel van de haalbaarheidstoets is om op basis van een stochastische doorrekening van het huidige fondsbeleid over een horizon van 60 jaar, op basis van een voorgeschreven scenarioset, inzicht te verschaffen in de financiële positie van het fonds en het pensioenresultaat dat deelnemers naar verwachting kunnen behalen. Met de haalbaarheidstoets beoordelen we samen met sociale partners of het beleid nog aansluit op de ambitie en risicohouding. We zijn verplicht jaarlijks deze toets uit te voeren. Met de toets is aangetoond dat de financiële opzet en het verwachte pensioenresultaat aansluiten bij de risicohouding van het fonds. De toetsing aan de door sociale partners gestelde ondergrenzen in 2022 is in de volgende tabel samengevat:

Type grens	Grens	Toets 2022
Ondergrens verwacht pensioenresultaat	74,0%	98,0%
Maximale afwijking in een slechtweerscenario	45,0%	31,6%

Op grond van de haalbaarheidstoets 2022 hebben we geconcludeerd dat het beleid passend is. De uitkomsten passen binnen de gestelde normen van onze langetermijnrisicohouding. Indien uit de jaarlijkse haalbaarheidstoets zou blijken dat de gestelde grenzen worden overschreden, gaan we in overleg met sociale partners om de mogelijke effecten daarvan te bespreken en te bezien of aanpassing van de regeling of van beleid noodzakelijk is.

2.2 Herstelplan

Het fonds heeft per 31 december 2022 geen reservetekort meer en is formeel 'uit herstel'. We hebben in 2023 geen herstelplan hoeven in te dienen.

2.3 Toeslag

Wij bepalen jaarlijks of, en in welke mate, onze financiële positie het toestaat om toeslag te verlenen op de opgebouwde aanspraken en pensioenuitkeringen. Wij reserveren hiervoor geen geld. De toeslagverlening wordt gefinancierd uit het beleggingsrendement. Bij de vaststelling van de premie wordt daarom ook uitgegaan van financiering voor toeslagverlening uit rendement. De maatstaf voor toeslagverlening voor (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden is voor alle betrokkenen de stijging van het indexcijfer consumentenprijzen van het CBS (CPI alle huishoudens met referentieperiode oktober tot en met oktober).

Wij hanteren het onderstaande toeslagenbeleid:

- Als de beleidsdekkingsgraad van het fonds lager is dan 110% wordt geen toeslag verleend.
- Als de beleidsdekkingsgraad zich bevindt tussen 110% en het niveau waarop een volledige toekomstbestendige toeslag kan worden toegekend, wordt een toekomstbestendige, gedeeltelijke toeslag toegekend.
- Als de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het niveau waarop een volledige toekomstbestendige toeslag kan worden toegekend (ongeveer 125%), wordt de volledige toeslag toegekend. Daarbij kan eventueel herstel plaatsvinden van verlagingen van nominale pensioenen of niet volledig toegekende toeslagen in het verleden.

Een toekomstbestendige toeslag betekent dat de hoogte van de toeslag voor een jaar zodanig wordt berekend dat op basis van een voorgeschreven toekomstige stijging van de beleggingen dezelfde mate van toeslagverlening ten opzichte van de prijsinflatie in elk toekomstig jaar kan worden gegeven. Wij behouden ons het recht voor om in bijzondere gevallen af te wijken van het hiervoor beschreven beleid. In alle gevallen houden wij ons aan de in de Pensioenwet en in lagere regelgeving gestelde eisen inzake de maximale hoogte van de te verlenen toeslagen.

Per 1 januari 2022 hebben we in verband met de gestegen beleidsdekkingsgraad per 30 september 2021 de pensioenen kunnen verhogen met 1,20%. Onze ambitie was een verhoging van 2,70% aangezien de inflatie over de referentieperiode 2,70% bedroeg. Door versoepelde spelregels die per 1 juli 2022 met een Algemene Maatregel van Bestuur werking hebben gekregen, hebben we ook in september 2022 de pensioenen nog een keer kunnen verhogen. We hebben hiervoor diverse fondsdocumenten moeten aanpassen.

Met de extra verhoging van 1,48% per 1 september 2022 zijn de pensioenen volledig gecompenseerd voor de prijsinflatie in 2021. Bij het vaststellen van de verhogingen hebben we rekening gehouden met de belangen van zowel de oudere als de jongere deelnemers. Ook hebben we oog gehad voor de besluiten die andere pensioenfondsen hebben genomen en de publieke opinie. Als een van de weinige fondsen geen gebruik maken van het verruimde kader zal als onrechtvaardig worden gezien. Ook sluit het gebruikmaken van het verruimde kader aan bij dat wat mensen in de media hebben vernomen.

Door het verhogen van de aanspraken en uitkeringen van deelnemers is de financiële positie van het fonds verslechterd. Dit betekent dat er minder vermogen is op het moment van de overgang naar het nieuwe stelsel; het totale vermogen is immers afgenomen. Het toeslagbesluit vergroot ook de kans op kortingen als het financieel tegenzit en zorgt ervoor dat toekomstige toeslagen lager uitvallen. Op basis van de haalbaarheidstoets is de toekenning van de extra toeslag beperkt positiever voor oudere deelnemers dan voor jongere deelnemers. Rondom de toeslagverleningen hebben we aanvullende communicatie ingezet.

De cumulatieve indexatieachterstand per 31 december 2022 bedraagt voor actieve deelnemers 28,96% en voor niet-actieve deelnemers en pensioengerechtigden 30,62%.

Verhoging van de pensioenaanspraken in de afgelopen vijf jaar:

Peildatum	pensioenverhoging	prijsstijging
1 september 2022	1,48%	
1 januari 2022	1,20%	2,70%
1 januari 2021	geen	0,96%
1 juli 2020	geen	1,40%
1 juli 2019	0,53%	2,80%

De gezamenlijke verhogingen per 1 januari 2022 van 1,20% en 1 september 2022 van 1,48% compenseren de prijsstijgingen in 2022 van 2,70%. Per 1 januari 2023 zijn de pensioenen met 7,33% verhoogd. We hebben ervoor gekozen bij deze verhoging geen gebruik te maken van de Algemene Maatregel van Bestuur, waardoor we 14,53% hadden kunnen toekennen. Het toekennen van de maximale toeslag vonden wij een te grote aanslag op de dekkingsgraad, wetende dat er buffers nodig zijn om de opgebouwde pensioenaanspraken evenwichtig te kunnen verhuizen naar het nieuwe pensioenstelsel. We hebben hiermee vastgehouden aan ons eigen beleid.

2.4 Kosten

Het fonds maakt voor het uitvoeren van de pensioenregeling diverse kosten. Globaal kunnen deze kosten worden onderverdeeld in kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling en kosten van het vermogensbeheer. Wij hebben in 2019 het besluit genomen alle expliciet toe te rekenen algemene kosten aan de pensioenbeheer- dan wel vermogensbeheerkosten toe te rekenen. De algemene kosten die niet een-op-een toe te rekenen zijn, worden vervolgens voor 50% aan de pensioenbeheerkosten en voor 50% aan de vermogensbeheerkosten toegerekend. De kosten per deelnemer zijn hierdoor beter vergelijkbaar met die van andere pensioenfonds.

Kosten pensioenbeheer

Hierna is een overzicht van de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling opgenomen. Hierin zijn ook de vergelijkende cijfers ten opzichte van 2021 opgenomen. De kosten worden gepresenteerd met inachtneming van de aanbevelingen van de Pensioenfederatie en de richtlijnen van de AFM.

Voor de kostendoelstelling heeft het bestuur als referentiepunt het gemiddelde kostenniveau van de afgelopen twee jaren en de inflatie. Voor 2022 was de kostendoelstelling € 168 per deelnemer (= deelnemer en pensioengerechtigden), exclusief projectkosten voor de Wtp-werkzaamheden. Voor 2022 heeft het bestuur als kostendoelstelling voor de Wtp-werkzaamheden een bedrag van € 20 per deelnemer begroot. In totaal was de kostendoelstelling voor 2022 dus € 188 per deelnemer.

De kosten van voor het pensioenbeheer bedragen voor 2022 € 4.464.000, inclusief btw (2021: € 3.947.000). Omgerekend is dit € 185 (2021: € 166) per deelnemer. Uitgesplitst naar reguliere kosten en projectkosten voor de Wtp-werkzaamheden komt dit neer op respectievelijk € 175 en € 10. Daarmee is het fonds op totaalniveau binnen de kostendoelstelling van € 188 gebleven, maar is er meer besteed aan reguliere kosten en minder aan projectkosten.

Bedragen in duizenden euro's	2022	2021
Bestuur, advies en controle:		
Bestuurskosten	781	605
Bestuursbureau	766	563
Contributies en bijdragen	303	307
Controle- en advieskosten actuaris	264	104
Kosten adviseurs	223	141
Accountantskosten	80	74
Raad van Toezicht	49	66
Overig	42	27
Totaal	2.508	1.887
Waarvan toegerekend aan kosten vermogensbeheer	-1.130	-859
Administratie	3.086	2.919
Totaal pensioenbeheerkosten	4.464	3.947
	2022	2021
Actieve deelnemers	10.313	10.050
Gepensioneerden	13.872	13.715
Totaal	24.185	23.765
Pensioenbeheerkosten in euro per deelnemer	185	166

De pensioenbeheerkosten over 2022 zijn gestegen ten opzichte van de kosten van 2021. De voornaamste verschillen zien we terug bij de kosten van het bestuur, het bestuursbureau, de adviseurs en de controle- en advieskosten van de actuaris.

De hogere kosten van het bestuur komen met name door de toegenomen vergaderfrequentie met als gevolg hogere kosten voor vergaderfaciliteiten, reiskosten en de inzet van notulisten. Door het inwerken van nieuwe leden van het verantwoordingsorgaan waren de opleidingskosten ook meer dan in 2021.

De hogere kosten van het bestuursbureau komen vooral door de inhuur van extra capaciteit voor de ontwikkeling van de nieuwe pensioenregeling in het kader van de Wtp en de toegenomen inzet van de specialist Communicatie.

De kosten voor de adviseurs en controle- en advieskosten zijn aanzienlijk gestegen ten opzichte van 2021 vanwege de ontwikkeling van de nieuwe pensioenregeling in het kader van de Wtp.

Als fonds streven wij samen met sociale partners naar een adequate en gangbare pensioenregeling met zo weinig mogelijk uitzonderingen. Dit draagt bij aan de begrijpelijkheid en houdt de uitvoeringskosten zo laag mogelijk. Dit streven vertaalt zich ook naar het serviceniveau van de pensioenuitvoering, waarbij het fonds aansluiting zoekt bij gangbare administratieve en communicatieve dienstverleningsconcepten en oplossingen.

Kosten zijn voor ons belangrijk. In onze missie hebben we daarom opgenomen dat we de pensioenregeling uitvoeren tegen acceptabele kosten. Dat dit niet vrijblijvend is, blijkt uit het feit dat we een taakstellende begroting hebben. De kosten van € 188 per deelnemer zijn hiervoor het uitgangspunt. De kosten over 2022 zijn gestegen ten opzichte van die over 2021. Dit komt voornamelijk door de kosten voor de ontwikkeling van de nieuwe pensioenregeling in het kader van de Wtp. Met deze impactvolle ontwikkeling, de eisen vanuit wet- en regelgeving en de toegenomen hoeveelheid werk als gevolg daarvan, zijn wij van mening dat de kosten

verantwoord zijn en passen bij een fonds van onze omvang. Dat we als fonds gemiddeld minder kosten maken dan vergelijkbare pensioenfondsen sterkt ons in die gedachte.

Wij doen ieder jaar mee aan een extern kostenbenchmarkonderzoek. Het doel hiervan is om de kosten van ons fonds te toetsen aan die van vergelijkbare pensioenfondsen. Onze pensioenbeheerkosten waren in de periode 2019-2021 lager dan het gemiddelde bij vergelijkbare pensioenfondsen, te weten € 161 versus € 190 per deelnemer. Als we alleen naar het jaar 2021 kijken, dan zijn onze pensioenbeheerkosten ook lager dan de pensioenbeheerkosten bij vergelijkbare pensioenfondsen, te weten € 166 versus € 198 per deelnemer. We zijn hierbij uitgegaan van expliciete toerekening van de algemene kosten aan de pensioenbeheer- dan wel vermogensbeheerkosten. De kosten van het fonds zijn aanzienlijk lager dan die van vergelijkbare pensioenfondsen, maar ook aanzienlijk hoger dan het gemiddelde van alle pensioenfondsen (inclusief ABP en PFZW) in Nederland. Onze administratiekosten vormen een groot deel van de kosten.

Ook voor 2022 doet het fonds mee aan het kostenbenchmarkonderzoek. De resultaten hiervan worden opgenomen in het volgende jaarverslag.

Kosten vermogensbeheer

Wij volgen in de presentatie van de kosten van het vermogensbeheer de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. Alle onderstaande bedragen zijn X €1.000.

	2022	2021
Gemiddeld beheerd vermogen *	4.717.894	5.501.315
Beheerkosten inclusief performancegerelateerde kosten	10.405	14.946
Transactiekosten	5.004	5.932
% van het gemiddeld belegd vermogen		
Beheerkosten inclusief performancereguleerde kosten	0,22%	0,27%
Transactiekosten	0,11%	0,11%
Totaal	0,33%	0,38%

* Het gemiddeld beheerd vermogen is het in het verslagjaar gemiddeld belegde vermogen

Toelichtingen op de vermogensbeheerkosten

Op basis van het gemiddeld belegd vermogen van € 4.718 miljoen zijn de gerapporteerde kosten van het vermogensbeheer met 0,05 procentpunt gedaald van 0,38% over 2021 naar 0,33% over 2022. De kosten in absolute zin zijn ook gedaald. Het totaal aan performancegerelateerde kosten nam af van € 4,2 miljoen in 2021 tot - € 1,1 miljoen in 2022. Over 2021 waren deze kosten hoog vanwege het hoge rendement Private Equity, terwijl het rendement over 2022 juist sterk negatief was en daarmee ook de performance fee over 2022. De performance fees worden niet daadwerkelijk in cash verrekend maar komen terug in een reservering die na 2022 dus negatief is bijgesteld. Voor het pensioenfonds is dit dan positief. Het totaal aan transactiekosten en aan- en verkoopkosten nam toe van € 5,9 miljoen in 2021 tot € 9,4 miljoen in 2022. Deze transactiekosten zijn mede gebaseerd op een proxy van bied- en laatprijzen. De stijging in de transactiekosten zijn voornamelijk toe te wijzen aan de vastgoedportefeuille en vastrentende waarden onder beheer bij CTI. De stijging in de vastgoedportefeuille wordt verklaard door de verschuldigde overdrachtsbelasting als gevolg van de overname van de portefeuilles van het Pensioenfonds Rabobank en Achmea Pensioen- en Levensverzekeringen N.V. door het Achmea Dutch Retail Property Fund. Bij CTI waren de transactiekosten in 2021 negatief en in 2022 weer positief als gevolg van (positieve) verschillen in waarderingen bij aankoop van nieuwe staatsobligaties ten opzichte van de waardering zoals deze voor de benchmark zijn vastgesteld.

De totale kosten die in dit overzicht worden gerapporteerd komen daarmee voor 2022 uit op € 19,8 miljoen (€ 20,9 miljoen in 2021). Per deelnemer/pensioengerechtigde bedragen de kosten € 818 (€ 879 in 2021). Aangezien wij gedurende 2022 nog

grotendeels belegd waren via beleggingsfondsen, zijn de vaste en variabele beheerkosten en de transactiekosten met betrekking tot deze fondsen onderdeel van de behaalde rendementen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat wij passief beheer waar mogelijk als uitgangspunt hebben. Dit is feitelijk enkel mogelijk bij de liquide beleggingen. Het relatieve beleggingsrisico van deze liquide beleggingen is zeer laag, omdat het doel is het zo goed mogelijk volgen van de desbetreffende benchmark. De behaalde rendementen liggen dan ook zeer dicht bij die van de betreffende benchmarks, waarbij de verschillen hoofdzakelijk worden veroorzaakt door de beheer- en transactiekosten van deze beleggingen terwijl de benchmark deze niet heeft. Met name de kosten van passief beheer zijn (daarom) relatief laag. Dit is mede een verklaring voor de relatief lage totale kosten van het vermogensbeheer versus vergelijkbare pensioenfondsen.

In het extern kostenbenchmarkonderzoek waar we ieder jaar aan meedoen, worden de vermogensbeheerkosten van ons fonds getoetst aan die van vergelijkbare pensioenfondsen. Onze vermogensbeheerkosten, gerekend als percentage van het gemiddeld belegd vermogen, waren in de periode 2019-2021 lager dan de gemiddelde vermogensbeheerkosten van vergelijkbare pensioenfondsen, namelijk 0,27% versus 0,34%. We zijn hierbij uitgegaan van expliciete toerekening van de algemene kosten aan de pensioenbeheer- dan wel vermogensbeheerkosten. Ook voor de kosten over 2022 doet het fonds mee aan het kostenbenchmarkonderzoek. De resultaten hiervan worden opgenomen in het volgende jaarverslag.

Beheervergoeding vermogensbeheerders

Het jaar 2022 stond grotendeels in het teken van de transitie vanuit de beleggingsfondsen aangehouden bij PGGM naar verschillende nieuwe vermogensbeheerders. Dit gold voor de beleggingscategorieën Aandelen Ontwikkelde Markten, Aandelen Opkomende Markten, Emerging Market Debt en Investment grade credits. De transities zijn vanwege tegemoetkomingen in de aan- en verkoopkosten door PGGM, vrijwel kostenneutraal uitgevoerd.

In de performancegerelateerde vergoedingen zijn de vergoedingen opgenomen die gebaseerd zijn op afgesproken resultaatdoelstellingen. De performancegerelateerde vergoedingen voor Private Equity zijn gebaseerd op de resultaten in het huidige verslagjaar. Bij bepaling van de performancegerelateerde vergoedingen worden ook de resultaten van de Private Equity beleggingen van voorgaande jaren meegenomen. Slechts 0,8% van het totale vermogen van het pensioenfonds werd in 2022 in Private Equity belegd. Deze beleggingscategorie is per einde 2022 verkocht.

Transactiekosten

Transactiekosten vormen een aparte kostensoort, waarbij geldt dat de kosten worden bepaald door soort en omvang van de transacties die binnen de beleggingsportefeuille plaatsvinden. Wij belegden in 2022 voor een groot deel in beleggingsfondsen. Het kostenoverzicht is gebaseerd op volledige transparantie ('look through') van de transactiekosten in deze fondsen. Er wordt daarbij een onderscheid gemaakt tussen toe- en uittreedvergoedingen en werkelijke transactiekosten.

De toe- en uittreedvergoedingen worden geheven indien participaties in de beleggingsfondsen worden gekocht of verkocht. Dit zijn vaste tarieven, gebaseerd op de verwachte werkelijke transactiekosten die moeten worden gemaakt als gevolg van de toe- of uittreed. Het totaal aan vergoedingen van alle participanten dat een beleggingsfonds ontvangt, wordt als opbrengst toegerekend aan de participanten naar rato van ieders belang in het fonds. Zo krijgen wij ook een opbrengst toegerekend. Hoe meer participanten toe- of uitredingen doorvoeren, hoe hoger deze opbrengst. De door het fonds betaalde toe- en uittreedvergoedingen worden daarmee gesaldeerd. Dit saldo is opgenomen onder 'Transactiekosten'.

Als de door ons betaalde vergoedingen lager zijn dan de toegerekende opbrengst, ontstaat een negatieve kostenpost in het kostenoverzicht. De werkelijke transactiekosten worden gemaakt als gevolg van bovengenoemde toe- en uitredingen en voor de transacties voor het reguliere beheer van de beleggingsfondsen. Ook deze worden toegerekend naar rato van het belang in het beleggingsfonds.

De aan- en verkoopkosten bij directe beleggingen in beleggingstitels zoals staatsobligaties, rentederivaten en valutaderivaten, bestaan uit kosten van brokers en transactiekosten die deel uitmaken van de spread tussen bied- en laatkoersen.

Beoordeling kosten vermogensbeheer

Onze vermogensbeheerkosten en transactiekosten, als percentage van het gemiddeld belegd vermogen, waren in 2022 lager dan in 2021. Absoluut gezien waren de kosten in 2022 afgerond € 1 miljoen lager dan in 2021. Daarbinnen was er sprake van een afname in de performance gerelateerde kosten bij Private Equity vanwege negatieve rendementen van deze beleggingscategorie over 2022. Daarnaast was er een daling in de vermogensbeheerkosten bij de aandelenbeleggingen vanwege een lagere marktwaarde in 2022 ten opzichte van 2021. De kosten van de transitie vanuit PGGM zijn kostenneutraal uitgevoerd vanwege tegemoetkomingen in de aan- en verkoopkosten vanuit PGGM. De transitie heeft uiteindelijk geleid tot een daling in de beheerkosten, hetgeen in het verslag van volgend jaar naar voren zal komen. Wij zijn van mening dat de hoogte van de vermogensbeheer- en transactiekosten verantwoord is en past bij het beleggingsbeleid en de wijze waarop hieraan invulling wordt gegeven.

De evaluatie van de kosten voor vermogensbeheer is het meest zuiver als hierin ook het beoogde rendement, de risicospreiding, de omvang van het belegd vermogen en het behaald rendement worden meegenomen. Onze beleggingsbeginselen vormen het fundament van onze aanpak. Wij hebben bewust voor een passieve beleggingsstijl gekozen. Wij beleggen in zowel beleggingsfondsen als eigen mandaten en streven naar een rendement conform de benchmark. Deze beleggingsstijl biedt de beste mogelijkheid om onze beoogde rendementsdoelstelling te behalen tegen zo gunstig mogelijke voorwaarden. Deze aanpak brengt lagere kosten met zich mee dan bijvoorbeeld een actieve beleggingsstijl waarbij een hoger rendement dan het benchmarkrendement wordt nagestreefd.

Voor de volledigheid presenteren wij hierna aanvullend een uitsplitsing van de kosten per beleggingscategorie.

2022	Beheerkosten	Performance- gerelateerde kosten	Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten	Aan- en verkoopkosten	Totaal
<i>Kosten per beleggingscategorie</i>					
Vastgoed	2.104		10	2.539	4.653
Aandelen	1.148	-6	1	1.162	2.305
Alternatieve beleggingen	1.683	-1.183	364	258	1.122
Vastrentende waarden	2.338		1.007	3.429	6.774
Overige beleggingen					-
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën exclusief overlay	7.273	-1.189	1.382	7.388	14.854
Kosten overlaybeleggingen	1.388		685		2.073
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën inclusief overlay	8.661	-1.189	2.067	7.388	16.927
<i>Overige vermogensbeheerkosten</i>					
Kosten vermogensbeheer pensioenfondsen en bestuursbureau	1.130				1.130
Kosten fiduciair beheer	1.244				1.244
Bewaarloon	33				33
Advieskosten vermogensbeheer	720				720
Overige kosten	-195				-195
Totaal overige vermogensbeheerkosten	2.932				2.932
	11.593				19.859
Te vorderen transactiekosten PGGM					-4.450
Totaal kosten vermogensbeheer	11.593				15.409

2021	Beheerkosten	Transactiekosten			Totaal
		Performance- gerelateerde kosten	Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten	Aan- en verkoopkosten	
<i>Kosten per beleggingscategorie</i>					
Vastgoed	1.983		9	20	2.012
Aandelen	1.466	262		1.158	2.886
Alternatieve beleggingen	484	3.899	53	1	4.437
Vastrentende waarden	1.326		-154	3.109	4.281
Overige beleggingen	1.032	209	705	455	2.401
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën exclusief overlay	6.291	4.370	613	4.743	16.017
Kosten overlaybeleggingen	1.465		576		2.041
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën inclusief overlay	7.756	4.370	1.189	4.743	18.058
<i>Overige vermogensbeheerkosten</i>					
Kosten vermogensbeheer pensioenfondsen en bestuursbureau	859				859
Kosten fiduciair beheer	1.200				1.200
Bewaarloon	41				41
Advieskosten vermogensbeheer	368				368
Overige kosten	352				352
Totaal overige vermogensbeheerkosten	2.820				2.820
Totaal kosten vermogensbeheer	10.576				20.878

3 Vermogensbeheer

Visie op vermogensbeheer

Onze beleggingen worden afgestemd op onze verplichtingen zodat een optimaal rendement wordt behaald binnen acceptabele risico's. Hiertoe voeren we periodiek een ALM-studie uit die op hoofdlijnen ons beleggingsbeleid bepaalt. Deze basisbeleggingsmix wordt daarna verder geoptimaliseerd naar sub-beleggingscategorieën. De ALM-basismix bestaat uit verschillende onderdelen. De zakelijke waarden omvatten beleggingen waarvan de verwachting is dat deze op lange termijn beter renderen dan de ontwikkeling van de verplichtingen. Deze beleggingen zijn relatief risicovol – zowel op zichzelf als ten opzichte van de verplichtingen. De vastrentende waarden bevatten relatief veilige beleggingen die een deel van het renterisico afdekken.

Daarbij gelden onze volgende uitgangspunten (“beliefs”):

- De beleggingen sluiten aan bij de verplichtingen en de ambities van het fonds. De keuze van het strategisch beleggingsbeleid is daarbij de belangrijkste beslissing in het beleggingsproces.
- Er wordt alleen belegd in beleggingscategorieën waarvoor, naar verwachting, een passende risicopremie in verhouding tot het risico (ten opzichte van de verplichtingen) wordt ontvangen.
- Diversificatie over en binnen beleggingscategorieën en risicopremies verbeteren het risico-rendementsprofiel van de portefeuille.
- Risicoanalyse en risicobeheersing zijn noodzakelijk voor een beheerste opstelling en uitvoering van het beleggingsbeleid.
- Verantwoord beleggen draagt bij aan verantwoorde, stabiele en goede beleggingsresultaten en geeft tevens uitdrukking aan de maatschappelijke betrokkenheid van het fonds.
- Het fonds gelooft dat rente- en valutabewegingen niet te voorspellen zijn. Vanwege het belang dat wordt gehecht aan risicobeheersing worden deze risico's strategisch afgedekt, waarbij de mate van afdekking afhangt van de specifieke eigenschappen van het risico ten aanzien van verplichtingen en dekkingsgraad en de mogelijkheden om de afdekking efficiënt en beheerst uit te voeren.
- Financiële markten zijn in hoge mate efficiënt en daarmee is passief beleggen het uitgangspunt, tenzij markten als inefficiënt kunnen worden betiteld of indien passief beheer niet mogelijk is. Efficiënte financiële markten bieden namelijk geen ruimte om via actieve beleggingskeuzes extra rendement te behalen.
- Als langetermijnbelegger kan het fonds een deel van het vermogen beleggen in producten die niet direct zijn te verkopen, maar daardoor wel extra rendement opleveren.
- Het fonds belegt in producten die het zelf begrijpt en kan uitleggen.
- Individuele beleggingscategorieën moeten voldoende omvang hebben om een materiële bijdrage te kunnen leveren aan de portefeuille en om de toename van complexiteit van de portefeuille te kunnen verantwoorden.
- Kostenbewustzijn is essentieel bij het inrichten van een beleggingsportefeuille. Verwachte opbrengsten zijn onzeker, maar kosten merendeels niet.

Wij geloven dat verantwoord beleggen bijdraagt aan verantwoorde, stabiele en goede beleggingsresultaten en geven hiermee tevens uitdrukking aan onze maatschappelijke betrokkenheid. Daartoe wordt in het beleggingsbeleid rekening gehouden met milieu-, sociale en governancefactoren. Dit betreft het integreren van deze factoren in de beleggingsbeslissingen, in dialoog gaan met ondernemingen teneinde gedragsverandering te bewerkstelligen, het uitsluiten van beleggingen die niet aan de eisen voldoen en het kunnen aanhouden van specifiek op deze factoren gerichte beleggingen. Uitvoering vindt plaats binnen de uitvoeringsorganisatie en binnen de fondsen waarin wordt belegd. De consequenties daarvan zijn zichtbaar in de inrichting van onze portefeuille en worden door ons gemonitord. In de paragraaf Maatschappelijk verantwoord beleggen is een uitgebreidere toelichting opgenomen ten aanzien van de beleidsontwikkeling en resultaten ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen.

Wij hebben een zorgvuldige selectie gemaakt van de te gebruiken benchmarks om sturing te geven aan de uitvoering van het vermogensbeheer. Bij deze keuze is ons gewenste risicoprofiel het uitgangspunt.

Wij hebben een voorkeur voor fysieke beleggingen. Derivaten worden ingezet indien deze bijdragen aan het beperken van onze risico's of indien het gebruik van derivaten onvermijdelijk is voor efficiënt portefeuillebeheer.

In 2022 hebben wij besloten de liquide beleggingen die waren ondergebracht bij PGGM over te zetten naar een aantal discretionaire portefeuilles in eigen beheer en één nieuw beleggingsfonds. Door deze stap zijn wij beter in staat onze ESG-doelstellingen te realiseren. Tevens heeft deze transitie geleid tot lagere beheerskosten. De transitie is gestart in november 2022 en was begin 2023 volledig afgerond.

Een beleggingsjaar gedreven door inflatie en geopolitieke spanningen

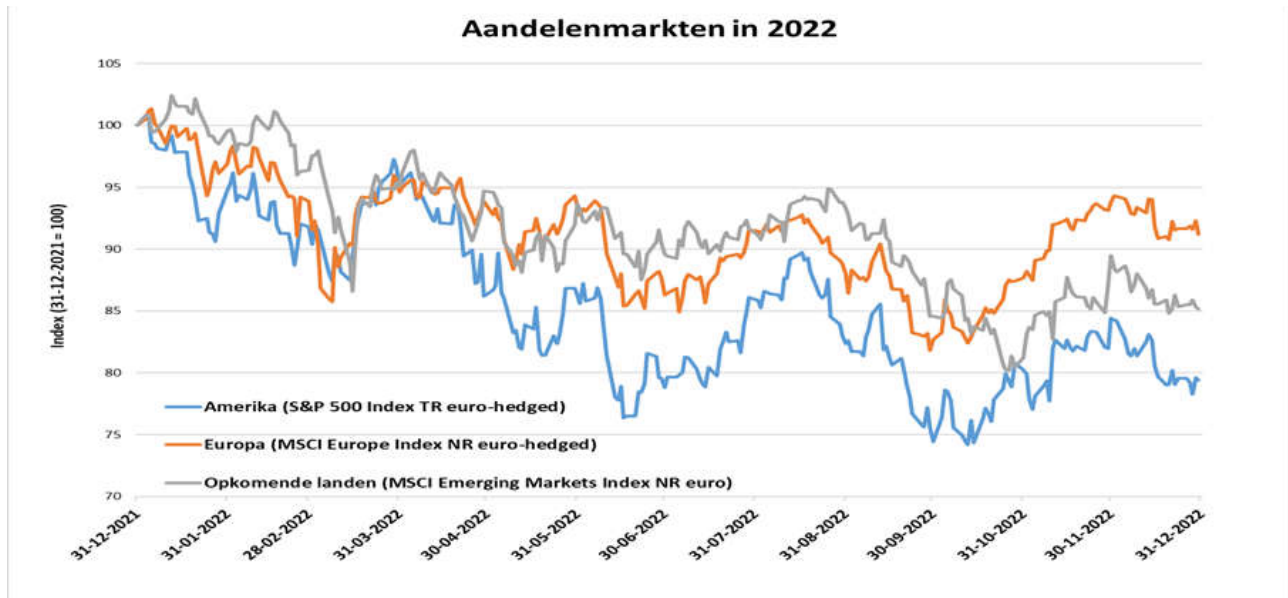
Het jaar 2022 leek goed te starten met een daling wereldwijd van het aantal nieuwe coronabesmettingen en versoepelingen, waarmee COVID-19 als dominant thema naar de achtergrond verdween. De Russische invasie in Oekraïne op 24 februari 2022 veranderde dat beeld echter bruto. Het gevolg was een humanitaire ramp in Oekraïne. Internationaal was sprake van geopolitieke spanningen, sancties, hoge energie- en voedselprijzen en inflatie, productieverstoringen, maar ook een eensgezinde EU die meer gaat investeren in defensie en de energietransitie gaat versnellen. Het gevolg was wereldwijd fors oplopende inflatiecijfers tot niveaus die tot voor kort ondenkbaar waren. Deze inflatie vertaalde zich vervolgens ook naar de rest van de economie, zoals de arbeidsmarkt en de huizenmarkt. Pas in de laatste maanden van het jaar was er sprake van een kentering. De inflatie in de eurozone liep op van 5,0% eind 2021 tot een piek van 10,6% in oktober 2022, om vervolgens weer iets te dalen tot 9,2% in december 2022 op jaarbasis. In de VS liet de inflatie de laatste zes maanden van het jaar al een daling zien om het jaar te eindigen op 6,5% op jaarbasis. Hoewel veel inflatie-indicatoren aan het normaliseren zijn (onder andere de kosten van containerschepen, de geldgroei en de producentenprijzen), blijven de inflatie-effecten van de tweede orde (stijgende lonen en huren) een bron van zorg voor de centrale banken.

De Federal Reserve in de VS verhoogde in 2022 de beleidsrente maar liefst zes keer: in mei en juni met respectievelijk 50 basispunten en 75 basispunten (de grootste stap sinds 1994), in het derde kwartaal tweemaal met 75 basispunten, gevolgd door twee stappen in het laatste kwartaal van in totaal 1,25%-punt, zodat de rente in de VS is uitgekomen op een range van 4,25%-4,50%. Ook de Bank of England (BoE) verhoogde de korte rente. In september greep de BoE in, toen de Britse obligatiemarkt een flinke crisis onderging, door lange staatsobligaties op te kopen. In het laatste kwartaal wijzigde de Bank of Japan (BoJ) haar beleid. In plaats van een doelstelling voor de 10-jaarsrente van 0% met een bandbreedte van +/-0,25%-punt, hanteert de BoJ nu een doelstelling van 0% met een bandbreedte van +/-0,5%-punt. Deze aankondiging resulteerde in hogere rentes in Japan en een sterkere Japanse yen. Ook de Europese Centrale Bank (ECB) liet zich niet onbetuigd in het afgelopen jaar. Allereerst werden in juni de netto opkoopprogramma's stopgezet. In het derde kwartaal werd de korte rente in twee stappen verhoogd van 0% tot 1,25%, gevolgd door twee verhogingen in het laatste kwartaal van in totaal 1,25%-punt, waardoor de korte rente in het eurogebied het jaar uitging op 2,5%. Zowel de Federal Reserve als de ECB geven aan dat de rente nog verder verhoogd dient te worden en dat de inflatie, hoewel dalende, nog steeds aanzienlijk te hoog is. Met name de kerninflatie daalt niet snel genoeg.

In de laatste maanden van 2022 nam het pessimisme ten aanzien van de economisch groei toe. Dit was het gevolg van de energiecrisis in Europa, de hoge kerninflatie, een krappere monetair beleid, een wereldwijde negatieve kentering op de huizenmarkt en een historisch laag consumentenvertrouwen. Voor Europa is een recessie in 2023 nu het basisscenario. Voor de VS is de raming verlaagd tot slechts een groei van 0,3%. Ook in China nam het groeiessimisme toe wegens de problemen in de vastgoedsector en 'lockdowns' wegens COVID-19.

Aandelen

De combinatie van hoge inflatie, forse geopolitieke spanningen, toenemend pessimisme over economische groei en (de verwachting van) een krasser monetair beleid, zorgden voor forse negatieve rendementen op de aandelenmarkten in de eerste negen maanden van het jaar. Daarmee was sprake van een flinke correctie op de hoge rendementen van de voorgaande jaren. In laatste drie maanden van het jaar trad wat herstel op, maar per saldo blijft 2022 een jaar om snel te vergeten voor de aandelenmarkten.

Bron: Bloomberg, BMO Global Asset Management

De totale beleggingsportefeuille behaalde een rendement van $-23,91\%$. Er was sprake van een negatief rendement voor zowel de returnportefeuille ($-11,80\%$) als de matchportefeuille ($-36,53\%$). De gestegen rente heeft een gunstig effect gehad op de dekkingsgraad van het fonds. Het vermogen van het fonds was per ultimo december 2022 gelijk aan € 4,25 miljard.

De beleidsdekkingsgraad steeg per saldo in 2022 van $118,8\%$ naar $125,0\%$. De actuele dekkingsgraad daalde van $123,2\%$ per einde 2021 naar $120,8\%$ per einde 2022. Dit was met name het gevolg van de toegekende indexatie.

Gevoerd beleid

Het in 2022 gevoerde beleggingsbeleid hebben we vastgelegd in het beleggingsplan en de beleggingsrichtlijnen. De investment beliefs zijn een belangrijke leidraad geweest bij de totstandkoming van het strategische beleggingsbeleid op basis van de ALM-studie die we in 2020 hebben verricht. Het strategisch beleggingsbeleid kende de volgende verdeling tussen zakelijke waarden en vastrentende waarden:

Zakelijke waarden	45%
Vastrentende waarden	55%

Onder vastrentende waarden vallen de relatief veilige categorieën staatsobligaties, hypotheeklen en bedrijfsobligaties, maar ook meer risicovolle hoogrentende obligaties in de categorie emerging market debt. Onder zakelijke waarden vallen aandelen, vastgoed, private equity en infrastructuur. We hebben gedurende het jaar de categorie hoogrentende bedrijfsobligaties (met lagere ratings) toegevoegd, omdat dit het rendement-risicoprofiel van de beleggingsportefeuille verbeterde.

We hebben in 2022 net als voorgaande jaren conform het strategisch beleggingsbeleid het renterisico voor 55,8% (marktbasis) afgedekt.

Voor de indeling van de portefeuille is een match- en returnportefeuille gehanteerd. Daaronder vallen de relatief veilige vastrentende waarden in de matchportefeuille; de hoogrentende vastrentende waarden en zakelijke waarden behoren tot de returnportefeuille.

Alle beleggingen hebben als doel de verplichtingen te kunnen betalen. Het doel van de matchportefeuille is daarbij het verminderen van het renterisico en het doel van de returnportefeuille is het genereren van extra rendement voor herstel, indexatie en het betaalbaar houden van de regeling.

De behaalde rendementen

Het totale rendement kwam uit op -/23,91%. Dit is als volgt opgebouwd:

	portefeuille	benchmark	verschil
Returnportefeuille (inclusief valuta-afdekking)	-11,80%	-9,51%	-2,53%
Aandelen	-13,56%	-13,53%	-0,04%
Hoogrentende obligaties	-2,45%	-2,45%	0,00%
Vastgoed SAREF	1,67%	2,02%	-0,34%
Vastgoed Bouwinvest	0,40%	0,40%	0,00%
Infrastructuur	3,72%	1,85%	1,83%
Stadsherstel	6,08%	5,24%	0,80%
Onderhandse leningen	-4,48%	-3,01%	-1,51%
Private equity	-15,54%	5,24%	-19,74%
Matchportefeuille (inclusief renteafdekking)	-36,53%	-36,58%	0,09%
Staatsobligaties, liquiditeiten en swaps	-58,65%	-58,65%	0,00%
Bedrijfsobligaties (PGGM)	-10,99%	-11,67%	0,76%
Bedrijfsobligaties (UBS) *	-2,08%	-2,08%	0,00%
Hypotheke particulier	-16,03%	-15,30%	-0,86%
Totaal	-23,91%	-23,28%	-0,81%

* Vanaf eind november is de portefeuille bedrijfsobligaties bij PGGM gedurende twee weken in zes tranches overgegaan naar UBS. De benchmarkperformance is daarom gelijkgesteld aan de portefeuilleperformance.

Evaluatie beleggingsportefeuille

Zoals boven beschreven was 2022 een uitdagend jaar voor de beleggingsportefeuille. Zowel de returnportefeuille als de matchingportefeuille lieten negatieve resultaten zien. Het rendement van de returnportefeuille kwam uit op -/11,80%. Binnen de returnportefeuille presteerden aandelen private markten en aandelen publieke markten het slechtst. De beleggingen in infrastructuur en Stadsherstel presteerden relatief beter. De categorie Stadsherstel bestaat uit deelnemingen in twee Nederlandse stadsherstelfondsen en beslaat minder dan 0,1% van het vermogen.

Een belangrijke wijziging in 2022 betrof de transitie vanuit de PGGM-fondsen naar nieuwe vermogensbeheerders voor de liquide beleggingen. Dit was naar aanleiding van het besluit van PGGM om niet langer vermogensbeheerdiensten aan derde partijen aan te bieden. Dit leidde tot het aanstellen van een aantal nieuwe vermogensbeheerders en tot een wijziging van de invulling voor de categorieën aandelen ontwikkelde markten en aandelen opkomende markten, alsook voor euro investment grade bedrijfsobligaties en emerging market debt. Het belang in aandelen emerging markets is in januari 2023 omgezet naar een nieuwe vermogensbeheerder. Daarbij zijn er ook nieuwe benchmarks gekozen die aansluiten op de ambities van ons klimaatbeleid. Met de transitie uit de PGGM-fondsen naar nieuwe externe mandaten, worden ook nieuwe benchmarks gehanteerd

voor deze categorieën. Op basis van een uitgebreide analyse hebben we gekozen voor het gebruik van indices die voldoen aan de EU klimaatbenchmarkrichtlijnen. Specifiek gaat het om MSCI-klimaatindices. Deze hanteren de reguliere marktgewogen MSCI-indices als referentiepunt, maar passen vervolgens klimaatdoelstellingen en ESG-filters toe in lijn met de minimumnormen van de Verordening EU Climate Transition Benchmarks and EU Paris-aligned Benchmarks.

Het primaire doel van de matchingportefeuille is het afdekken van het renterisico voor een deel van onze verplichtingen. In 2022 was als onderdeel van de matchingportefeuille een streefallocatie opgenomen naar Green, Social en Sustainable obligaties.

De performance van de vermogensbeheerders wordt beoordeeld ten opzichte van de benchmark, gebaseerd op het gemiddelde marktrendement. De portefeuille wordt overwegend passief belegd en derhalve is het rendement van de portefeuille in lijn met de benchmark.

Verantwoord beleggen beleid

Wij geloven dat verantwoord beleggen bijdraagt aan verantwoorde, stabiele en goede beleggingsresultaten en geven hiermee tevens uitdrukking aan onze maatschappelijke betrokkenheid. In 2022 hebben we een deelnemersonderzoek verricht met betrekking tot de voorkeuren rondom maatschappelijk verantwoord beleggen. Daarnaast hebben we aandacht besteed aan het in kaart brengen van het duurzaamheidsrisico in de portefeuille en zijn met de vermogensbeheerders en fiduciair manager afspraken gemaakt ten aanzien van de implementatie van ons beleid. Daarbij zijn de ontwikkelingen op dit gebied meegenomen zoals rond IORP II, het IMVB-convenant en de SDG's. In samenwerking met onze fiduciair manager hebben wij een integrale ESG-risicoscan ontwikkeld om onder andere aanvullend inzicht te krijgen de klimaatrisico's van de portefeuille. Hierbij is met name aandacht besteed aan de transitierisico's die met een veranderend klimaat samengaan. Als methodiek is hierbij aangesloten bij de methodiek die DNB heeft toegepast in de stress-testing van pensioenfondsen.

Terugblik verantwoord beleggen 2022

Wij rapporteren transparant over zowel duurzaamheidsfactoren die van invloed zijn op onze beleggingen (financiële materialiteit) als over hoe onze beleggingen de samenleving en het milieu beïnvloeden (externe materialiteit/impact).

Via onze vermogensbeheeractiviteiten beleggen wij over de hele wereld, zowel direct als indirect, in bijna alle bedrijfssectoren, via een reeks verschillende activaklassen en met gebruikmaking van verschillende beleggingsstrategieën. Dit betekent dat wij via onze beleggingen zijn blootgesteld aan veel verschillende aspecten van de wereldeconomie. Nadelige effecten kunnen het gevolg zijn van of verband houden met de economische activiteiten van de activa waarin wij beleggen. In bijlage 7 (Appendix 4) rapporteren wij dat we 0% van onze beleggingen op taxonomie afstemmen. Dit rapporteren we op deze manier omdat we over onvoldoende gegevens beschikken om een betere inschatting te kunnen doen.

Impact en waardecreatie in 2022

Onze vermogensbeheerder PGGM belegt in schaalbare oplossingen voor de SDG's. Met deze Sustainable Development Investments (SDI's) genereert PGGM naast een solide financieel rendement ook sociale en milieuwaarde.

In de tabel op de volgende pagina wordt inzicht gegeven in de verdeling over SDG's wat betreft de beleggingen die via onze vermogensbeheerder PGGM werden beheerd in 2022. In de tabel staan de SDG's gearceerd die overeenkomen met onze thematische voorkeuren, te weten SDG 7 (klimaatverandering) en 11 (duurzame steden en gemeenschappen). Deze SDG's maken respectievelijk 13,10% en 41,60% van onze beleggingen uit.

SDG	Percentage
SDG1	0.00%
SDG2	1.90%
SDG3	15.90%
SDG4	0.20%
SDG6	3.20%
SDG7	13.10%
SDG8	1.30%
SDG9	6.00%
SDG11	41.60%
SDG12	0.20%
SDG13	16.20%
SDG14	0.10%
SDG15	0.30%

Wij meten de ESG- component van de ondernemingen in de aandelenportefeuille en de bedrijfsobligaties. In het Nederlands wordt ESG omschreven als Milieu, Maatschappij en Goed ondernemingsbestuur. De ESG-score is een cijfer voor de mate waarin een bedrijf duurzaam en verantwoord onderneemt. De ESG-score van de portefeuille wordt uitgedrukt op een schaal van 0-100.

In 2022 hebben de belangrijkste ESG-indicatoren zowel in absolute als relatieve zin een verbetering laten zien ten opzichte van december 2021. De overall ESG-score is gestegen van 67.7 naar 72.1. Hiermee is de ESG-score van onze portefeuille hoger dan de benchmark.

De aandelenfondsen hebben een expliciete CO₂-reductie doelstelling en dat zien wij ook terugkomen in de carbonintensiteit van de portefeuille ten opzichte van de benchmark. In 2022 is de carbonintensiteit gestegen van 92 ton CO₂ per miljoen dollar omzet naar 102 ton CO₂ per miljoen dollar omzet. De voornaamste oorzaak hiervan is de toevoeging van de categorie high yield obligaties in 2022. Voordat in deze categorie is belegd, is een uitgebreide analyse verricht naar de ESG-karakteristieken van deze categorie en is onderdeel van het mandaat naar de uitvoerende vermogensbeheerder een CO₂-reductie van 30% ten opzichte van de benchmark. Ook ten opzichte van onze benchmarks is een verbetering waarneembaar. Eind 2022 kende onze portefeuille een 36% lagere CO₂ intensiteit ten opzichte van de 'gewone' marktbenchmark. Qua sectoren zien wij dat de grootste bijdrage komt uit materials (mijnbouw) en utilities (energiebedrijven). Overigens wordt in deze sectoren relatief ook de grootste winst behaald ten opzichte van de benchmark.

OESO-screening

Net als veel Nederlandse pensioenfondsen hebben ook de Pensioenfederatie en vele niet-gouvernementele organisaties (NGO's), vakbonden en de Nederlandse overheid het IMVB-convenant ondertekend. Dit convenant is bedoeld om pensioenfondsen te helpen een beter beeld te krijgen van de internationale beleggingsketen. Het belangrijkste doel van het akkoord is om negatieve effecten binnen de beleggingsportefeuille, zoals mensenrechtenschendingen en milieuschade, te identificeren, te beperken en te voorkomen. In deze overeenkomst streven partijen naar samenwerking om een duurzamere samenleving te creëren. Deze samenwerking heeft zowel betrekking op praktische en juridische mogelijkheden als op het rekening houden met de verantwoordelijkheid van de Nederlandse overheid onder de OESO-richtlijnen, de mensenrechtenprincipes van het VN Global Compact en de VN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGP's).

Om de ondernemingen in de beleggingsportefeuille te identificeren en te beoordelen op hun negatieve impact op mens en milieu, hanteren wij een screeningmethode, de zogeheten OESO-screening. Voor deze screening worden gegevens van erkende externe dataleveranciers gebruikt. Wij vermijden investeringen die in zeer ernstige mate in strijd zijn met de genoemde richtlijnen. De uitvoering van deze screening is dan ook gericht op het uitvoeren van een OESO- en VN Global Compactscreening om specifieke controverses op te sporen waarbij ondernemingen betrokken kunnen zijn. Voor de aandelenportefeuilles zijn veel gegevens

beschikbaar die ons helpen een beter beeld te krijgen van de betrokkenheid van een onderneming bij een controversie. Op basis van een score die wordt toegekend aan een specifieke controversie waarbij het bedrijf betrokken is, besluiten we om uit het bedrijf te desinvesteren of met het bedrijf in gesprek te gaan om bewegingen naar beter gedrag te stimuleren. In 2022 heeft onze vermogensbeheerder op basis van OESO-overtredingen 63 bedrijven voor ons gedesinvesteerd. Met meerdere bedrijven zijn gesprekken aangegaan om beter gedrag te stimuleren.

Acties in 2022	
Aandelen uitgesloten omdat regels werden overtreden	63 bedrijven
In gesprek om aan te sporen tot verantwoord gedrag	188 bedrijven
Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen	5877 vergaderingen
Uitgesloten beleggingen op basis van product	185 ondernemingen
Uitgesloten landen	14 landen; Rusland is in 2022 toegevoegd

Betere scores beleggingsportefeuille	2022	2021
Betere prestaties op de aspecten milieu, maatschappij en goed ondernemingsbestuur	72,1	67,7
CO2-intensiteit (CO2 per miljoen dollar aan omzet)	102	92

Voor markten zonder beursnotering zijn de gegevens minder gemakkelijk beschikbaar. Niettemin hebben wij de uitdagende taak onze OESO-screening ook in particuliere activaklassen uit te laten voeren, tot een goed einde kunnen brengen. Vanaf eind 2021 screenen we onze bestaande private-equitybeleggingen, infrastructuur, en bedrijfsobligatieportefeuilles op negatieve impact. Daarnaast worden nieuwe beleggingen in deze activaklassen onderworpen aan strenge criteria om de kans op beleggingen in een effect dat een negatieve impact zal genereren, tot een minimum te beperken. In de geest van de OESO-richtlijnen wordt eerst in gesprek getreden met de onderneming of fondsmanager. Als dit engagement mislukt, kan desinvestering een volgende stap zijn.

OESO-screening en actief aandeelhouderschap

Onze vermogensbeheerder heeft in het kader van het OESO-programma in 2022 totaal 188 ondernemingen aangesproken, waaronder Tyson Foods Inc. Tyson is genoemd in verschillende antitrustzaken, in verband met prijsafspraken voor haar producten. Onze vermogensbeheerder ging in gesprek met de Chief Compliance Officer van de onderneming om te horen hoe zij, na schikking van zaken uit het verleden, toekomstige incidenten zou voorkomen. De onderneming legde uit hoe zij haar Global Antitrust Policy verbeterde, onder andere gebaseerd op richtlijnen van de United States Department of Justice Antitrust Division. Na de aanbevelingen van onze vermogensbeheerder publiceerde de onderneming het vernieuwde Global Antitrust Policy op haar website. Onze vermogensbeheerder blijft de implementatie van het beleid door de onderneming monitoren.

Waar wij niet in beleggen

Wij willen vermijden dat wij beleggingen doen die niet bij de wensen en eisen van onze deelnemers passen op het gebied van ESG. Dit is ook een onderwerp dat door onze stakeholders als materieel wordt beschouwd. In overeenstemming met ons MVB-beleid sluiten wij ondernemingen die betrokken zijn bij controversiële wapen- en tabaksactiviteiten uit van de fondsen en intern beheerde mandaten van de vermogensbeheerders. Begin 2021 hebben wij steenkool en teerzand toegevoegd aan deze uitsluitingen op basis van producten. Ondernemingen die een groot deel van hun inkomsten halen uit kolenwinning, energieopwekking op basis van kolen en winning van teerzandolie, hebben bewezen de energietransitie niet te kunnen of willen omarmen. In 2022 zijn de omzetsdrempels voor de productie van kolen en teerzandolie aangescherpt tot respectievelijk 5% en 1%. In 2022 heeft onze vermogensbeheerder 52 kolenproducerende ondernemingen en 1 teerzandolie-onderneming afgestoten.

In 2022 werden investeringen in olie- en gasboringen in het Noordpoolgebied uitgesloten indien zij meer dan 1% van hun omzet uit deze activiteit halen. Tot slot heeft onze vermogensbeheerder 124 olie- en gasbedrijven verkocht die onvoldoende stappen ondernemen om zich te committeren aan het klimaatakkoord van Parijs. Daarnaast beleggen wij niet in staatsobligaties van landen waartegen de VN-Veiligheidsraad en/of de EU sancties heeft ingesteld. Ook bij verhoogde ESG-risico's kunnen ondernemingen uitgesloten worden. In dergelijke gevallen proberen wij eerst verbeteringen te realiseren door een dialoog met de onderneming aan

te gaan. Daarnaast beleggen wij niet in staatsobligaties van landen die onderworpen zijn aan sancties van de VN-Veiligheidsraad en/of de EU. Ook kunnen wij ondernemingen uitsluiten in geval van verhoogde ESG-risico's.

Russische inval

Na de Russische inval in Oekraïne op 24 februari 2022 hebben wij vrijwel onmiddellijk besloten alle beleggingen in Rusland te verkopen. Daarmee probeerden we de schade aan de beleggingsportefeuille te beperken en de internationale economische sancties na te leven. Helaas was het niet mogelijk om daadwerkelijk uitvoering te geven aan al deze verkopen vanwege opgelegde sancties. Aan het begin van de oorlog vertegenwoordigden de Russische investeringen ongeveer 0,4% van de totale portefeuille. Onze vermogensbeheerder onderzoekt de mogelijkheid van de verkoop van de enkele resterende posities.

Actief aandeelhouderschap

Wij gebruiken onze invloed als aandeelhouder voor meer duurzame ondernemingen en markten. Met de overgang naar externe mandaten eind 2022 / begin 2023 hebben we met ingang van 1 januari 2023 een fiduciair manager aangesteld om het engagement en stembeleid integraal over onze beleggingen uit te voeren. De fiduciair manager rapporteert hierover via de verschillende engagement- en stemrapportages en via het engagementportaal. Over 2022 werd het engagement en stembeleid nog uitgevoerd door de vermogensbeheerder.

Succesvol rentmeesterschap vereist doorzettingsvermogen en kennis van thema's, sectoren en bedrijven. Bedrijven hebben baat bij een kritische maar constructieve dialoog over duurzaamheidskwesties en -impact. In dit verband werken wij, via onze fiduciair vermogensbeheerder, ook aan engagementcoalities met andere institutionele beleggers. Dit vergroot onze impact omdat het totale aandeel dan groter is.

Voor positieve impact richten wij onze engagementactiviteiten op klimaat en de onderliggende SDG's. Onze vermogensbeheerder voerde ook een reactief engagementprogramma bij ondernemingen die betrokken zijn bij diverse negatieve impacts. Dit reactieve engagement is uitgebreid als gevolg van de nieuwe OESO-screening die wij vanaf 2021 hebben ingevoerd. Deze screening wordt gebruikt om ondernemingen met de belangrijkste negatieve impact en het bijbehorende ESG-risico in de indexportefeuille te identificeren. In 2022 is onze vermogensbeheerder met 188 ondernemingen in gesprek gegaan voor 15 tastbare duurzaamheidsverbeteringen.

Voorbeelden zijn de opname van leefbaar loon als indicator voor een suikercertificeringsregeling en de invoering van strenge anti-witwasprocedures bij een grote Zweedse financiële instelling. Andere voorbeelden staan hieronder.

Klimaatverandering actief eigendom

Hoewel de aanpassing aan het klimaatakkoord van Parijs voor alle bedrijven een uitdaging blijft, waren er in 2022 opmerkelijke ontwikkelingen in de olie- en gasector. Ten eerste heeft BP een nieuwe koolstofintensiteitsdoelstelling ingevoerd die betrekking heeft op haar op de markt gebrachte producten. Ten tweede is uit nieuwe gegevens gebleken dat de intensiteitsdoelstelling van Shell voor 2035 geacht wordt in overeenstemming te zijn met een scenario voor opwarming onder 2 graden Celsius. Op het gebied van biogas hebben zowel Shell als BP strategische overnames gedaan. Wat waterstof betreft, een energiedrager die moeilijk te ontkolen sectoren kan helpen, onderzoekt BP het potentieel voor een waterstofhub in Egypte, terwijl Repsol een waterstofhub van 200 MW in Spanje heeft aangekondigd. Hoewel geen van deze ontwikkelingen betekent dat deze bedrijven volgens ons interne kader volledig op het klimaatakkoord van Parijs zijn afgestemd, zijn dit positieve ontwikkelingen waarop we verder kunnen bouwen.

Stemmen

Door te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen oefenen wij onze invloed uit als aandeelhouder op de ondernemingen waarin wij beleggen. Stemmen stelt ons in staat om richtinggevende invloed uit te oefenen op tal van thema's: strategisch, financieel en maatschappelijk. Als basis voor het stemgedrag stelt onze vermogensbeheerder jaarlijks een stemrichtlijn op waarin is vastgelegd wat de visie is. De stemuitvoering is grotendeels geautomatiseerd. Uitgangspunt is dat wordt gestemd zoals

geadviseerd door onze stemdienstverlener, gebaseerd op de stemrichtlijn. We monitoren de stemactiviteiten actief op basis van meerdere stemdienstverleners en bronnen. In voorkomende gevallen was onze vermogensbeheerder ook woordvoerder op aandeelhoudersvergaderingen (AvA's) om zo onze stem kracht bij te zetten en publiekelijk het debat te voeren met bedrijven waarin wij hebben geïnvesteerd. Dit geldt in het bijzonder voor Nederlandse ondernemingen.

Gerechtelijke procedures

Onze vermogensbeheerder voert namens haar klanten gerechtelijke procedures als dat nodig is, bijvoorbeeld om beleggingsverliezen te verhalen en goed ondernemingsgedrag af te dwingen. Dit doen wij als aandeelhouder in beursgenoteerde ondernemingen, zowel in Nederland als in het buitenland, waarbij wij een onderscheid maken tussen 'actieve' en 'passieve' procedures.

In 2022 was onze vermogensbeheerder betrokken bij 15 actieve juridische procedures, waaronder tegen Volkswagen, Porsche en Daimler om schadevergoeding te krijgen voor verliezen door dieselgate. Ook nemen wij deel aan procedures tegen BHP Billiton en Vale voor hun betrokkenheid bij het instorten van slecht onderhouden dammen. Naast de ecologische en menselijke tragedie hebben aandeelhouders hierdoor aanzienlijke financiële verliezen geleden waarvoor zij compensatie vragen. In 2022 haalde onze vermogensbeheerder ruim € 8,2 miljoen terug voor haar klanten.

Belastinggedrag in de portefeuille

Belastingen spelen een belangrijke rol bij de financiering van de collectieve uitgaven van de samenleving, zoals gezondheidszorg, onderwijs en infrastructuur. Belastingbetalers hebben hierin ook een verantwoordelijkheid en daarom wil onze vermogensbeheerder in haar bedrijfsvoering op een duurzame manier omgaan met belastingen. De fiscale omgeving is veranderd en zal blijven veranderen. Zo zijn er de afgelopen jaren diverse internationale initiatieven ontplooid, zoals die van de OESO en de EU, die de nadruk leggen op meer fiscale transparantie en het voorkomen van agressieve belastingplanning. Daarnaast blijft taxplanning in het maatschappelijk debat naar voren komen. Onze vermogensbeheerder zal bij de beleggingen steeds oog hebben voor dergelijke ontwikkelingen.

Beleggingsstructuren kunnen worden gebruikt om (economische) dubbele belasting voor pensioenfondsen en hun begunstigen te voorkomen. Onze vermogensbeheerder respecteert daarbij zowel de letter als de geest van de toepasselijke (internationale) fiscale wet- en regelgeving met inachtneming van haar fiscale uitgangspunten en fiscale standpunten die zijn gepubliceerd in een Sustainable Tax Position Paper.

Aandachtsgebied klimaat

Klimaatverandering is al jaren een zorg voor ons en onze deelnemers. Het is een urgente kwestie en een steeds belangrijker risico. Als mondiale belegger met een gespreide portefeuille, verwachten wij dat klimaatverandering en de energietransitie impact zullen hebben op onze beleggingen. Elk nieuw jaar worden eerdere inschattingen van klimaatrisico's vervangen door nieuwe en altijd meer materiële inschattingen, wat de noodzaak onderstreept om klimaatrisico's volledig te integreren in het beleggingsbeleid. In lijn met het klimaatakkoord van Parijs hebben we onze portefeuille in aandelen en bedrijfsobligaties in lijn gebracht met 'net zero' in 2050.

Z-Score 2022

De z-score wordt ieder jaar berekend en laat het verschil zien tussen het werkelijke rendement van de portefeuille en het rendement van de benchmark (een vergelijkingsmaatstaf). Een positief getal betekent dat de beleggingen beter hebben gerendeerd dan de markt; bij een negatief getal geldt het omgekeerde. Bij de berekening worden ook de kosten in beschouwing genomen. De z-score voor het jaar 2022 bedraagt $-/-0,08\%$.

Ook stellen we elk jaar de cumulatieve performancetoets van het fonds vast. De cumulatieve performancetoets wordt over een periode van vijf jaar bepaald. Als de performancetoets gemeten over vijf jaar lager is dan nul, hebben we onvoldoende gepresteerd.

Als dat het geval is, zijn werkgevers niet meer gebonden aan onze verplichtstelling. Dat wil zeggen dat zij dan, onder bepaalde voorwaarden, ervoor mogen kiezen hun pensioenregeling ergens anders onder te brengen. Onze cumulatieve performancetoets over de periode 1 januari 2018 tot en met 31 december 2022 is 0,49.

4 Integraal Risicomanagement

4.1 Inrichting risicobeleid

Risicomanagement is voor ons een belangrijk onderdeel van de besluitvorming en uitvoering. Het draagt bij aan het realiseren van de doelstellingen van het fonds, een beheerste en integere bedrijfsvoering en aan het voldoen aan wet- en regelgeving. Het stelt ons in staat om ons over onze risicobeheersing te verantwoorden. Wij streven ernaar ons integraal risicomanagement continu te verbeteren als onderdeel van de strategische en operationele processen.

Risicogovernance

Wij hebben het risicomanagement ingericht langs de 'three lines of defence'. De risicogovernance is verankerd in de reglementen van het bestuur en de commissies, charters van de sleutelfuncties en onder meer in het integraalrisicomanagementbeleid. Het bestuur vormt met het dagelijks bestuur, de Beleggingsadviescommissie, de Communicatiecommissie en de Pensioencommissie de eerste lijn. Als bestuur zijn we gezamenlijk eindverantwoordelijk voor het risicomanagement. Het dagelijks bestuur, de Beleggingsadviescommissie, de Communicatiecommissie en de Pensioencommissie hebben een uitvoerende en monitorende verantwoordelijkheid voor de risicobeheersing binnen de reikwijdte van de commissies. Vanuit deze rol zien de commissies tevens toe op het risicomanagement bij onze dienstverleners. In 2022 hebben we ook twee bestuursleden benoemd als portefeuillehouders ESG en IT. Deze bestuursleden nemen het voortouw en zijn verantwoordelijk voor de voorbereiding van de bestuurlijke besluitvorming ten aanzien van het overkoepelende beleid. Daarnaast dragen zij binnen het fonds actief bij aan integratie, consistentie en het bevorderen van aandacht en deskundigheid van hun onderwerp. De profielschets voor de paritaire bestuursleden is hierop aangepast. In 2023 zullen zij aangeven hoe ze het portefeuillehouderschap exact gaan invullen.

De sleutelfuncties Risicobeheer en Actuarieel en de complianceofficer vormen de tweede lijn. Het houderschap van de sleutelfuncties Risicobeheer en Actuarieel en de rol van complianceofficer zijn belegd bij één bestuurslid. Dit is de sleutelfunctiehouder RAC, de heer P. De Groot. De vervulling van deze functies is ondergebracht bij Sprenkels B.V.

De sleutelfunctie RAC heeft een adviserende, uitdagende en toetsende rol richting de eerste lijn. Vanuit deze rol monitort de sleutelfunctie RAC het dagelijks bestuur, de Beleggingsadviescommissie, de Communicatiecommissie en de Pensioencommissie, toetst de sleutelfunctie RAC adviezen uit de commissies aan het risicomanagementbeleid en adviseert de sleutelfunctie RAC het bestuur gevraagd en ongevraagd over risicomanagement. De sleutelfunctie RAC beheert daarnaast het integraalrisicomanagementbeleid. De sleutelfunctie RAC wordt in zijn taak ondersteund door de Risicocommissie.

De derde lijn wordt gevormd door de sleutelfunctie Interne audit. De sleutelfunctie Interne audit toetst de eerste en tweede lijn. Het houderschap van de sleutelfunctie is sinds juni 2020 ingevuld door een externe specialist, de heer M. van der Veen. Per 1 januari 2023 hebben wij de heer J. van Beek in deze functie benoemd. DNB heeft hiermee ingestemd.

De vervulling van de Interneauditfunctie is belegd bij een extern accountantskantoor. De sleutelfunctiehouders hebben ter verantwoording een jaarverslag opgeleverd. De raad van toezicht ziet toe op het beleid, de organisatie en processen inzake het risicobeheer en de compliance en geeft jaarlijks een evaluatie daarvan.

Risicomanagementstrategie

De missie, visie en strategische doelstellingen en de risicohouding van het fonds zijn leidend voor de mate waarin we financiële en niet-financiële risico's acceptabel vinden. Dit is geformuleerd als de kaderstellende risicobereidheid. De risicohouding van het bestuur die is gespecificeerd naar vier risicodomeinen, is in zijn geheel als kritisch aan te merken.

Risicoprocessen

We hanteren een integrale risicomanagementmethodiek die is verankerd in de strategische en operationele besturing van het fonds. Daardoor worden weloverwogen keuzes gemaakt ten aanzien van het gewenste geheel van beheersmaatregelen die bijdragen aan het 'in control' zijn. Door het op structurele wijze en uniform in kaart brengen van de risico's en de effectiviteit van de getroffen beheersmaatregelen hebben we inzicht in de mate waarin we onze organisatie beheersen. Dit raamwerk is de basis waarop we beslissingen nemen.

Risico-identificatie

We maken gebruik van een dynamisch risicomanagementraamwerk voor de strategische en operationele risico's. Periodiek worden de mogelijke risico's en scenario's, de daarop van toepassing zijnde beheersmaatregelen en de nog openstaande acties vastgesteld.

Maken van de risico-inschattingen

Risico's worden kwalitatief beoordeeld op basis van de waarschijnlijkheid van het optreden van de gebeurtenis en de impact daarvan op het behalen van de strategische doelstellingen. Hierbij maken we een onderscheid tussen het brutorisico, het nettorisico en het gewenste risico.

Het brutorisico is het risico zonder rekening te houden met eventuele beheersmaatregelen die we treffen om de waarschijnlijkheid en/of impact te beperken. Het brutorisico is afhankelijk van de context waarbinnen het fonds opereert en de doelstellingen. Het nettorisico is het risico dat overblijft nadat is gehandeld op het brutorisico. Indien het nettorisico op basis van de risicobereidheid (nog) niet acceptabel is, worden waar mogelijk aanvullende acties gedefinieerd om tot het gewenste risico te komen. Risico-inschattingen, beheersmaatregelen en acties kunnen wijzigen naar aanleiding van interne en externe ontwikkelingen, maar ook door nieuwe inzichten. Integraal risicomanagement is daardoor een continu proces van risicoanalyse, inrichten, uitvoeren, rapporteren en bijsturen. Dit integreren we dan ook in onze diverse jaarplannen.

Risicobewustzijn

Integraal risicomanagement kan alleen effectief zijn als het gedragen wordt door het gedrag van bestuursleden, medewerkers en stakeholders. Wij streven naar een cultuur waarin transparantie, een constructief-kritische houding naar elkaar en integriteit vanzelfsprekend zijn. We zijn ons bewust van onze voorbeeldrol en geven hier onder meer vorm aan door bij voorgenomen besluiten een expliciete risico-overweging op te nemen met een toets door een van de commissies. We zien toe op een effectieve rolverdeling tussen de commissies onderling en nemen risicomanagement mee bij de zelfevaluaties van het bestuur en de commissies.

Compliance en integriteit

Wij hebben beleid om compliance- en integriteitsrisico's te beperken en beheersen. Dit beleid is van toepassing op onze organisatie en onze verbonden personen. De beleidskaders zijn onder meer vastgelegd in het integriteitsbeleid, de klokkenluidersregeling, de gedragscode en de procuratieregeling. Wij beogen een integere bedrijfsvoering en integere cultuur te stimuleren, waarin alle verbonden personen op alle niveaus in overeenstemming handelen met geldende maatschappelijke normen en wettelijke en interne regels.

We hebben onze risicobereidheid ten aanzien van de integriteit, inclusief fraude, vastgesteld op de verschillende domeinen. De risicobereidheid bepaalt mede de keuze in welke mate risico's worden beheerst. Het analyseren van integriteitsrisico's, waaronder frauderisico's, is onderdeel van de operationele risicomanagementcyclus die periodiek wordt doorlopen. Daarnaast is deze analyse onderdeel van de jaarlijkse SIRA die wij uitvoeren.

4.2 Effectiviteit en doelmatigheid van het risicobeheer

Wij hebben de ambitie om op het gebied van de effectiviteit en doelmatigheid van het risicobeheer in ieder geval het volwassenheidsniveau 3 ('voldoende' - gestructureerd en geformaliseerd) te bereiken. Deze ambitie hebben we al grotendeels bereikt.

Onderdeel van de ambitie is om te komen tot een volledig geïntegreerde tweedelijns RAC-functie, die vanuit een onafhankelijke positie op een constructieve en proactieve wijze bijdraagt aan de kwaliteit van de besluitvorming en de integere en beheerste bedrijfsvoering. Daarbij stellen wij onszelf de volgende vragen met betrekking tot effectiviteit en doelmatigheid (en zuinigheid) van het risicobeheer:

- Doen we de goede dingen?
- Doen we de dingen goed?

De algehele effectiviteit en doelmatigheid van ons risicobeheer worden vanuit verschillende invalshoeken jaarlijks geëvalueerd. De beoordeling van de effectiviteit en doelmatigheid van het risicobeheer is onderdeel van de zelfevaluatie van de commissies en het bestuur. Daarnaast evalueert de RAC-functie de effectiviteit en doelmatigheid onafhankelijk van de zelfevaluatie van het bestuur. In 2022 heeft de sleutelfunctie Interne audit tevens een interne audit uitgevoerd op de opzet en werking van het IT-risicomanagement en een interne audit op de SIRA. De sleutelfunctie Interne audit heeft daarnaast ook toegezien op de adequate opvolging van de bevindingen uit de eerdere interne audit op het integraal risicomanagement.

We hebben in 2022 structureel aandacht gehad voor zowel het strategisch risicomanagement als het operationeel risicomanagement. We hebben daarbij de strategische cyclus versterkt. De strategische doelstellingen, mede in het kader van de Wtp, worden door middel van een strategische kalender geconcretiseerd. In 2022 hebben wij vooruitlopend op de overgang naar de Wtp apart stil gestaan bij de strategische continuïteitsrisico's.

De operationele risico's worden door de commissies structureel gemonitord. Tevens hebben we het IT-beleid in 2022 geactualiseerd in lijn met de 'Good Practice' Informatiebeveiliging van DNB. Ten aanzien van de financiële risico's hebben we afgelopen jaar een verdere versterking gerealiseerd door onder andere de verantwoordingsrapportage van de Beleggingsadviescommissie en de evaluatie op onderdelen van het beleggingsbeleid met het bestuur te delen. De samenwerking tussen de actuariële functies (uitvoerend actuaris, adviserend actuaris, actuariële functie en certificerend actuaris) is erop gericht het bestuur optimaal in control te laten zijn met betrekking tot de actuariële risico's. De wijze van invulling van de tweede lijn en de samenwerking met de eerste lijn leidt ertoe dat wij voor onze besluitvorming kunnen rekenen op voldoende interne expertise en countervailing power op alle thema's. Hierdoor kunnen wij volledig steunen op onze eigen governance met bijkomend positief effect voor de kwaliteit van onze besluitvorming.

In 2022 is de ontwikkeling voortgezet om te komen tot een volledig geïntegreerde tweedelijns RAC-functie met de ambitie om met name het strategische risicomanagement binnen het fonds (op bestuursniveau) verder te versterken. De ontwikkelingen als gevolg van de Wtp leiden er wel toe dat de passendheid van ons risicobeheer moet worden getoetst.

4.3 Ontwikkelingen 2022

Het bespreken van risico's is in iedere bestuursvergadering een vast agendapunt geweest. Bij dit agendapunt heeft iedereen punten kunnen inbrengen die mogelijk een risico vormen. Onderwerpen die hierbij zijn besproken, zijn onder andere de Wtp, de ontwikkelingen bij PGGM, de ontwikkelingen op de financiële markten, ESG en maatschappelijk verantwoord beleggen en de situatie in Oekraïne. In het kader van de Wtp hebben er strategische sessies plaatsgevonden waarbij we hebben gekeken naar de impact van de Wtp op het bestuursmodel en het bestaansrecht van het fonds. Tevens hebben we veel aandacht besteed aan de evaluatie en het borgen van de (strategische) continuïteit van de uitbestedingsketen.

Beoordeling belangrijkste risico's

Door de ontwikkelingen op de financiële markten, de lage rentestand, de volatiliteit op de beurzen en de inval van Rusland in Oekraïne die heeft geleid tot een gascrisis, hebben we het renterisico en het marktrisico als hoogste financiële risico's van het fonds aangemerkt. Deze risicocategorieën worden continu door de Beleggingsadviescommissie gemonitord. Steeds wordt beoordeeld of de risico's nog goed worden beheerst. Ook worden risico's integraal bekeken en beoordeeld op basis van het beleggingsbeleid en het risicomangementbeleid.

Financiële risico's

Uitvoering beleid beheersing renterisico

Als de rente verandert, verandert ook de waarde van onze verplichtingen. Als de rente met 1% daalt, nemen de verplichtingen met ongeveer 18,5% in waarde toe. Deze 18,5% wordt ook wel de duration of rentegevoeligheid genoemd. De rentegevoeligheid vormt een groot risico voor het fonds en daarom dekken wij een deel van dit risico af. Het beleid is vastgesteld op basis van een ALM-studie die in 2020 is herijkt. In het eerste kwartaal van 2023 wordt wederom een ALM-studie uitgevoerd waarbij ook het percentage van de afdekking van het renterisico opnieuw wordt vastgesteld. Op basis van de resultaten van de ALM-studie uit 2020 hebben we besloten om een afdekkingspercentage aan te houden van 55,8% van de rentegevoeligheid van de verplichtingen op basis van de marktrente, hetgeen correspondeert met 70% op UFR-basis. De feitelijke afdekking op basis van de marktrente per einde van het jaar was gelijk aan 50,2%. Rond het doelpcentage geldt een bandbreedte waarbinnen het feitelijke afdekkingspercentage zich moet bevinden. Deze bandbreedte is vastgesteld op +/- 4%. Per einde jaar was daarom sprake van een onderschrijding van de gestelde bandbreedte rondom de normafdekking. Dit was een gevolg van de toegekende indexatie waardoor de verplichtingen in omvang toenamen. De renteafdekking is daarop, conform de vastgelegde beleggingsrichtlijnen en het herbalanceringsbeleid, aangepast naar de norm.

De renteafdekking is ingericht op basis van vijf looptijdenbuckets om een hoge effectiviteit van de afdekking te bewerkstelligen, ongeacht voor welke rentelooptijden de veranderingen in de rentecurve zich voordoen. Daarbij wordt ook een bandbreedte per looptijdenbucket aangehouden voor tijdige bijsturing. Dit beleid is vastgelegd in de beleggingsrichtlijnen.

De uitvoering van het rentebeleid is uitbesteed aan Columbia Threadneedle op basis van de beleggingsrichtlijnen. Over de uitvoering wordt door CTI gerapporteerd in de vermogensbeheerrapportages die maandelijks en per kwartaal worden ontvangen. Daarnaast wordt per kwartaal een risicorapportage ontvangen waarin Columbia Threadneedle meer gedetailleerd rapporteert over de renteposities en gevoeligheden. We hebben in 2022 de beheersing van het renterisico conform het beleid uitgevoerd binnen de gestelde risicolimieten en -grenzen.

Uitvoering beleid beheersing marktrisico

De strategische verdeling tussen de vastrentende waarden (matchingportefeuille) en zakelijke waarden (returnportefeuille) was voor 2022 vastgesteld op 55% versus 45%. Het vermogen dat is belegd in de matchingportefeuille bestaat uit hoogwaardige Europese staatsobligaties, renteswaps, Nederlandse hypotheeklen en hoogwaardige bedrijfsobligaties uitgegeven in euro's. Het vermogen dat is belegd in de returnportefeuille bestaat uit zakelijke en hoogvastrentende waarden. De feitelijke omvang van de twee deelportefeuilles varieert vanwege marktontwikkelingen, maar dient zich te bevinden tussen 43,5% en 49,5% (matchingportefeuille) en tussen 50,5% en 56,5% (returnportefeuille). Als de omvang van deze portefeuilles zich daarbuiten bevindt, moet dit binnen drie maanden worden hersteld. Dit is in onze beleggingsrichtlijnen vastgelegd. De uitvoering is uitbesteed aan CTI.

In de vermogensbeheerrapportages die op maand- en kwartaalbasis worden ontvangen, rapporteert CTI over de omvang en de rendementen van de matching- en returnportefeuille. De custodian rapporteert hierover ook ieder kwartaal in de performancerapportage.

Ontwikkelingen liquide beleggingen bij PGGM

PGGM heeft in 2021 de beslissing genomen zijn beleggingsfondsen te sluiten. Het besluit van PGGM heeft ertoe geleid dat wij onze liquide beleggingen bij PGGM hebben overgebracht naar nieuw aangestelde vermogensbeheerders. De transitie van het merendeel van deze beleggingen (aandelen ontwikkelde markten, investment grade credits en emerging market debt LC) heeft plaatsgevonden in november en december van 2022. De transitie van de beleggingen in emergingmarketaandelen is uitgevoerd per 31 januari 2023. Wij monitoren de afronding van deze transitie.

In het kader van de Wtp zullen we de komende jaren een aantal ingrijpende keuzes moeten maken over de pensioenregeling, de uitvoering daarvan en de wijze van voortbestaan van het fonds. Dit heeft gevolgen voor de eisen aan de inrichting van het vermogensbeheer.

Continuïteitsrisico

Wij definiëren het continuïteitsrisico als het risico dat de continuïteit van de procesuitvoering en/of het herstellen van verstoringen onvoldoende is geborgd in de (IT-)bedrijfsvoering bij onze uitbestedingspartijen, waardoor de bedrijfsvoering en/of de informatievoorziening verstoord kunnen raken met financiële en/of reputatieschade voor het fonds als gevolg. De belangrijkste continuïteitsrisico's die we in kaart hebben gebracht, hebben betrekking op uitbestede processen en dan specifiek op het gebied van IT. Het continuïteitsrisico wordt periodiek geëvalueerd en indien noodzakelijk vindt aanscherping van de beheersmaatregelen plaats. In de risicorapportage van de uitvoeringsorganisaties wordt gerapporteerd over de mate van beheersing van het continuïteitsrisico. In 2022 hebben we met het betrekking tot het continuïteitsrisico in samenspraak met APG veel aandacht besteed aan de beheersing van risico's die zich kunnen voordoen naar aanleiding van ransomwareaanvallen.

4.4 Belangrijkste onzekerheden en vooruitblik 2023

Wij volgen de ontwikkelingen die zich afspelen in en om het pensioenlandschap, binnen de branche en binnen het fonds op de voet en bespreken deze op regelmatige basis tijdens bestuursvergaderingen. Deze ontwikkelingen kunnen kansen bieden, maar ook de nodige onzekerheden met zich meebrengen.

In 2023 hebben we onverminderd aandacht voor de ontwikkelingen rond het nieuwe pensioenstelsel en de bewegingen op de financiële markten. Ook zullen ESG-risico's, integriteitsrisico's, IT- en cybersecurityrisico's en datakwaliteit blijvend onze aandacht krijgen.

Wet toekomst pensioenen

De aanstaande veranderingen in het pensioenstelsel brengen veel onzekerheden met zich mee. De overgang naar het nieuwe pensioenstelsel wordt beschouwd als een zeer ingrijpend, tijdrovend en complex proces, waarbij een groot beroep wordt gedaan op het verandervermogen van pensioenfondsen en hun uitvoerders. De consequenties van de keuzes naar aanleiding van het nieuwe stelsel hebben potentieel grote impact op de deelnemers en organisatie van het fonds. De Tweede Kamer heeft ingestemd met de Wtp. Wij volgen de ontwikkelingen rondom de politieke besluitvorming op de voet.

We zijn in 2021 aan de slag gegaan met de voorbereidingen op de Wtp. Dit project is voortgezet in 2022. Er bestaan nog wel veel onderlinge afhankelijkheden, waarbij verschillende belanghebbenden zijn betrokken. We voorzien risico's op het gebied van communicatie richting deelnemers, besturing en uitvoering van de regeling.

De complexiteit van de nieuwe regeling en de verwachtingen die deelnemers en werkgevers mogelijk hebben, zullen veel vragen van onze communicatie. Gebrek aan goede communicatie over de nieuwe regeling kan het draagvlak voor de nieuwe pensioenregeling negatief beïnvloeden. Ook de effectiviteit van de besturing en besluitvorming kan onder druk komen te staan als gevolg van onder andere de complexiteit van de besluiten over de uit te voeren pensioenovereenkomst door veranderende rollen van de verschillende stakeholders. We gaan de komende jaren een complex transitietraject in, terwijl de reguliere besturing en

uitvoering ook door dient te gaan. Wij hebben vertrouwen gekozen als overkoepelend thema in onze strategische kalender. Veel vraagstukken rondom de Wtp hebben invloed op het (her)winnen of verliezen van vertrouwen bij de deelnemer.

De risico's bij het nieuwe pensioenstelsel beheersen we door het opzetten van vijf verschillende werkstromen en met de inrichting van een gestructureerd transitietraject. Risico's rondom besluitvorming bij sociale partners, uitvoering van de nieuwe regeling en uitbesteding zijn groot. Enkele specifieke uitbestedingsrisico's die wij zien, zijn:

- de implementatie van de IT-infrastructuur van Festina Finance bij APG;
- de koppelfunctie tussen het vermogensbeheer, de pensioenadministratie en de custodian om mutaties in het pensioenkapitaal van deelnemers te administreren en voor hen inzichtelijk te maken;
- de borging van datakwaliteit binnen alle processen en het verhuizen van de pensioenaanspraken van de oude naar de nieuwe pensioenregeling;
- de beschikbaarheid en competenties van mensen in de gehele keten.

Verklaring Continuïteit

Het fonds gaat bij de opstelling van de jaarrekening uit van de continuïteitsgrondslag. De bedrijfstakuitvoeringsovereenkomst loopt voor onbepaalde tijd, tot wijziging van de pensioenregeling door cao-partijen. Er is geen reden om te verwachten dat de sociale partners het komende jaar (2023) een nieuwe pensioenregeling vaststellen die nog ingaat in 2023. De beleidsdekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad per ultimo 2022 zijn voldoende ten opzichte van het vereiste vermogen, om van continuïteit uit te gaan. Het fonds bevindt zich niet meer in een tekortsituatie. In het geval dat het fonds niet voldoet aan het (minimale) vereiste eigen vermogen wordt een herstelplan opgesteld waarbij eventuele aanvullende maatregelen worden opgenomen. Daarnaast hebben wij beleid geformuleerd voor het beheersen van het liquiditeitsrisico en wordt dit gevolgd in de Beleggingsadviescommissie op basis van de reguliere beleggingsrapportages. Voor de Z-Score en performance toets verwijzen wij naar het vermogensbeheerhoofdstuk. Wij hebben processen om de potentiële liquiditeitsbehoefte van het fonds en de liquiditeitsrisico's vast te stellen. Wij hebben de overeenkomst voor het pensioenbeheer met APG recent verlengd tot ten minste na transitie naar het nieuwe stelsel. De overeenkomsten met de vermogensbeheerpartijen hebben minimaal een looptijd van een jaar. Toezicht op de uitbestedingspartijen wordt conform het uitbestedingsbeleid van het fonds uitgevoerd. Wij monitoren ieder kwartaal de grootste risico's via het strategisch risicodashboard. Hiermee is de continuïteit van het fonds onder normale omstandigheden geborgd.

5 Organisatie

5.1 Over het fonds

5.1.1 Naam en vestigingsplaats

Ons fonds is opgericht op 26 juni 1958 en statutair gevestigd in Harderwijk. Bij de Kamer van Koophandel (KVK) staan we onder nummer 41199584 ingeschreven. De laatste statutenwijziging vond plaats in januari 2022.

5.1.2 Verplichtstelling

Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft onze regeling verplicht gesteld voor bureaus die zich voornamelijk bezighouden met architectenwerkzaamheden. In 2020 hebben wij onze representativiteit opnieuw aangetoond, waardoor de pensioenregeling geldt voor alle werkgevers en werknemers die onder de werkingssfeer vallen. Dit is het geval als hoofdzakelijk architectenwerkzaamheden worden uitgevoerd. Dit betekent dat 50% of meer van de te besteden uren architectenwerkzaamheden betreffen. Aan de hand van SBI-codes en KVK-inschrijvingen doen we continu onderzoek of er bureaus zijn die zich ten onrechte niet bij ons aangemeld hebben.

Er is een aantal redenen waarom het systeem van verplichtstelling in het leven is geroepen en waarom wij vinden dat de verplichtstelling de belangen van de deelnemers dient.

- Gedeelde kosten: wij voeren voor een grote groep dezelfde regeling uit. De kosten worden op deze manier gedeeld met meerdere bureaus. Samen pensioen regelen en beleggen is goedkoper.
- Gedeelde risico's: wij beleggen een deel van de premie. Beleggen is nodig om de pensioenen betaalbaar te houden. De risico's worden solidair verdeeld over een grote groep, over een langere periode en over verschillende generaties. Ook delen we de arbeidsongeschiktheidsrisico's en sterfterisico's met elkaar.
- Verantwoord werkgeverschap: omdat we voor alle bureaus in de architectenbranche de pensioenregeling op dezelfde manier regelen, gaat dit niet ten koste van de onderlinge concurrentiepositie van bureaus.
- Gezamenlijke inspraak: zowel de bureaus als de deelnemer dragen bij in de premie. Beide belangen worden in het bestuur en het verantwoordingsorgaan evenwichtig vertegenwoordigd en behartigd.

5.1.3 Onze doelstelling

Ons fonds heeft als doel alle belanghebbenden te beschermen tegen de geldelijke gevolgen van ouderdom, arbeidsongeschiktheid en overlijden.

5.1.4 Onze missie

Om richting te geven bij besluiten, hebben wij enkele jaren geleden een missie opgesteld. De deelnemer van het fonds staat hierbij centraal. Wij voeren op verzoek van sociale partners en op basis van het door hen vastgestelde risicoprofiel de pensioenregeling uit voor de (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers uit de architectenbranche. Dit doen we duurzaam, met helpende service, heldere communicatie en tegen een stabiele en aanvaardbare premie, acceptabele kosten en uitlegbare risico's. Wij willen (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers van alle generaties een goed en realistisch toekomstperspectief geven en hen helpen om goed te kunnen investeren in hun tijd later. Ons uitgangspunt daarbij is dat de deelnemers tevreden met pensioen gaan en dit daarna ook blijven.

5.1.5 Onze visie

We zien dat pensioen onzeker geworden is, dat absolute zekerheid geen gegeven meer is en dat pensioenen niet meer automatisch alleen maar stijgen. We zien dat de complexiteit, bestuurskracht en het voldoen aan wet- en regelgeving belangrijk zijn

bij afwegingen inzake de zelfstandigheid van ons fonds. Fondsen worden steeds meer een vorm van administratieve solidariteit. We gaan bewust uit van het solidaire beginsel. We zien dat de uitkering van ons fonds slechts een van de zaken is die mensen ontvangen na het werkzame leven. We geloven dat aandacht nodig is om mensen inzicht in en handelingsperspectief op de kwaliteit van hun tijd later te geven. Die mogelijkheden willen we benutten.

We zien dat de architectenbranche erg in beweging is. De veranderende markt dwingt om sneller te veranderen. Er wordt meer flexibiliteit van ons verwacht. Meer arbeidskracht wordt geleverd door zzp'ers. Op termijn zal de omvang van de branche zich mogelijk niet meer verhouden tot de kosten die moeten worden gemaakt om de pensioenregeling optimaal uit te voeren. Draagvlak binnen de branche en herkenbaarheid voor deelnemers moeten worden meegewogen in de toekomstdiscussie.

5.1.6 Omvang van het fonds

Deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden

We behoren tot een van de 50 grootste pensioenfondsen van Nederland. Het aantal deelnemers dat bij ons fonds actief pensioen opbouwt, vertoont sinds 2014 een stijgende lijn. De stijging zet zich in 2022 beperkt voort. Eind 2022 waren er 10.313 deelnemers. In 2023 wordt een afname van het aantal gewezen deelnemers verwacht vanwege de geplande automatische waardeoverdrachten van kleine pensioenen die zijn ontstaan vóór 2018.

Het aantal pensioengerechtigden is gestegen naar 13.872. Er zijn 25.392 gewezen deelnemers die onze bedrijfstak hebben verlaten voordat hun pensioenaanspraken tot uitkering zijn gekomen. Zij hebben hun pensioenaanspraken ook niet overgedragen aan een eventuele nieuwe pensioenuitvoerder. Door het hoge aantal gewezen deelnemers is de pensioenopbouw in relatie tot de kosten suboptimaal. De man-vrouwverhouding is ongeveer 2 staat tot 1.

Aangesloten bureaus

Het aantal aangesloten bureaus met personeel in dienst is het afgelopen jaar gedaald van 1.340 naar 1.299. Bureaus met een groot aantal deelnemers (meer dan 70) en kleine bureaus (tot 6 medewerkers) in nichemarkten zijn dominant. Een aantal bureaus neemt op vrijwillige basis deel aan het fonds. Bij het CBS stonden in 2023 ruim 5.000 architectenbureaus geregistreerd, waarvan de meeste bureaus met één werkzaam persoon (zzp'ers). Er zijn ongeveer 2.000 actieve zzp'ers in de branche.

Belegd vermogen

Het belegd vermogen is gedaald en bedraagt ruim € 4 miljard.

5.1.7 Samenstelling bestuur commissies en organen

Alle belanghebbenden kunnen erop rekenen dat wij deskundig en integer handelen en de belangen van alle betrokkenen evenwichtig afwegen. Het bestuur is paritair samengesteld en ieder bestuurslid heeft stemrecht. We hebben een rooster van toe- en aftreden opgesteld om voor continuïteit te zorgen. Bij elke mutatie gaan we na of de geschiktheid nog voldoende aanwezig is. Er hebben geen wijzigingen plaatsgevonden in het bestuursmodel. In de statuten hebben we vastgelegd hoe bestuursleden kunnen worden (her)benoemd, geschorst of ontslagen. Een termijn kent een duur van vier jaar, waarbij geldt dat er twee herbenoemingen mogelijk zijn. Onderstaand leest u de bezetting van het bestuur per 31 december 2022:

Leden werkgevers	Benoemd tot	Voordragende organisatie
Dhr. G.T.J. Meulenbroek, voorzitter (1968)	1 januari 2025	BNA
Mevr. M.M.E.P. Groenen (1967)	1 juli 2025	BNA
Dhr. R.G. Nagtegaal (1954)	1 juli 2025	BNA
Leden werknemers		
Mevr. J.G.E. van Leeuwen (1986)	1 januari 2027	FNV
Dhr. H.W.T. de Vaan, vicevoorzitter (1974)	1 september 2026	CNV Vakmensen
Leden pensioengerechtigden		
Dhr. I. Slikkerveer (1963) (gekozen na verkiezingen)	1 juli 2026	De Unie
Leden onafhankelijk		
Dhr. P. de Groot (1958)	1 juni 2026	Niet van toepassing
Dhr. A. Soederhuizen (1965)	1 juni 2026	Niet van toepassing

De functie van voorzitter wordt wisselend voor twee jaar bekleed door een bestuurslid van werknemerszijde en de functie van vicevoorzitter door een bestuurslid van werkgeverszijde en vice versa.

Per 1 juni 2022 zijn de heren De Groot en Soederhuizen voor een tweede termijn van vier jaar benoemd. Per 1 september 2022 is de heer De Vaan voor zijn laatste termijn van vier jaar benoemd. Per 1 januari 2023 is mevrouw Van Leeuwen voor een tweede termijn van vier jaar benoemd. DNB heeft met deze vier herbenoemingen ingestemd.

In 2022 hebben we afscheid genomen van de heer Van Nunspeet. Wij hadden hem aangesteld als trainee vanuit Pensioenlab. De heer Van Nunspeet heeft onderzoek gedaan naar de gevolgen voor het fonds als de verplichtstelling weg komt te vallen. Wij dragen Pensioenlab een warm hart toe en willen bijdragen aan hun doelen om jongeren een stem te blijven geven in pensioenvraagstukken en diversiteit in pensioenfondsonderdelen te bevorderen. Door onze strikte interpretatie van onze statuten kunnen wij Pensioenlab niet sponsoren met een geldelijke bijdrage maar doen wij dit immaterieel door het actief begeleiden van trainees aan de hand van een specifieke opdracht. De trainee ontvangt hiervoor een vergoeding. In september 2022 hebben we de heer Spoelstra als trainee vanuit Pensioenlab aangesteld. Hij onderzoekt de communicatiemogelijkheden om jongeren meer bij het fonds te betrekken.

Diversiteit

Wij hechten veel waarde aan diversiteit en kijken hierbij verder dan alleen de zichtbare persoonlijke kenmerken. Dit draagt bij aan evenwichtige belangenafweging en effectieve sturing. Onze eis van geschiktheid prevaleert echter boven diversiteit. Een kandidaat-bestuurslid dient te allen tijde aan het objectieve criterium van geschiktheid te voldoen. Gedurende het verslagjaar hebben twee vrouwen en zes mannen zitting gehad in ons bestuur. Eén bestuurslid is jonger dan 40 jaar, de andere zeven bestuursleden zijn ouder dan 40 jaar. Wij voldoen hiermee aan de diversiteitseisen van de Code Pensioenfondsen.

Onderzoek heeft aangetoond dat de alignment van verschillende persoonlijke waarden van een groep mensen van grote invloed is op de samenwerking. Op het waardenniveau streven wij zoveel mogelijk homogeniteit na, aangezien dit de samenwerking en onderlinge betrokkenheid vergroot. De uitkomst van onze teamwaardenscan heeft aangetoond dat integriteit, duurzaamheid en daadkracht door alle bestuursleden als belangrijkste waarden zijn aangemerkt.

Vergaderingen

Wij komen in de regel op maandelijkse basis bijeen om met elkaar te overleggen en besluiten te nemen. In verband met de hoeveelheid taken hebben we een aantal bestuurlijke commissies ingericht. Deze commissies doen voorbereidend en uitvoerend werk. Zij kunnen in de voorbereidingsfase dieper ingaan op de achtergronden, evenwichtigheid en de gevolgen van de beleidsbeslissingen. Om als bestuur meer tijd te hebben voor strategische en beleidsmatige onderwerpen hebben we

diverse onderwerpen aan commissies gemandateerd. Onze hoofdregel is dat beleidsonderwerpen een bestuursaangelegenheid zijn en uitvoerende onderwerpen tot de verantwoordelijkheid van de commissies horen. De bevoegdheden van een commissie zijn vastgelegd in een commissiereglement. De commissie legt voor de uitoefening van haar taken verantwoording af aan het voltallige bestuur aan de hand van jaarplannen, voortgangsrapportages, zelfevaluatie van de commissie, de notulen van de commissievergaderingen en notities. In 2022 waren de volgende commissies actief:

Dagelijks bestuur

Het dagelijks bestuur bestaat uit de voorzitter en de vicevoorzitter van ons fonds. Zij vertegenwoordigen het fonds in en buiten rechte. Het dagelijks bestuur neemt de dagelijkse beslissingen binnen het geformuleerde beleid. Daarnaast adviseert het dagelijks bestuur over die onderwerpen die niet al in andere commissies of werkgroepen zijn ondergebracht en monitort het de voortgang. Ook behandelt het dagelijks bestuur aanvragen voor vrijwillige aansluiting, vrijwillige voortzetting en vrijwillige verzekering. Verder kan het dagelijks bestuur al dan niet toestemming verlenen tot invordering van premies onder dreiging van een faillissement en tot het aanvragen van een faillissement. Vanaf 2022 is het dagelijks bestuur tevens belast met de regiefunctie op het Wtp-programma.

Beleggingsadviescommissie

Wij hebben de voorbereiding van het beleggingsbeleid gedelegeerd aan de Beleggingsadviescommissie. Deze commissie houdt zich bezig met het volledige beleggingsbeleid van het fonds en, vanuit de eerste lijn, het risicobeleid ten aanzien van de vermogensbeheeractiviteiten. De Beleggingsadviescommissie houdt toezicht op de vermogensbeheerders, onder andere door monitoring en beoordeling van de rapportages.

Communicatiecommissie

De Communicatiecommissie heeft een adviserende taak en een toezichhoudende taak op de communicatie. De commissie is verantwoordelijk voor het signaleren, identificeren en de juiste en tijdige advisering over de beheersing van de financiële en niet-financiële risico's voor de communicatie en voor de verantwoording daarover.

Pensioencommissie

De Pensioencommissie adviseert over en monitort het pensioenbeheer voor wat betreft de eerstelijns uitbestedings-, IT-, juridische, actuariële en verzekeringstechnische risico's.

Risicocommissie

De Risicocommissie vertegenwoordigt de tweede lijn binnen het zogenaamde three-lines-of-defencemodel en heeft een adviserende, challengende en toetsende rol richting de eerste lijn. Vanuit deze rol ziet de commissie toe op het bestuur, de Beleggingsadviescommissie, de Communicatiecommissie en de Pensioencommissie, het dagelijks bestuur en het bestuursbureau, toetst de commissie adviezen van voorgenomen besluiten aan de risicokaders en adviseert zij het bestuur gevraagd en ongevraagd over risicomangement en uitbestedingsbeleid.

Werkgroep jaarwerk

Wij hebben een werkgroep jaarwerk. Deze werkgroep coördineert de werkzaamheden voor het jaarverslag en de jaarrekening.

Klachten- en geschillencommissie

Wij hebben een klachten- en geschillenprocedure opgesteld die voor iedereen eenvoudig toegankelijk is en op de website staat. Ons doel is om de serviceverlening van ons fonds te verbeteren. Als een klachtindiener het niet eens is met een beslissing, dan kan diegene de klacht daarna nog voorleggen aan de landelijke Ombudsman Pensioenen of aan de civiele rechter. De Klachten- en geschillencommissie bestaat uit drie onafhankelijke leden: mevrouw Berrich (voorzitter) en de heren Bodewes en Prins. Het reglement staat op de website.

Op 28 januari 2022 is er een klacht binnengekomen over een echtscheidingskwestie. Deze klacht is op 29 april 2022 behandeld door de commissie. De commissie heeft vastgesteld dat de deelnemer en de ex-partner onjuist, onvolledig en zonder voorbehoud zijn geïnformeerd over de verevening, de hoogte van het gedurende het huwelijk opgebouwde pensioen en de hoogte van het verevende pensioen vanaf de pensioendatum. We hebben betrokkene conform het advies van de Klachten- en geschillencommissie gecompenseerd. Zowel de deelnemer als de ex-partner zijn over deze situatie geïnformeerd.

We onderzoeken of de Gedragslijn goed omgaan met klachten van de Pensioenfederatie aanleiding is om het reglement aan te passen of te actualiseren.

De raad van toezicht

De raad van toezicht is onze interne toezichthouder en houdt naast DNB toezicht op het beleid en op de algemene gang van zaken van ons fonds. Daarnaast staat de raad van toezicht ons met raad terzijde. De onafhankelijke leden handelen steeds in het belang van de doelstellingen van ons fonds, zonder specifieke opdracht en los van welk ander belang dan ook. De raad van toezicht volgt bij het uitvoeren van het toezicht de Code Pensioenfondsen en het VITP-normenkader. De raad van toezicht heeft hierbij specifieke aandacht voor de begrippen 'goed huisvaderschap' en evenwichtige belangenafweging. Een zittingstermijn kent een duur van vier jaar, waarbij geldt dat er een herbenoeming mogelijk is.

De raad van toezicht is per 31 december 2022 als volgt samengesteld:

Leden	Benoemd tot
Mevr. H.G.I.M Peters (1959), voorzitter	1 juli 2025
Dhr. P.G.E. van Gent (1963)	1 juli 2025
Dhr. F.R. Valkenburg (1960)	1 juli 2026

We hebben de heer Valkenburg op bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan benoemd als lid van de raad van toezicht per 1 juli 2022. Hij heeft de heer Bongers opgevolgd die na acht jaar (maximale zittingsduur) als lid van de raad van toezicht is afgetreden. Wij zijn de heer Bongers erkentelijk voor zijn kritische blik richting het fonds. Hij is vanaf de oprichting van de raad van toezicht per 1 juli 2014 bij ons fonds betrokken geweest.

Het verantwoordingsorgaan

Via het verantwoordingsorgaan leggen wij verantwoording af aan de belanghebbenden over het beleid, de wijze waarop het beleid is uitgevoerd en de naleving van de Code Pensioenfondsen. Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over ons handelen, over het gevoerde beleid en over onze beleidskeuzes voor de toekomst. Dit doet het onder andere aan de hand van het jaarverslag, vastgelegde beleidskeuzes en de bevindingen van de raad van toezicht over het uitgevoerde beleid. Het verantwoordingsorgaan dient vast te stellen in hoeverre het bestuur bij de besluitvorming op evenwichtige wijze rekening heeft gehouden met de belangen van alle belanghebbenden bij het fonds.

Het verantwoordingsorgaan is per 31 december 2022 als volgt samengesteld:

Leden werkgevers	Aangewezen door	Benoemd tot
Mevr. E. Borgert (1981), voorzitter	BNA	1 januari 2026
Mevr. W.E. Vester (1962)	BNA	1 juli 2026
Leden pensioengerechtigden		
Dhr. B. van den Bos, vicevoorzitter (1950)	ANBO	1 november 2023
Dhr. M. Kuijt (1955)	Verkiezingen	1 januari 2026
Leden actieve deelnemers		
Mevr. D. Verweij (1982)	CNV	1 november 2025
Dhr. S. Vink (1979)	FNV	1 januari 2027

Leden van het verantwoordingsorgaan worden conform de Code Pensioenfondsen benoemd door het bestuur. Een termijn kent een duur van vier jaar, waarbij geldt dat er een herbenoeming mogelijk is. We zijn blij dat we mevrouw Vester en de heer Kuijt hebben kunnen benoemen en verwelkomen in het verantwoordingsorgaan. Wij bedanken de heren Groeneveld en Termond voor hun jarenlange inzet bij ons fonds. Ook zijn we verheugd dat FNV de heer Vink voor een tweede en laatste termijn heeft voorgedragen. Wij hebben met deze herbenoeming ingestemd.

In verband met het aftreden van de heer Groeneveld per 1 juli 2022 is mevrouw Borgert per diezelfde datum tot voorzitter benoemd. Met die bezetting in het verantwoordingsorgaan is continuïteit geborgd. We hebben geld beschikbaar gesteld om de leden van het verantwoordingsorgaan de SPO-opleiding Governance-A te laten volgen, zodat zij over het gewenste kennisniveau beschikken. Hiermee creëren we countervailing power binnen de organen.

5.2 Beloningsbeleid organen

Wij hebben een beheerst en duurzaam beloningsbeleid opgesteld dat in overeenstemming is met de doelstellingen van ons fonds en dat passend is binnen onze bedrijfstak. De beloningen staan in verhouding tot de verantwoordelijkheid, de aan de functies gestelde eisen en het hiermee gemoeide tijdsbeslag. Wij vinden het belangrijk om recht te doen aan de deskundigheid, professionaliteit en tijdsbesteding van de leden van de organen van ons fonds. We hebben de beloning voor het bestuur, de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan gebaseerd op een vast jaarbedrag. Hierdoor zijn de kosten beheersbaar, voorspelbaar en uitlegbaar. Over de bedragen wordt geen btw in rekening gebracht.

Wij vinden het belangrijk dat het verantwoordingsorgaan een gedegen gesprekspartner voor ons is en over voldoende pensioen kennis beschikt. In afwijking van de andere organen ontvangen leden van het verantwoordingsorgaan dan ook een vergoeding van € 400 per studiedag voor het volgen van SPO-modules die opleiden tot Governance A-niveau.

De vergoeding voor reiskosten van alle leden bedraagt € 0,40 per gereden kilometer. In navolgend overzicht geven wij aan hoe dit per individueel lid uitwerkt. De jaarfees voor de heren Groeneveld en Valkenburg in verband met in- en uitredingen tijdens het verslagjaar niet in het geheel betaald.

De trainee die wij vanuit Pensioenlab hebben aangesteld betalen wij € 410 per maand als vergoeding.

Wij hebben Montae een onafhankelijk onderzoek laten doen naar de marktconformiteit van ons beloningsbeleid. We zien geen aanleiding ons beloningsbeleid te herzien, met uitzondering van het in de toekomst aanpassen van de basisnorm van 0,2 vte (één dag per week) tijdsbesteding en indexatie van de beloningen conform de Wet normering topinkomens. Daarnaast hebben we het beloningsbeleid op enkele punten verduidelijkt. Het verantwoordingsorgaan heeft hiertoe positief geadviseerd en de raad van toezicht heeft het besluit goedgekeurd.

Jaarfee per functie (in euro's, exclusief btw)	Periode	VTE DNB	Betaald 2022	Jaarfee 2021	Jaarfee 2022	Uurtarief
Bestuur						
G.T.J. Meulenbroek, voorzitter	01/01 tot en met 31/12	0,3	46.080	46.080	46.080	80
R.G. Nagtegaal, plaatsvervangend vicevoorzitter	01/01 tot en met 31/12	0,2	30.720	30.720	30.720	80
H.W.T. de Vaan, vicevoorzitter	01/01 tot en met 31/12	0,3	46.080	46.080	46.080	80
J.G.E. van Leeuwen, plaatsvervangend vicevoorzitter*	01/01 tot en met 31/12	0,2	28.400	21.440	30.720	80
M.M.E.P. Groenen	01/01 tot en met 31/12	0,2	30.720	30.720	30.720	80
P. de Groot	01/01 tot en met 31/12	0,2	38.600	38.600	38.600	100
I. Slikkerveer*	01/01 tot en met 31/12	0,2	28.400	21.440	30.720	80
A. Soederhuizen	01/01 tot en met 31/12	0,2	38.600	38.600	38.600	100
Raad van Toezicht						
H.G.I.M. Peters, voorzitter	01/01 tot en met 31/12	0,2	22.500	22.500	22.500	80
M.A. Bongers	01/01 tot en met 01/07	0,1	7.500	15.000	15.000	80
P.G.E. van Gent	01/01 tot en met 31/12	0,1	15.000	15.000	15.000	80
F.R. Valkenburg **	01/04 tot en met 31/12	0,1	11.250	15.000	15.000	80
Verantwoordingsorgaan						
E. Borgert, voorzitter ***	01/01 tot en met 31/12	n.v.t.	13.950	9.300	13.950	50
B. van den Bos	01/01 tot en met 31/12	n.v.t.	9.300	9.300	9.300	50
G.J. Groeneveld	01/01 tot en met 01/07	n.v.t.	6.975	13.950	13.950	50
M. Kuijt	01/01 tot en met 31/12	n.v.t.	9.300	9.300	9.300	50
D. Verweij	01/01 tot en met 31/12	n.v.t.	9.300	9.300	9.300	50
W.E. Vester	01/01 tot en met 31/12	n.v.t.	9.300	9.300	9.300	50

* In verband met een uitbreiding van de taken en verantwoordelijkheden is de jaarvergoeding van mevrouw Van Leeuwen en de heer Slikkerveer per 1 april 2022 in overeenstemming met de tijdsbesteding gebracht.

** De heer Valkenburg is in functie getreden per 1 juli 2022, maar het inwerktraject is reeds op 1 april 2022 gestart.

*** Mevrouw Borgert is per 1 juli 2022 tot voorzitter van het verantwoordingsorgaan benoemd. In verband met het inwerktraject als voorzitter heeft zij per 1 januari 2022 de voorzittersvergoeding reeds ontvangen.

5.3 Bestuursbureau

Wij beschikken over een onafhankelijk bestuursbureau. Als bestuur blijven wij als eindverantwoordelijke echter altijd zelf 'in charge'. Het bestuursbureau heeft een centrale rol in de beleidsvoorbereiding, monitoring en ondersteuning. Verder houdt het bestuursbureau ons op de hoogte van maatschappelijke ontwikkelingen en ontwikkelingen in wet- en regelgeving. Het bestuursbureau is verantwoordelijk voor de voorbereiding en uitvoering van bestuursbesluiten. Tevens ondersteunt het bestuursbureau de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan bij de vervulling van hun taken en voert het bestuursbureau het secretariaat van het fonds. Vanaf 2022 stuurt de directeur van het bestuursbureau het programma Wtp in de lijn aan. Het bestuursbureau is in capaciteit uitgebreid met het oog op de toegenomen werkzaamheden.

5.4 Uitbesteding

Wij hebben een uitbestedingsovereenkomst met APG DWS & Fondsenbedrijf N.V. voor de pensioenadministratie. We hebben met APG afspraken gemaakt over het nieuwe prijsmodel. Met Columbia Threadneedle, PGGM, Syntrus Achmea Real Estate & Finance en Bouwinvest Real Estate Investment Management B.V. hebben we een uitbestedingsovereenkomst wat betreft het vermogensbeheer. Begin 2023 zijn alle beleggingen die we bij PGGM hadden ondergebracht in beheer bij Amundi Asset Management, State Street Global Advisors, Fidelity en UBS Fund Management.

6 Raad van toezicht

Conform artikel 15 van de statuten heeft Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus (het fonds) sinds 1 juli 2014 een raad van toezicht. De raad van toezicht bestond in 2022 uit de heer Bongers (Risk), de heer Van Gent (Vermogensbeheer) en mevrouw Peters (Governance). Per 1 juli 2022 heeft de heer Valkenburg de heer Bongers opgevolgd na een bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan. De heer Valkenburg heeft vanaf zijn voorgenomen benoeming door het bestuur als toehoorder deelgenomen aan de vergaderingen van de raad van toezicht.

De raad van toezicht heeft tot taak onafhankelijk toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken bij het fonds. Belangrijke onderdelen zijn het toezicht op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De raad van toezicht vormt zich ook een oordeel over het functioneren van het bestuur.

De raad van toezicht ziet het als zijn taak bij te dragen aan de kwaliteit en effectiviteit van de governance, de besturing en de integere bedrijfsvoering van het fonds. In aanvulling op het toezicht zal de raad van toezicht derhalve het bestuur ook gevraagd en ongevraagd adviseren.

De raad van toezicht heeft in 2022 op basis van de wettelijke, reglementaire en statutaire taken bijzondere aandacht gegeven aan de volgende beleidsmatige toezichtthema's:

- Communicatie;
- PGGM transitie en alle daaruit voortvloeiende acties op het gebied van vermogensbeheer;
- Het risicomanagement;
- De Wet toekomst pensioenen;
- Evenwichtige belangenafweging bij premie en opbouwpercentage besluit per 1 januari 2023, en
- Het MVB-beleid.

De reikwijdte van het toezicht door de raad van toezicht betreft het gehele bestuurspectrum met de volgende onderwerpen waarbij de raad van toezicht ook aanbevelingen heeft geformuleerd:

- Algemeen beleid en functioneren bestuur;
- Governance;
- Financiële opzet;
- Beleggingsbeleid en vermogensbeheer;
- Uitbesteding en IT;
- Communicatie en transparantie;
- Risicomanagement en compliance;
- Internal audit.

De raad van toezicht heeft de volgende reglementaire goedkeuringen gegeven in 2022:

- Het voorgenomen besluit van het bestuur tot vaststelling van de jaarrekening en het jaarverslag over het jaar 2021; De raad is van mening dat het bestuur adequaat inzicht geeft in de bestuurlijke thema's in het bestuursverslag.
- Het voorgenomen besluit om de heer Meulenbroek per 1 januari 2022 te benoemen als bestuursvoorzitter voor twee jaar.
- Het voorgenomen besluit tot herbenoeming van de heer Soederhuizen per 1 juni 2022
- Het voorgenomen besluit tot herbenoeming van de heer De Groot per 1 juni 2022;
- Het voorgenomen besluit tot herbenoeming van de heer De Vaan per 1 september 2022;

- Het voorgenomen besluit om mevrouw Van Leeuwen namens werknemers voor een tweede termijn te benoemen per 1 januari 2023.
- Het voorgenomen besluit de profielschets van het bestuur aan te passen in verband met de toevoeging van portefeuillehouders op het gebied van IT en ESG.
- Het voorgenomen besluit om mevrouw Borgert per 1 juli 2022 te benoemen als voorzitter van het verantwoordingsorgaan.
- Het voorgenomen besluit om mevrouw W.E. Vester namens werkgevers te benoemen per 1 juli 2022 als lid van het verantwoordingsorgaan.
- Het voorgenomen besluit om de heer Vink namens werknemers voor een tweede termijn te benoemen te benoemen per 1 januari 2023 als lid van het verantwoordingsorgaan.

De conclusie van de raad van toezicht is dat het bestuur op een adequate wijze de taken en verantwoordelijkheden heeft vervuld waarbij de belangen van de verschillende belanghebbenden in ogenschouw zijn genomen om een evenwichtige belangenafweging, integere bedrijfsvoering en adequate risicobeheersing te bereiken.

De raad van toezicht spreekt waardering uit voor de inzet van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de medewerkers van het bestuursbureau en alle andere betrokkenen voor de open dialoog en de prettige samenwerking die in 2022 heeft plaatsgevonden.

De raad van toezicht bedankt de heer Bongers voor zijn deskundige en betrokken bijdrage aan het fonds de afgelopen acht jaar, heet de heer Valkenburg van harte welkom bij het fonds en ziet uit naar een vruchtbare samenwerking.

Culemborg, 15 maart 2023

H.G.I.M. Peters, voorzitter

P.G.E. van Gent

F.R. Valkenburg

Reactie bestuur

Wij bedanken de raad van toezicht voor de fijne samenwerking en de nauwe betrokkenheid die de leden tonen bij het fonds. Wij hechten veel waarde aan de aanbevelingen vanuit de raad van toezicht. Wij waarderen de constructieve en betrokken wijze waarop de raad van toezicht onze werkzaamheden volgt en beoordeelt en dagen de raad van toezicht uit zich als activerende sparringpartner op te stellen, met name rondom de Wtp en strategische keuzes. Wij kijken uit naar de samenwerking de komende jaren.

7 Verantwoordingsorgaan

Conform artikel 14 van de statuten van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus is sinds 1 juli 2014 het verantwoordingsorgaan in werking getreden als opvolger van de deelnemersraad die in juni 2014 is opgeheven. Het verantwoordingsorgaan heeft daarbij extra taken en bevoegdheden gekregen. Het verantwoordingsorgaan bestond in het eerste halfjaar 2022 uit de dames E. Borgert en D. Verweij en de heren B. van den Bos, G.J. Groeneveld (voorzitter), M. Kuijt en S. Vink. Vanwege het verstrijken van de tweede termijn van de heer G.J. Groeneveld is hij per 1 juli 2022 opgevolgd door mevrouw W.E. Vester. Mevrouw E. Borgert heeft de rol van voorzitter per 1 juli 2022 overgenomen.

In 2022 heeft het verantwoordingsorgaan elf keer vergaderd, waarvan drie keer in aanwezigheid van een vertegenwoordiger van het bestuur. Drie keer is met de raad van toezicht vergaderd. Drie keer is er door de voorzitters van de organen vergaderd. Er zijn in 2022 vier studiedagen geweest voor het verantwoordingsorgaan, waarvan drie tezamen met het bestuur en de raad van toezicht. Ook heeft het verantwoordingsorgaan één keer met de werkgroep jaarwerk vergaderd. Een deel van de vergaderingen heeft digitaal plaatsgevonden.

Een afvaardiging van het verantwoordingsorgaan heeft in 2022 een selectieproces doorlopen voor de invulling van een aankomende vacature in de raad van toezicht per 1 juli 2022.

Middels het jaarverslag en via het verantwoordingsorgaan legt het bestuur verantwoording af aan de belanghebbenden over het beleid, de wijze waarop het beleid is uitgevoerd en over de naleving van de Code Pensioenfonds. Het verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat een groot deel van de door haar gedane aanbevelingen in 2022 door het bestuur is opgevolgd.

Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, over het gevoerde beleid en over de beleidskeuzes voor de toekomst. Dit doet het verantwoordingsorgaan onder andere aan de hand van het jaarverslag, vastgelegde beleidskeuzes en de bevindingen van de raad van toezicht. Het verantwoordingsorgaan stelt vast in hoeverre het bestuur bij de besluitvorming op evenwichtige wijze rekening heeft gehouden met de belangen van alle belanghebbenden bij het fonds.

Het verantwoordingsorgaan heeft in 2022 vijf adviezen gegeven. Dit betrof de volgende onderwerpen:

Onderwerp	Periode	Aard advies
1. Communicatiebeleidsplan 2022-2024	januari 2022	Positief
2. Eenmalige extra toeslagverlening per 1 september 2022	juni 2022	Positief
3. Aanpassing uitvoeringsreglement	november 2022	Positief
4. Toeslagbesluit per 1 januari 2023	november 2022	Positief
5. Samenstelling van de premie en hoogte van de premiecomponenten	november 2022	Positief

De raad van toezicht heeft verantwoording afgelegd aan het verantwoordingsorgaan. Aan de hand van het rapport van bevindingen van de raad van toezicht over 2022 ten behoeve van het bestuur en het verantwoordingsorgaan, heeft het verantwoordingsorgaan kennis genomen van de bevindingen en aanbevelingen van de raad van toezicht.

Ons integrale rapport met het normenkader, de bevindingen, het oordeel en de aanbevelingen is terug te vinden op de website. Hieronder staat een verkorte weergave per norm van ons oordeel:

Governance: Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur in 2022 goed heeft gefunctioneerd en dat het bestuur heeft beoogd de bestaande governancestructuur te verbeteren door het splitsen van commissies en het toevoegen van belangrijke portefeuilles.

Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur aandacht te houden voor de samenstelling van het bestuur, aangezien binnenkort drie leden hun maximale zittingstermijn bereiken. Hiermee zal veel kennis en ervaring uit het fonds vertrekken.

Uitbesteding: Het verantwoordingsorgaan is van mening dat het bestuur, met betrekking tot het uitbestedingsbeleid, 'in control' is. Slechts in incidentele gevallen is afgeweken van het uitbestedingsbeleid.

Rapportages over het ESG-beleid en de communicatie hierover naar de deelnemers behoeven nog enige verbetering.

Het verantwoordingsorgaan geeft het bestuur ter overweging om ook bij kleinere uitbestedingen de procedures van het uitbestedingsbeleid zoveel mogelijk te blijven naleven. Indien om moverende reden afgeweken moet worden van de procedures, dan dient dit beargumenteerd te worden. Het verantwoordingsorgaan beveelt het bestuur aan de procedures van het uitbestedingsbeleid voortdurend te evalueren en desgewenst bij te stellen. Vooral in relatie tot de WTP, cybersecurity, kwaliteitsborging en kostenbeheersing.

Premiebeleid: Het verantwoordingsorgaan concludeert dat bij de premievaststelling voor 2022 voldoende rekening is gehouden met zowel de gehanteerde kostencomponenten als met een evenwichtige belangenafweging. De door een delegatie van het bestuur aanvullend verzorgde mondelinge toelichting, is door het verantwoordingsorgaan als zeer positief ervaren.

Het verantwoordingsorgaan beveelt het bestuur aan tijdig met de verschillende stakeholders in overleg te treden en/of hen te informeren. Niet alleen inhoudelijk en/of informatief, maar vooral ook procedureel. Op tijd zorgdragen voor een goede en begrijpelijke onderbouwing met betrekking tot de evenwichtige belangenafweging inzake de voorgenomen besluiten, beveelt het verantwoordingsorgaan nadrukkelijk aan.

Beleggingsbeleid en vermogensbeheer: Het beleggingsproces is uitgevoerd conform het beleggingsbeleid en de beleggingsbeginselen, zoals vastgesteld in het Beleggingsplan en de Beleggingsrichtlijnen van het fonds. De transitie van de PGM-fondsen is soepel verlopen. Het verantwoordingsorgaan wil het bestuur complimenteren met het uitgevoerde proces en het behaalde resultaat.

Het verantwoordingsorgaan beveelt het bestuur aan tijdig aandacht te besteden aan de eventuele gevolgen van de WTP op het vermogensbeheer. Voor de deelnemers is het belangrijk dat het fonds zich inzet voor het beleggen op basis van ESG-doelstellingen. Speciale aandacht vraagt het verantwoordingsorgaan voor de rapportages over ESG en de communicatie daarvan aan de deelnemers. Uit het Risicopreferentieonderzoek kwam de ESG-doelstelling 'gezondheid en welzijn', naast 'klimaatverandering', als één van de twee belangrijkste doelstellingen naar voren. Het verantwoordingsorgaan beveelt aan om de doelstelling 'gezondheid en welzijn' ook op te nemen als aandachtsgebied.

Toeslagen: Het verantwoordingsorgaan oordeelt positief over de toekenning van de toeslagen (1,48% per 1 september 2022 en 7,33% per 1 januari 2023) die bestendig kunnen worden gefinancierd uit het vermogen boven een beleidsdekkingsgraad van 105%. Met inachtneming van het toeslagenbeleid van het fonds en op basis van de vigerende wetgeving. Hierbij heeft het bestuur rekening gehouden met een evenwichtige afweging van de belangen van alle deelnemers.

Het verantwoordingsorgaan adviseert het bestuur om zorgvuldigheid te blijven betrachten aangaande de communicatieuitingen over de besluitvoering richting de deelnemers. Met name besluiten met betrekking tot toeslagen vragen om een transparante uitleg en een heldere toelichting, in het bijzonder in relatie tot de overgang naar het nieuwe pensioencontract.

Integraal risicomanagement: De sleutelfunctiehouder Risicobeheer, Actuarieel en Compliance en de Risicocommissie hebben een duidelijke plaats en taak verworven in de totale beleidsopzet van het fonds. Er wordt proactief gereageerd en gehandeld in de richting van bestuur en commissies. Ook het komend jaar zal, als gevolg van de inwerkingtreding van de WTP, de nodige aandacht worden gevraagd van de risicocommissie en de sleutelfunctiehouder. Het monitoren en vervolgens vastleggen van vanuit de risicomanagement-jaarkalender voortvloeiende activiteiten, zullen inzicht moeten geven in de voortgang en afhandeling hiervan.

Communicatie: Het verantwoordingsorgaan is positief over het opvolgen van de aanbevelingen uit het oordeel van 2022, de inspanningen van het fonds om met de deelnemers in contact te komen en te blijven en over de aanpassing van de vormgeving van de communicatie-uitingen die beter bij de huidige tijd en achtergrond van het fonds passen.

Het verantwoordingsorgaan bepleit een regelmatige (digitale) informatievoorziening aan de deelnemers over de WTP, het blijven organiseren van live-bijeenkomsten met de deelnemers en de daar opgehaalde input te gebruiken voor het herijken van de missie en visie.

Toekomst: Het verantwoordingsorgaan is positief over het feit dat het onderwerp toekomst, is opgenomen in de strategische kalender van het bestuur. Het bestuur heeft een proactieve houding aangenomen in het WTP-traject en reserveert voldoende tijd om strategische onderwerpen met elkaar te bespreken.

Het verantwoordingsorgaan adviseert om in 2023 de risico's voor de continuïteit van het fonds te blijven monitoren, onder andere door met de sociale partners in gesprek te blijven over het nieuwe pensioencontract en de toekomstige ontwikkelingen in de architectenbranche.

Het verantwoordingsorgaan waardeert de inzet van het bestuur en de raad van toezicht. De onderlinge samenwerking tussen bestuur, raad van toezicht en verantwoordingsorgaan gebeurt in een open en constructieve houding. Het verantwoordingsorgaan ziet de samenwerking voor het komende jaar met vertrouwen tegemoet.

Harderwijk, 25 mei 2023

E. Borgert (voorzitter)
B. van den Bos (vicevoorzitter)
M. Kuijt
D. Verweij
W.E. Vester
S. Vink

Reactie bestuur

Wij bedanken het verantwoordingsorgaan voor deze managementsamenvatting en sluiten aan bij uw woorden over de prettige samenwerking. Uw inbreng in onze gesprekken en uw adviezen waarderen wij zeer en zijn van toegevoegde waarde in onze bestuurlijke besluitvorming. Ook de komende jaren zetten wij graag deze samenwerking met u voort. Wij zijn blij met uw voornamelijk positieve oordeel. Wij lezen daarin waardering voor het werk dat we hebben verzet en de resultaten die zijn geboekt. Wij zullen op de gebruikelijke manier een terugkoppeling verzorgen op uw aanbevelingen.

II. JAARREKENING

In dit hoofdstuk presenteert het bestuur van de Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus de jaarrekening over boekjaar 2022 eindigend op 31 december 2022. In het hoofdstuk Overige gegevens volgen de verklaringen van de waarmerkend actuaris en van de onafhankelijke accountant van het pensioenfonds.

1 Balans per 31 december

(Na bestemming van het saldo van baten en lasten, bedragen in duizenden euro's)

		31-12-2022	31-12-2021
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds	(1)		
Vastgoedbeleggingen		476.108	431.404
Aandelen		1.187.760	2.389.475
Vastrentende waarden		2.348.394	2.656.438
Derivaten		391.259	307.499
Overige beleggingen		237.340	189.628
		4.640.861	5.974.444
Vorderingen en overlopende activa	(2)	11.969	6.582
Liquide middelen	(3)	10.024	10.861
		4.662.854	5.991.887
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(4)	734.915	1.071.284
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds	(5)	3.519.301	4.616.283
Overige schulden en overlopende passiva	(6)	408.638	304.320
		4.662.854	5.991.887
<hr/>			
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)		31-12-2022	31-12-2021
Actuele dekkingsgraad		120,9	123,2
Beleidsdekkingsgraad		125,0	118,8

2 Staat van baten en lasten

(Bedragen in duizenden euro's)

		2022	2021
BATEN			
Premiebijdragen voor risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)	(7)	74.280	64.792
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	(8)	-1.377.406	212.610
Overige baten	(9)	40	580
		-1.303.086	277.982
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(10)	118.512	114.236
Pensioenuitvoeringskosten	(11)	4.464	3.947
Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds	(12)		
Pensioenopbouw		96.576	90.225
Toeslagverlening		306.748	54.475
Rentetoevoeging		-22.496	-26.155
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten		-121.811	-117.197
Wijziging marktrente		-1.387.517	-314.819
Wijziging actuariële uitgangspunten		34.511	-1.501
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-7.575	-246
Overige mutaties technische voorzieningen		4.582	4.309
		-1.096.982	-310.909
Saldo overdrachten van rechten	(13)	7.234	295
Overige lasten	(14)	55	46
		-966.717	-192.385
Saldo van baten en lasten		-336.369	470.367

Bestemming van het saldo van baten en lasten

(Bedragen in duizenden euro's)

	2022	2021
Algemene reserve	-192.412	517.562
Volatiliteitsreserve	-143.957	-47.195
	-336.369	470.367

3 Kasstroomoverzicht

(Bedragen in duizenden euro's)

	2022	2021
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen voor risico pensioenfonds	73.411	65.609
Ontvangen waardeoverdrachten	3.865	3.096
Ontvangen overige baten	40	580
Betaalde pensioenuitkeringen	-118.413	-114.165
Betaalde waardeoverdrachten	-11.270	-2.801
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-4.394	-3.605
Betaalde overige lasten	-55	-46
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-56.816	-51.332
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	6.995.540	1.640.452
Betaald inzake aankopen beleggingen	-6.481.646	-1.393.925
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	56.310	56.900
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	-287.748	30.214
Mutatie onderpand in geld	-222.188	-282.309
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-4.289	-4.278
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	55.979	47.054
Mutatie liquide middelen	-837	-4.278
	2022	2021
Liquide middelen per 1 januari	10.861	15.139
Mutatie geldmiddelen	-837	-4.278
Liquide middelen per 31 december	(3) 10.024	10.861

4 Algemene toelichting

Algemene toelichting

Inleiding

Het doel van de Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus, ingeschreven in het handelsregister onder nummer 41199584, statutair gevestigd te Harderwijk (hierna 'het pensioenfonds') is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte (gewezen) deelnemers. Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement, de uitvoeringsovereenkomst en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota van het pensioenfonds. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van de in de branche Architecten verplicht gestelde aangesloten werkgevers.

Het vestigingsadres van het fonds is Ceintuurbaan 2, 3847 LG te Harderwijk.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder RJ 610. De bedragen opgenomen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven.

Het bestuur heeft op 7 juni 2023 de jaarrekening vastgesteld.

Continuïteit

De jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn, op de hierna toegelichte schattingswijziging na, ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar.

Schattingswijzigingen voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Actuariële grondslagen

Het bestuur heeft, met betrekking tot verslagjaar 2022, besloten om verschillende (actuariële) grondslagen die gehanteerd worden voor de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen te wijzigen. De wijzigingen en het effect van de schattingswijziging op de voorziening pensioenverplichtingen zijn:

- De toepassing van recente overlevingsgrondslagen door de overgang van Prognosetafel AG2020 naar Prognosetafel AG2022 (toename voorziening € 24,6 miljoen);
- De toepassing van de nieuwe ervaringssterfte (correctiefactoren) op de Prognosetafel AG2022 (toename voorziening € 10,8 miljoen)
- De toepassing van geactualiseerde partnerfrequenties op basis van CBS-data uit 2022 (afname voorziening € 0,9 miljoen).

Rentetermijnstructuur

Sinds 2012 wordt de rentetermijnstructuur van DNB voor pensioenfondsen bepaald met behulp van de Ultimate Forward Rate (UFR). Tot en met eind 2020 was de UFR gebaseerd op het voortschrijdend 120-maandsgemiddelde van de 20-jaars forward rente. In 2019 is door de Commissie Parameters een aangepaste UFR-methode geadviseerd. In deze nieuwe UFR methode werd de UFR gebaseerd op het voortschrijdend 120-maandsgemiddelde van de 30-jaars forward rente. De UFR-30 methodiek zou vanaf 1 januari 2021 in vier gelijke stappen worden doorgevoerd waardoor de UFR-30 begin 2024 volledig zou zijn ingevoerd. De tweede stap heeft plaatsgevonden per 1 januari 2022.

De wijziging van de UFR-methode betreft een schattingswijziging van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds. Het effect van de UFR-wijziging per 1 januari 2022 zorgt voor een toename van de voorziening met € 48,1 miljoen en is onderdeel van de post Wijziging marktrente.

In 2022 heeft de Commissie Parameters wederom geadviseerd om de UFR-methode aan te passen. Er is geadviseerd om voor looptijden tot 50 jaar uit te gaan van de marktrente en voor langere looptijden te extrapoleren op basis van de marktrente tussen 30 en 50 jaar. DNB heeft besloten het advies over te nemen met ingang van 2023. Vanaf 1 januari 2023 wordt dus uitgegaan van de nieuwe UFR-50 methodiek. In de jaarrekening wordt de overstap naar de UFR-50 opgenomen als gebeurtenis na balansdatum.

Algemene grondslagen

Opname van een actief of verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen, e.d. worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Een transactie in vreemde valuta wordt bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen de functionele valutakoers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten als indirecte beleggingsopbrengsten.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Beleggingen voor risico pensioenfondsen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde; slechts indien de reële waarde van beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde, en zijn opgenomen onder de beleggingen. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

Participaties in beleggingsfondsen en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen (doorkijkbenadering). Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsfonds zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin dit beleggingsfonds is gerubriceerd.

Reële waarde

De beleggingen van het pensioenfonds worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde

kostprijs. Voor een deel van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto-contante-waardeberekeningen.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen de reële waarde. De reële waarde wordt gebaseerd op periodieke door onafhankelijke deskundigen verrichte taxaties.

Beursgenoteerde indirecte vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de beurswaarde per balansdatum.

Nietbeursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd op de per ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgaven van de desbetreffende fondsmanagers welke uitgaan van waardering op marktwaarde.

Aandelen

Aandelenbeleggingsfondsen

Participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurswaarde.

Participaties in beleggingsfondsen in aandelen met een beursnotering worden gewaardeerd tegen de ultimo verslagperiode laatst bekende beurswaarde. Participaties in beleggingsfondsen in aandelen die geen beursnotering kennen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgaven van de desbetreffende fondsmanagers welke uitgaan van waardering op marktwaarde.

Private equity

Participaties in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen die beleggen in private equity worden gewaardeerd op het aandeel in de nettovermogenswaarde van het beleggingsfonds. De nettovermogenswaarde van het beleggingsfonds is geschat door de externe manager, het management van de betreffende belegging of de leidende mede-investeerder.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde inclusief opgelopen rente. Van ter beurze genoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum. Voor niet ter beurze genoteerde participaties in vastrentende-waardenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Obligaties

Beursgenoteerde obligaties en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in obligaties zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurswaarde. Participaties in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen die beleggen in obligaties worden gewaardeerd op de intrinsieke waarde van het obligatiebeleggingsfonds.

Hypotheke

Participaties in beleggingsfondsen die beleggen in hypothecaire leningen worden gewaardeerd tegen reële waarde. De reële waarde is berekend op basis van de contante waarde van de toekomstige kasstromen. De gehanteerde parameters bij deze berekening zijn ultimo boekjaar geactualiseerd.

Leningen op schuldbekentenis

Leningen op schuldbekentenis worden gewaardeerd op reële waarde. Deze reële waarde wordt berekend op basis van de contante waarde van de toekomstige kasstromen. De gehanteerde interestpercentages voor het contant maken zijn ontleend aan externe onafhankelijke partijen en afhankelijk van het kredietrisico van de tegenpartijen.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waardingsmodellen. Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde. De waardering hiervan geschiedt tegen de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Infrastructuur

De waarde van de beleggingen in infrastructuurfondsen wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgaven van de desbetreffende fondsmanagers.

Geldmarktfondsen

De geldmarktfondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde het aandeel van het pensioenfonds in de reële waarden van de financiële instrumenten die Columbia Threadneedle Netherlands bv aanhoudt voor rekening en risico van haar opdrachtgevers.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van mogelijke oninbaarheid.

Overige activa

Onder overige activa worden onder meer liquide middelen opgenomen voor zover dit onmiddellijk opeisbare banktegoeden betreft. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemene reserve

Deze reserve is dat deel van het vermogen dat resteert nadat via de resultaatbestemming de vereiste reserves op het gewenste niveau zijn gebracht, en dient ter opvang van tegenvallers anders dan waarvoor een specifieke reserve respectievelijk voorziening is getroffen. Het streven is om in totaal reserves aan te houden die minimaal gelijk zijn aan het gesteld vereist vermogen op basis van het Financieel Toetsingskader (FTK). Het gesteld vereist vermogen wordt bepaald op basis van de standaardmethode voorgeschreven door De Nederlandsche Bank (DNB). Er is geen sprake van een maximering van de algemene reserve.

Volatiliteitsreserve

De volatiliteitsreserve is gelijk aan het vereist eigen vermogen dat in de evenwichtssituatie benodigd is. De standaardtoets van DNB bepaalt hoe groot het vereist eigen vermogen moet zijn.

Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is de op basis van actuariële grondslagen berekende contante waarde van de pensioenaanspraken, waarop per balansdatum op grond van het reglement rechten zijn verkregen. De berekende voorziening betreft alleen de onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen van het fonds. Verder is geen rekening gehouden met pensioenverplichtingen voortvloeiend uit toekomstige salarisstijgingen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

Rekenrente

Als rekenrente wordt de markrente gehanteerd. De markrente komt overeen met de rentetermijnstructuur ultimo boekjaar zoals deze door DNB is gepubliceerd.

Overlevingstafels

De voorziening ultimo 2022 is berekend op basis van de door het Koninklijk Actuarieel Genootschap gepubliceerde Prognosetafel AG2022, startkolom 2023 (2021: Prognosetafel AG2020, startkolom 2022). Hierbij wordt rekening gehouden met de ervaringssterfte door de overlijdenskansen te vermenigvuldigen met leeftijds- en geslachtsafhankelijke correctiefactoren.

Op bijvoorbeeld leeftijd 67 bedraagt de correctiefactor voor mannen 73% en voor vrouwen 78%. Voor medeverzekerden bedraagt de correctiefactor op leeftijd 67 voor mannen 68% en voor vrouwen 81%.

Na leeftijd 67 lopen deze correctiefactoren geleidelijk op naar circa 100% op leeftijd 100.

Voor de wezen zijn geen sterftetekansen in aanmerking genomen.

Partnerfrequenties

Voor de waardering van het latent partnerpensioen voor niet-gepensioneerden wordt gebruik gemaakt van het onbepaalde partnersysteem, waarbij rekening gehouden wordt met de kans dat een verzekerde een partner heeft op basis van door het CBS in 2022 gepubliceerde ervaringscijfers van de Nederlandse bevolking (2021: op basis van CBS gehuwdheidscijfers van 2016).

Deze partnerfrequenties zijn afhankelijk van leeftijd en geslacht van de verzekerde. Voor latent partnerpensioen naast ingegaan ouderdompensioen wordt gebruik gemaakt van het bepaalde systeem, waarbij alleen voor op de pensioendatum aanwezige partners een aanspraak bestaat en een voorziening wordt berekend.

Leeftijdsverschil man-vrouw

De man wordt verondersteld drie jaar ouder te zijn dan de vrouw.

Opslag excassokosten

In de technische voorziening is een opslag voor excassokosten opgenomen van 2,9% (2021: 2,9%).

Voorziening uitlooprisico Premievrije Deelneming (PVD)

De voorziening uitlooprisico PVD wordt berekend als de som van de PVD-opslagen van de laatste twee boekjaren. Hierdoor komt jaarlijks de PVD-opslag van boekjaar-2 beschikbaar ter dekking van de kosten van ingang premievrijstelling als gevolg van ingang arbeidsongeschiktheid voor deelnemers met een eerste ziektegedag in de loop van boekjaar-2.

Spaarfonds gemoedsbezwaarden

Het pensioenfonds kan individuele vrijstelling van deelneming aan de verplichte pensioenregelingen aan een werknemer verlenen, indien deze gemoedsbezwaren heeft tegen iedere vorm van verzekering. De werkgever is een spaarbijdrage aan het pensioenfonds verschuldigd. Deze spaarbijdrage is gelijk aan de premie die bij de werkgever in rekening zou zijn gebracht als er geen vrijstelling was verleend. Op grond van de CAO komt 45% van de spaarbijdrage ten laste van de werknemer. De spaarbijdragen worden op een fictieve spaarrekening gestort, waaraan jaarlijks rente wordt toegevoegd. Deze rente is tot aan de ingang van de pensioenvervangende uitkering gelijk aan het voortschrijdende gemiddelde rendement op de beleggingen van het pensioenfonds over de afgelopen vijf boekjaren en vervolgens verminderd met 0,5% en daarna naar beneden afgerond op een veelvoud van 0,25%. De gespaarde bijdragen van de gemoedsbezwaarde worden na het bereiken van de 67-jarige leeftijd in gelijke termijnen aan betrokkene gedurende 15 jaren uitgekeerd. Bij overlijden van de gemoedsbezwaarde voordat de uitkeringen zijn ingegaan, wordt het saldo in gelijke termijnen gedurende 15 jaar aan de partner uitgekeerd. Bij overlijden van de gemoedsbezwaarde na ingang van de uitkering, worden de uitkeringen gedurende de resterende periode voortgezet ten behoeve van de partner.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad (hierna: dekkingsgraad) wordt als volgt berekend:

Aanwezig vermogen
----- x 100%
Technische voorzieningen

Het aanwezig vermogen in deze berekening bestaat uit alle bezittingen verminderd met de overige schulden en overlopende passiva.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de technische voorzieningen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen voor risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen worden verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten worden verstaan rentebaten en -lasten, dividenden en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de waardeveranderingen.

Kosten van vermogensbeheer

Kosten van vermogensbeheer bestaan voornamelijk uit vergoedingen voor het beheer en bewaarloon. Dit zijn alleen de kosten die door het fonds zelf betaald worden. Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan pensioengerechtigden uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en partnerpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Jaarlijks valt een bedrag van de opslag voor excassokosten (voor het lopende boekjaar 2,9%) van de in het jaar gedane uitkeringen vrij ter financiering van de gemaakte pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging actuariële uitgangspunten

De vaststelling van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur. De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens en arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het pensioenfonds. Het effect van wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarden van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Overige mutaties technische voorzieningen

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kanssystemen.

Saldo overdrachten van rechten

De post Saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

Grondslagen kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioen- en beleggingsactiviteiten.

5 Toelichting op de balans

(Bedragen in duizenden euro's, tenzij anders vermeld)

Activa

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
2022						
Stand per 1 januari 2022	431.404	2.389.475	2.656.438	6.617	189.628	5.673.562
Aankopen	90.454	2.386.765	3.975.845	-	28.582	6.481.646
Verkopen	-38.555	-3.300.759	-3.765.867	112.558	-2.917	-6.995.540
Overige mutaties	-1.344	-2.840	9.523	491.222	14.644	511.205
Waardeveranderingen	-5.851	-284.881	-527.545	-624.272	7.403	-1.435.146
	476.108	1.187.760	2.348.394	-13.875	237.340	4.235.727
Bij: Derivaten met een negatieve waarde	-	-	-	405.134	-	405.134
Stand per 31 december 2022	476.108	1.187.760	2.348.394	391.259	237.340	4.640.861
2021						
Stand per 1 januari 2021	395.171	2.063.702	2.940.721	-6.699	115.111	5.508.006
Aankopen	15.350	58.000	1.277.737	-	42.838	1.393.925
Verkopen	-7.838	-282.138	-1.405.369	56.218	-1.325	-1.640.452
Overige mutaties	2.649	6.128	-58.241	281.179	20.241	251.956
Waardeveranderingen	26.072	543.783	-98.410	-324.081	12.763	160.127
	431.404	2.389.475	2.656.438	6.617	189.628	5.673.562
Bij: Derivaten met een negatieve waarde	-	-	-	300.882	-	300.882
Stand per 31 december 2021	431.404	2.389.475	2.656.438	307.499	189.628	5.974.444

Volgens de verslaggevingsregels worden derivaten met een negatieve waarde verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva; ook de Schuld inzake ontvangen zekerheden wordt onder de Overige schulden en overlopende passiva verantwoord. In het verloopoverzicht per beleggingscategorie wordt het verloop van de derivaten gesaldeerd weergegeven. Om te komen tot de positieve waarde van de derivaten onder de beleggingen voor risico pensioenfonds worden onderin de tabel de waarde van de negatieve derivaten en de schuld inzake ontvangen zekerheden bij de gesaldeerde eindstand van de derivaten opgeteld.

Het fonds kent geen beleggingen in aangesloten organisaties of premiebijdragende ondernemingen.

Overige mutaties

De overige mutaties hebben betrekking op mutaties inzake beleggingsdebiteuren, -crediteuren en liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerders.

Securities lending

Het pensioenfonds participeert niet direct in securities lending. Binnen de beleggingsfondsen is wel sprake van securities lending. De beleggingsfondsen kunnen een deel van hun beleggingen beschikbaar stellen voor securities lending. Op basis van doorkijk in de beleggingsfondsen is securities lending van toepassing. De omvang van de posities ultimo 2022 bedraagt € 2.840 (2021: € 22.228). De verkregen zekerheden per ultimo 2022 bedragen € 3.095 (2021 € 23.506).

Specifieke financiële instrumenten (derivaten)

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als regel geldt dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het pensioenfonds gebruikt derivaten voornamelijk om het valutarisico en het renterisico af te dekken. Eén van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat altijd wordt gewerkt met onderpand. Tevens maken we voor de rentederivaten gebruik van centrally cleared renteswaps, waarbij dagelijks wordt afgerekend.

Reële waarde

De waardering van de beleggingen vindt plaats tegen reële waarde. Afgezien van de beleggingsdebiteuren, -crediteuren en liquide middelen zijn de beleggingen van het pensioenfonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor een deel van de beleggingen van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen dan wel van taxaties uitgevoerd door onafhankelijke derden. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van netto-contante-waardeberekeningen dan wel andere methoden:

- Intrinsic waarde: de marktwaarde ontleend aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-of-fund managers. Voor fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages. Deze rapportages zijn door een onafhankelijke accountant gecontroleerd maar de periode van deze rapportages loopt niet synchroon met het boekjaar van het pensioenfonds. Om deze onzekerheid te mitigeren wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt. Beleggingen waarvan de waardering op basis van de intrinsic waarde plaatsvindt zijn in de tabel onder "Andere methode(n)" opgenomen. Daarnaast worden beleggingsfondsen waarvan door een externe partij de Net Asset Value (NAV) wordt opgegeven onder deze methode verantwoord.
- Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden.
- De netto contante waarde (NCW) wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende marktrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.

Gehanteerde waarderingssystematiek op basis van RJ 290

In onderstaande tabellen is de verdeling naar gehanteerde waarderingssystematiek op basis van RJ 290 van de belegde waarden weergegeven.

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW- berekningen	Andere methode(n)	totaal
Per 31 december 2022					
Vastgoedbeleggingen	33.539	-	-	435.027	468.566
Aandelen	1.184.743	-	-	-	1.184.743
Vastrentende waarden	1.919.925	-	-	410.366	2.330.291
Derivaten	-	-	-294.084	-	-294.084
Overige beleggingen	202.456	-	-	-	202.456
	3.340.663	-	-294.084	845.393	3.891.972

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW- berekningen	Andere methode(n)	totaal
Per 31 december 2021					
Vastgoedbeleggingen	-	-	-	422.789	422.789
Aandelen	-	-	-	2.383.347	2.383.347
Vastrentende waarden	1.035.452	-	-	1.612.406	2.647.858
Derivaten	-	-	217.631	-	217.631
Overige beleggingen	-	-	-	169.388	169.388
	1.035.452	-	217.631	4.587.930	5.841.013

De vastrentende waarden vermeld onder genoteerde marktprijzen betreffen grotendeels staatsobligaties.

Vastgoedbeleggingen

De vastgoedbeleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

specificatie naar soort	31-12-2022	31-12-2021
Indirect vastgoed	468.566	422.789
Belegde waarden	468.566	422.789
Beleggingsdebiteuren	7.542	8.615
	476.108	431.404

Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

specificatie naar soort	31-12-2022	31-12-2021
Aandelen	999.042	-
Aandelenbeleggingsfondsen	150.541	2.334.975
Private equity	35.160	48.372
Belegde waarden	1.184.743	2.383.347
Beleggingsdebiteuren	3.017	6.128
	1.187.760	2.389.475

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

specificatie naar soort	31-12-2022	31-12-2021
Staatsobligaties	1.642.954	824.042
Hypotheekfondsen	410.364	487.048
Obligatiebeleggingsfondsen	274.971	1.336.741
Asset backed securities	2.002	-
Leningen op schuldbekentenis	-	27
Belegde waarden	2.330.291	2.647.858
Beleggingsdebiteuren	18.103	8.580
	2.348.394	2.656.438

Derivaten

De derivaten kunnen als volgt worden gespecificeerd:

specificatie naar soort	31-12-2022	31-12-2021
Valutaderivaten positieve waarde	25.739	3.043
Rentederivaten positieve waarde	85.312	293.282
Belegde waarden	111.051	296.325
Beleggingsdebiteuren	280.208	11.174
	391.259	307.499

De posities van de rentederivaten worden dagelijks afgerekend. Het ontvangen onderpand in geld op rentederivaten met een positieve waarde wordt herbelegd. Voor de toelichting op de op derivaten ontvangen onderpand verwijzen we naar de toelichting op de Overige schulden en overlopende passiva.

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

specificatie naar soort	31-12-2022	31-12-2021
Infrastructuur	202.456	169.388
Belegde waarden	202.456	169.388
Liquide middelen	38.639	20.240
Beleggingscrediteuren	-3.755	-
	237.340	189.628

Voor de uitvoering van vermogensbeheer houdt Columbia Threadneedle Netherlands bv bankrekeningen en geldmarktinstrumenten aan voor rekening en risico van het pensioenfonds.

Het economisch eigendom van bedoelde bankrekeningen en geldmarktinstrumenten ligt bij het pensioenfonds en het juridisch eigendom ligt bij Columbia Threadneedle Netherlands bv. Ultimo verslagperiode is het saldo € 38.639 (ultimo 2021: € 20.240). In de jaarrekening is dit gepresenteerd als Liquide middelen / Geldmarktfondsen onder de Overige beleggingen.

2. Vorderingen en overlopende activa

	31-12-2022	31-12-2021
Vorderingen op werkgevers	6.657	5.813
Te vorderen transactiekosten vermogensbeheer	4.450	-
Vooruitbetaalde bedragen	798	726
Pensioenen	28	20
Waardeoverdrachten	24	23
Overig	12	-
	11.969	6.582

Bij de waardering van vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen. Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Nadere specificatie vorderingen op werkgevers:

	31-12-2022	31-12-2021
Werkgevers	6.685	5.862
Voorziening dubieuze debiteuren	-28	-49
	6.657	5.813

In 2022 is een bedrag van € 21 onttrokken aan de voorziening dubieuze debiteuren (2021: € 23).

3. Liquide middelen

	31-12-2022	31-12-2021
ABN AMRO	10.015	10.851
Citibank	4	5
ING	5	5
	10.024	10.861

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. Bankrekeningen die beheerd worden door de vermogensbeheerders zijn onder de beleggingen opgenomen.

Ultimo 2022 heeft het fonds bij ING Bank nv een kredietfaciliteit van € 4 miljoen. Hiervan wordt ultimo 2022 geen gebruik gemaakt.

Passiva

4. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	Volatiliiteitsreserve	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2022	845.887	225.397	1.071.284
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-143.957	-192.412	-336.369
Stand per 31 december 2022	701.930	32.985	734.915

	Volatiliiteitsreserve	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2021	893.082	-292.165	600.917
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-47.195	517.562	470.367
Stand per 31 december 2021	845.887	225.397	1.071.284

Solvabiliteit

	31-12-2022	in %	31-12-2021	in %
Pensioenvermogen	4.254.216	120,9%	5.687.567	123,2%
Af: technische voorzieningen	3.519.301	100,0%	4.616.283	100,0%
Eigen vermogen	734.915	20,9%	1.071.284	23,2%
Af: vereist eigen vermogen	701.930	19,9%	845.887	18,3%
Vrij vermogen	32.985	1,0%	225.397	4,9%
Minimaal vereist eigen vermogen	148.194	4,2%	194.462	4,2%
Dekkingsgraad		120,9%		123,2%
Beleidsdekkingsgraad		125,0%		118,8%

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het pensioenfonds gebruik van het standaardmodel. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het pensioenfonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder de toelichting Risicobeheer.

De dekkingsgraad is als volgt berekend: (Totale activa -/- schulden) / Technische voorzieningen * 100%.

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden.

In het herstelplan geeft het fonds aan welke maatregelen worden genomen om binnen de maximale hersteltermijn van 10 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. De beleidsdekkingsgraad per 31 december 2021 (van 118,8%) was hoger dan de vereiste dekkingsgraad per die datum (118,3%). Per 31 december 2021 was er dus geen sprake meer van een reservetekort waarmee per 31 december 2021 het herstelplan is beëindigd. Voor boekjaar 2022 is derhalve geen herstelplan opgesteld.

De beleidsdekkingsgraad is per 31 december 2022 wederom hoger dan het vereist eigen vermogen. Ultimo boekjaar is zodoende geen sprake van een reservetekort waardoor het fonds ook in boekjaar 2023 geen nieuw herstelplan hoefde op te stellen.

Het verloop van de dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2022	2021
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	123,2	112,2
Premie	-1,1	-0,8
Uitkeringen	0,6	0,3
Toeslagverlening	-11,5	-1,5
Verandering van de rentetermijnstructuur	40,5	7,9
Rendement op beleggingen	-29,5	4,8
Wijziging grondslagen	-1,4	-
Overige oorzaken en kruiseffecten	0,1	0,3
Dekkingsgraad per 31 december	120,9	123,2

De dekkingsgraad bedroeg op 31 december 2021 123,2%.

Als gevolg van het verschil tussen de ontvangen premies en de actuariel benodigde inkoop voor nieuwe aanspraken gedurende het jaar is de dekkingsgraad afgenomen met 1,1 procentpunt.

De uitkeringen hadden een verhogend effect op de dekkingsgraad van 0,6 procentpunt.

De toeslagverlening per 1 september 2022 (van 1,48%) en de toeslagverlening per 1 januari 2023 (van 7,33%) hadden samen een verlagend effect op de dekkingsgraad van 11,5 procentpunt.

De verlaging van de voorziening als gevolg van de gestegen rente gedurende 2022 leverde een stijging van de dekkingsgraad op van 40,5 procentpunt.

Het feitelijk rendement op de beleggingsportefeuille heeft geresulteerd in een daling van de dekkingsgraad van 29,5 procentpunt.

De wijziging van de actuariële grondslagen zorgde voor een daling van de dekkingsgraad van 1,4 procentpunt.

Als gevolg van overige oorzaken en kruiseffecten is de dekkingsgraad gestegen met 0,1 procentpunt.

Per saldo is de dekkingsgraad in boekjaar 2022 met 2,3 procentpunt afgenomen naar 120,9%.

5. Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds:

	31-12-2022	31-12-2021
Voorziening pensioenverplichtingen	3.512.581	4.610.007
Voorziening uitloopriscio PVD	5.882	5.487
Spaarfonds gemoedsbezwaarden	838	789
	3.519.301	4.616.283

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	2022	2021
Stand per 1 januari	4.616.283	4.927.192
Pensioenopbouw	96.576	90.225
Toeslagverlening	306.748	54.475
Rentetoevoeging	-22.496	-26.155
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-121.811	-117.197
Wijziging marktrente	-1.387.517	-314.819
Wijziging actuariële uitgangspunten	34.511	-1.501
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-7.575	-246
Overige mutaties technische voorzieningen	4.582	4.309
Stand per 31 december	3.519.301	4.616.283

Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds:

	31-12-2022		31-12-2021	
	aantal	bedrag	aantal	bedrag
Deelnemers	10.313	832.532	10.050	1.192.319
Gewezen deelnemers	25.392	1.199.511	25.185	1.715.303
Pensioengerechtigden	13.872	1.480.538	13.715	1.702.385
Overigen		6.720		6.276
	49.577	3.519.301	48.950	4.616.283

Onder overigen zijn opgenomen:

- Voorziening uitloopriscio PVD € 5.882 (2021: € 5.487)
- Spaarfonds gemoedsbezwaarden € 838 (2021: € 789)

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling van het pensioenfonds betreft een middelloonregeling.

Het ouderdomspensioen is in 2022 gelijk aan 1,50% van de som van de pensioengrondslagen, waarover premie aan het pensioenfonds is betaald. De pensioengrondslag is gelijk aan het (gemaximeerde) pensioensalaris minus de franchise.

De vroegste aanvangsleeftijd is 21 jaar, de pensioendatum is de 67-jarige leeftijd. Het is mogelijk het pensioen te vervroegen. De vroegst mogelijke pensioendatum is 5 jaar voor de AOW-leeftijd en de laatst mogelijke pensioendatum is 5 jaar na de AOW-leeftijd.

Het partnerpensioen bedraagt 1,3125% van de som van de pensioengrondslagen. Per kind bedraagt het wezenpensioen 20% van het verzekerde partnerpensioen. Werknemers die jonger zijn dan 21 jaar zijn op risicobasis verzekerd voor partner- en wezenpensioen.

Afhankelijk van de bedrijfsstructuur kunnen directeurs in de branche vrijwillig bij het pensioenfonds verzekerd zijn.

Toeslagen

De toeslagverlening op de pensioenaanspraken van de deelnemers, de gewezen deelnemers en van de pensioengerechtigden is voorwaardelijk. Er bestaat geen recht op jaarlijkse toeslagen. Of er toeslag wordt verleend en in welke mate is afhankelijk van de financiële middelen van het pensioenfonds en van het oordeel van het bestuur en de adviserend actuaaris over de financiële positie van het pensioenfonds. In het verleden verleende toeslagen geven geen garantie voor de toekomst.

Toeslagverlening

Het bestuur heeft op 29 juni 2022 besloten om gebruik te maken van de verruimde wettelijke mogelijkheid om eenmalig extra toeslag te verlenen, waardoor aan alle (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden per 1 september 2022 een toeslag is verleend van 1,48%.

Aanvullend heeft het bestuur in het boekjaar op basis van de beleidsdekkingsgraad per 30 september 2022 besloten om per 1 januari 2023 een toeslag van 7,33% te verlenen aan alle (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden.

Per 1 januari 2022 was een toeslag van 1,20% verleend.

6. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2022	31-12-2021
Derivaten met negatieve waarde	405.134	78.694
Belastingen en sociale lasten	2.134	2.039
Kosten	1.357	1.203
Uitkeringen	13	1
Schuld inzake ontvangen zekerheden	-	222.188
Waardeoverdrachten	-	170
Nog te verwerken premies	-	25
	408.638	304.320

Alle schulden behalve de derivaten met een negatieve waarde hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

De derivaten met een negatieve waarde zijn als volgt te specificeren:

specificatie naar soort	31-12-2022	31-12-2021
Valutaderivaten negatieve waarde	403.481	1.335
Rentederivaten negatieve waarde	1.653	77.359
	405.134	78.694

De valutaderivaten met een negatieve waarde hebben een looptijd van korter dan een jaar. De rentederivaten met een negatieve waarde hebben een looptijd van langer dan vijf jaar.

Om het kredietrisico te beheersen wordt voor derivaten onderpand ontvangen of betaald. Ultimo 2022 betreft de positie uit hoofde van collateral management een vordering van per saldo € 275.742 (2021: € 222.188 schuld). Er is ultimo 2022 onderpand uitgeleend ter waarde van € 299.492 aan liquiditeiten (2021:€ 0) en € 79.066 aan stukken (2021: € 130.726). Het fonds heeft eind 2022 € 23.750 (2021: € 222.188) aan liquiditeiten ontvangen.

Verbonden partijen

Transacties met verbonden partijen vinden plaats tegen marktconforme condities. Voor de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de toelichting op de Pensioenuitvoeringskosten. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders.

In 2022 hebben vier leden van het Verantwoordingsorgaan (2021: drie) premie afgedragen aan het fonds.

Één bestuurslid (2021: één) en twee leden van het Verantwoordingsorgaan (2021: twee) zijn pensioengerechtigd en ontvangen een pensioenuitkering van het fonds. Daarnaast zijn één bestuurslid (2021: één) en één lid van het Verantwoordingsorgaan (2021: één) gewezen deelnemer van het fonds.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een uitbestedingovereenkomst afgesloten met APG DWS en Fondsenbedrijf nv tot 1 januari 2028. Met het bestuur zijn afspraken gemaakt over de vergoedingensystematiek. Deze systematiek bestaat zowel uit vaste als variabele componenten. De vergoeding voor 2023 bedraagt circa 3,8 miljoen euro.

Het pensioenfonds heeft het vermogensbeheer uitbesteed aan verschillende vermogensbeheerders. Met de verschillende vermogensbeheerders zijn contracten afgesloten waarvan de opzegtermijn varieert van 1 tot 3 maanden.

Investerings- en stortingsverplichtingen

Vooruitlopend op verwachte inkomende kasstromen heeft het fonds op de balansdatum investerings- en stortingsverplichtingen.

Ultimo 2022 betreft dit de volgende verplichtingen;

- 7,2 miljoen euro aan private equity
- 6,9 miljoen euro aan infrastructuur

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Aanpassing UFR

Sinds 2012 wordt de rentetermijnstructuur (RTS) van DNB voor pensioenfondsen bepaald met behulp van de Ultimate Forward Rate (UFR). In 2022 is door de Commissie Parameters geadviseerd om de UFR-methode aan te passen. Er is geadviseerd om voor looptijden tot 50 jaar uit te gaan van de marktrente en voor langere looptijden te extrapoleren op basis van de marktrente tussen 30 en 50 jaar. DNB heeft besloten het advies van de Commissie Parameters over te nemen met ingang van 2023. Het effect op de dekkingsgraad van de overgang op de UFR50 per 1 januari 2023 is geschat op een daling met 0,5 procentpunt.

Risicobeheer

De tabellen in de risicoparagraaf zijn opgesteld op basis van de doorkijkbenadering.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid;
- premiebeleid;
- herverzekeringsbeleid;
- toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

Solvabiliteitsrisico

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het pensioenfonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door DNB worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het pensioenfonds de premie voor de ondernemingen en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslag op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenuitkeringen moet verminderen.

	31-12-2022	31-12-2021
Technische voorzieningen	3.519.301	4.616.283
Buffers:		
S1 Renterisico	162.559	63.613
S2 Risico zakelijke waarden	515.658	667.249
S3 Valutarisico	95.718	150.365
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	144.536	206.586
S6 Verzekeringstechnisch risico	99.684	136.585
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheer risico	-	-
Diversificatie-effect	-316.225	-378.511
Totaal S (vereiste buffers)	701.930	845.887
Vereist vermogen (art. 132 Pensioenwet)	4.221.231	5.462.170
Pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	4.254.216	5.687.567
Overschot	32.985	225.397

De totstandkoming van de verschillende risico's is op de pagina's hierna toegelicht.

Het pensioenfonds heeft ter afdekking van risico's derivatencontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden. Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds het standaardmodel van DNB toe, waarbij uitgegaan wordt van het vereist vermogen in de evenwichtssituatie, gebaseerd op de strategische asset mix.

Marktrisico's (S1-S3)

Het marktrisico omvat het renterisico, het risico zakelijke waarden, het inflatierisico en het valutarisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

De strategie van het pensioenfonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerd in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het pensioenfonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven en vervolgens worden de risico's die het pensioenfonds loopt nader toegelicht.

Renterisico (S1)

Het renterisico is het risico van de wijziging van de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen door veranderingen in de markttrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duratie. De duratie is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren. De duratie geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve met 1 procentpunt. Een hoge duratie geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

	31-12-2022		31-12-2021	
	Waarde balanspost	Duratie	Waarde balanspost	Duratie
Vastrentende waarden (voor derivaten)	2.665.049	6,2	2.475.088	10,2
Vastrentende waarden (na derivaten)	2.351.374	14,4	2.702.170	21,3
Technische voorzieningen	3.519.301	18,1	4.616.283	20,4

Op balansdatum is de duratie van de beleggingen in vastrentende waarden (voor derivaten) aanzienlijk korter dan de duratie van de technische voorzieningen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duratie-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van de beleggingen in vastrentende waarden minder snel daalt dan de waarde van de technische voorzieningen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur), waardoor de dekkinggraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen in vastrentende waarden minder snel stijgen dan de waarde van de technische voorzieningen, waardoor de dekkinggraad daalt.

Het pensioenfonds heeft de volgende beheersmaatregelen genomen:

- Het strategisch renteafdeckingspercentage is 55,8% op marktbasis. Dit is op basis van marktrentes, curve-neutraal (o.b.v. een aangepast curve-profiel) uitgevoerd. De instrumenten die daartoe worden gebruikt zijn renteswaps inclusief liquiditeiten (voor onderpand), Euro staatsobligaties, bedrijfsobligaties en hypotheeklen. In de uitvoering zal het feitelijke renteafdeckingspercentage op totaalniveau binnen een bandbreedte van -4 procentpunt en +4 procentpunt en binnen een bandbreedte van -4 procentpunt en +4 procentpunt op looptijdsegmentniveau liggen.
- De netto impact van de renteafdekking op de dekkinggraad wordt in de kwartaal- en risicorapportages inzichtelijk gemaakt. In deze rapportages wordt eveneens de effectiviteit van de rentehedge inzichtelijk gemaakt.

Het pensioenfonds maakt gebruik van rentederivaten. De rentederivaten zijn gecleared bij een centrale tegenpartij. Door middel van rentederivaten kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.

In onderstaande tabel is de contractomvang van de rentederivaten ultimo 2022 opgenomen:

Type contract	Expiratiedatum	Contractomvang
Renteswaps	2023-2029	571.000
Renteswaps	2030-2039	594.773
Renteswaps	2040-2049	653.534
Renteswaps	2050-2059	308.504
Renteswaps	2060-2069	192.582

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2022	in %	31-12-2021	in %
Resterende looptijd < 1 jaar	111.878	4,8	270.666	10,4
Resterende looptijd > 1 jaar < 5 jaar	1.084.862	47,1	712.707	27,2
Resterende looptijd > 5 jaar	1.108.984	48,1	1.632.524	62,4
	2.305.724	100,0	2.615.897	100,0

Inflatierisico

Een pensioenfonds loopt inflatierisico doordat de waarde van de pensioentoezeggingen anders op inflatieveranderingen reageert dan de waarde van de beleggingen. Het (gedeeltelijk) streven naar een reëel pensioen geeft een risico dat de verandering van de pensioenvoorzieningen als gevolg van inflatie niet gecompenseerd wordt door een waardeverandering van de beleggingen.

Beheersmaatregel:

De indexatieambitie wordt in de ALM getoetst en indien nodig worden beleggingsinstrumenten opgenomen die specifiek bescherming bieden tegen inflatie, zoals inflatieobligaties en -swaps. Dat is ultimo 2022 en 2021 niet het geval.

Risico zakelijke waarden (S2)

Risico zakelijke waarden is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen van vastgoedbeleggingen en aandelen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico wordt gemitigeerd door diversificatie.

Specificatie vastgoedbeleggingen naar sector	31-12-2022	in %	31-12-2021	in %
Woningen	320.853	68,0	309.164	63,5
Winkels	58.079	12,3	57.531	11,8
Kantoren	-	-	80	-
Participaties in vastgoedmaatschappijen	93.237	19,7	120.240	24,7
	472.169	100,0	487.015	100,0
Specificatie vastgoedbeleggingen naar regio	31-12-2022	in %	31-12-2021	in %
Europa	437.367	92,6	428.348	87,9
Noord-Amerika	25.098	5,3	41.021	8,4
Azië en Oceanië	8.356	1,8	15.871	3,3
Ontwikkelde markten	470.821	99,7	485.240	99,6
Opkomende markten	1.348	0,3	1.775	0,4
	472.169	100,0	487.015	100,0
Specificatie aandelen naar sector	31-12-2022	in %	31-12-2021	in %
Informatietechnologie	298.933	25,4	555.256	24,2
Consumptiegoederen	226.153	19,2	459.742	20,0
Financiële instellingen (w.o. banken en verzekeraars)	185.590	15,8	331.232	14,4
Gezondheidszorg	178.946	15,2	262.131	11,4
Industrie	125.477	10,7	244.341	10,7
Telecommunicatie	74.903	6,4	208.767	9,1
Grondstoffen	38.828	3,3	98.870	4,3
Nutsbedrijven	30.114	2,6	57.789	2,5
Energie	9.448	0,8	73.230	3,2
Overige	6.951	0,6	4.401	0,2
	1.175.343	100,0	2.295.759	100,0
Specificatie aandelen naar regio	31-12-2022	in %	31-12-2021	in %
Noord-Amerika	723.130	61,5	1.418.333	61,8
Azië en Oceanië	194.926	16,6	433.181	18,9
Europa	215.438	18,3	398.441	17,3
Ontwikkelde markten	1.133.494	96,4	2.249.955	98,0
Opkomende markten	41.849	3,6	45.804	2,0
	1.175.343	100,0	2.295.759	100,0

Valutarisico (S3)

Valutarisico is het risico van waardeverandering door de ontwikkeling van de waarde van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Door middel van valutaderivaten wordt dit risico afgedekt. Valutaderivaten zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum.

Het totaalbedrag dat buiten de euro wordt belegd bedraagt ultimo verslagjaar € 1.518.021 (2021: € 2.531.078).

Beheersmaatregelen: De beleggingsportefeuille is voor 69% (2021: 67%) afgedekt door de valutaderivaten. Per einde boekjaar is de waarde van de uitstaande valutaderivaten € 24.053 (2021: € 1.773).

Het valutarisico wordt via een zogenaamde overlay uitgevoerd, waarbij de valutaposities van de betreffende beleggingen geaggregeerd worden afgedekt.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	Positie voor afdekking	Valutaderivaten	Nettopositie na afdekking 2022	Nettopositie na afdekking 2021
EUR	2.388.537	1.068.530	3.457.067	5.025.023
USD	917.163	-916.664	499	12.226
JPY	63.473	-66.829	-3.356	18.505
GBP	58.885	-62.699	-3.814	-4.489
HKD	46.157	-	46.157	85.832
CAD	25.699	1.235	26.934	58.794
CHF	32.149	-	32.149	59.752
AUD	18.678	-	18.678	55.569
Overige	355.817	480	356.297	550.042
	3.906.558	24.053	3.930.611	5.861.254

De vreemde valutapositie per beleggingscategorie per ultimo 2022 is:

	Vastgoed-beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
EUR	436.366	96.284	2.015.055	750.361	159.001	3.457.067
USD	24.932	723.178	108.029	-916.664	61.024	499
JPY	2.196	61.188	-	-66.829	89	-3.356
GBP	559	32.409	3.713	-62.699	22.204	-3.814
HKD	3.626	42.457	-	-	75	46.158
CAD	173	25.424	-	1.235	102	26.934
CHF	168	31.961	-	-	20	32.149
AUD	1.538	15.849	-	-	1.290	18.677
Overige	2.611	146.593	178.927	480	27.686	356.297
	472.169	1.175.343	2.305.724	-294.116	271.491	3.930.611

Per ultimo 2021 was de vreemde valutapositie per beleggingscategorie als volgt verdeeld:

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
EUR	425.938	205.372	2.344.320	1.912.542	136.851	5.025.023
USD	41.328	1.375.777	2.560	-1.455.444	48.005	12.226
JPY	4.241	137.593	-	-127.148	3.819	18.505
GBP	1.059	84.748	-	-112.781	22.485	-4.489
HKD	6.048	79.103	-	-	681	85.832
CAD	156	57.145	-	-	1.493	58.794
CHF	416	56.874	-	-	2.462	59.752
AUD	2.592	41.947	-	-	11.030	55.569
Overige	5.237	257.200	269.017	534	18.054	550.042
	487.015	2.295.759	2.615.897	217.703	244.880	5.861.254

In onderstaande tabel is de contractomvang van de valutaderivaten ultimo 2022 opgenomen:

Type contract	Expiratiedatum	Contractomvang
Valutatermijncontract EUR/USD	13-1-2023	939.787
Valutatermijncontract EUR/USD	9-3-2023	2.600
Valutatermijncontract EUR/GBP	13-1-2023	82.439
Valutatermijncontract EUR/JPY	13-1-2023	70.050

Kredietrisico (S5)

Het risico dat een tegenpartij contractuele of andere overeengekomen verplichtingen (waaronder verstrekte kredieten, leningen, vorderingen) niet nakomt al dan niet als gevolg van het aan restricties onderhevig zijn van buitenlandse betalingen.

Het risico dat wordt gelopen is een gewenst risico voor zover daar een voldoende compensatie in de vorm van een hoger rendement tegenover staat.

Beheersmaatregelen:

- in de strategische risicoafweging op basis van de ALM wordt op basis van risicomaten een allocatie naar vastrentende waarden met kredietrisico bepaald; en
- binnen de beleggingsportefeuilles worden limieten opgenomen op kredietwaardigheidsratings van beleggingen in instrumenten, landen en/of sectoren.

Kredietrisico ontstaat ook bij het aangaan van transacties met externe partijen (onder andere derivatenposities) waarbij risico wordt gelopen op zulke tegenpartijen. Een faillissement van een tegenpartij kan tot verliezen leiden. Dit is een ongewenst risico dat, binnen redelijke grenzen, dient te worden geminimaliseerd.

Beheersmaatregelen:

- bij het aangaan van nieuwe transacties wordt de tegenpartij getoetst op kredietwaardigheid, bestaande blootstelling en andere relevante aspecten;
- iedere tegenpartij mag - afhankelijk van de kredietwaardigheid - slechts een bepaald percentage van het totale risico uitmaken, er wordt onderpand bedongen en de kwaliteit en frequentie van aanpassing worden vooraf vastgelegd en voortdurend gemonitord.

Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het pensioenfonds alleen belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de

waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot OTC-derivaten wordt door het pensioenfonds alleen gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het pensioenfonds adequaat worden afgedekt door onderpand. Er wordt gebruik gemaakt van dagelijkse waarderingen. Voor de rentederivaten wordt gebruikgemaakt van centrally cleared renteswaps, waarbij de posities dagelijks worden afgerekend.

Specificatie vastrentende waarden naar regio	31-12-2022	in %	31-12-2021	in %
Europa	1.895.348	82,2	2.172.834	83,1
Noord-Amerika	252.777	11,0	222.529	8,5
Azië en Oceanië	102.654	4,4	134.013	5,1
Ontwikkelde markten	2.250.779	97,6	2.529.376	96,7
Opkomende markten	54.945	2,4	86.521	3,3
	2.305.724	100,0	2.615.897	100,0

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille wordt het volgende overzicht gegeven:

	31-12-2022	in %	31-12-2021	in %
AAA	418.415	18,2	529.581	20,3
AA	336.434	14,6	393.184	15,0
A	345.864	15,0	383.035	14,6
BBB	429.161	18,6	526.932	20,1
< BBB	184.393	8,0	86.379	3,3
Geen rating	591.457	25,6	696.786	26,7
	2.305.724	100,0	2.615.897	100,0

De in bovenstaande tabel vermelde ratings zijn gebaseerd op de ratings afgegeven door ratingbureaus S&P, Moody's en Fitch.

In de categorie 'Geen rating' zijn hoofzakelijk beleggingen in hypotheekbeleggingsfondsen en in bedrijfsobligaties opgenomen.

Verzekeringstechnisch risico (S6)

De belangrijkste verzekeringstechnische risico's voor het fonds zijn de levensverwachting en arbeidsongeschiktheid. Wanneer ontwikkelingen op deze gebieden moeten leiden tot aanpassing van de grondslagen, zal het fonds hiertoe direct overgaan.

Beheersmaatregel:

- het verzekeringstechnisch risico wordt bewaakt aan de hand van de jaarlijkse actuariële analyses van het fonds en landelijke publicaties inzake levensverwachting en arbeidsongeschiktheid.

Langlevenrisico

Langlevenrisico is het risico dat (gewezen) deelnemers of pensioengerechtigden langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van de Prognosetafel AG2022 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico op basis van de actuele inzichten verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een partnerpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het beleid van het pensioenfonds is om het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het pensioenfonds mogelijk op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Gegeven het feit dat een groot deel van de beleggingsportefeuille snel verhandelbaar is en in liquiditeiten is om te zetten, is het liquiditeitsrisico op nihil gesteld bij de toepassing van het standaardmodel van DNB voor de bepaling van het vereist eigen vermogen.

Concentratierisico (S8)

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Concentratierisico is gemeten naar concentratie van een land of bij een tegenpartij.

Dit betreft per 31 december 2022 de volgende posten (percentage ten opzichte van het balanstotaal ultimo 2022: 13% respectievelijk ultimo 2021: 10%):

Vastrentende waarden	31-12-2022	31-12-2021
Staatsobligaties Nederland	257.366	259.978
Staatsobligaties Frankrijk	190.429	151.481
Staatsobligaties Duitsland	141.703	162.278

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt.

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van beleggingen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Beheersmaatregel:

- concentraties worden beperkt via de mandaatrichtlijnen die aan de vermogensbeheerders worden opgedragen. Op basis van analyses wordt beoordeeld of deze acceptabel zijn of dat deze teruggebracht moeten worden.

Bij de bepaling van het vereist eigen vermogen past het pensioenfonds het standaardmodel van de DNB toe. In dat model wordt het concentratierisico vooralsnog op nihil gesteld.

De belangrijkste vorm van concentratierisico in de verplichtingen van het pensioenfonds is de demografische opbouw van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Gegeven de aard is dit risico niet te beïnvloeden. De (naar voorziening gewogen) gemiddelde leeftijd bedraagt 62,3 jaar (2021: 60,6 jaar), waarbij sprake is van een gelijkmatige leeftijdsverdeling.

Op grond hiervan heeft het bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van concentratie in de activa of verplichtingen en dat er daarom geen buffer voor concentratierisico wordt aangehouden.

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken.

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij verschillende vermogensbeheerders. Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level agreements (SLA's) gesloten. De afhankelijkheid van deze partijen wordt beheerst doordat de bewaring van de stukken uit de portefeuille is ondergebracht bij custodian CACEIS. De pensioenuitvoering is uitbesteed aan pensioenuitvoerder APG. Met APG is een uitbestedingsovereenkomst en een SLA gesloten. Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders, custodian en pensioenuitvoerder door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages, incontrolstatements en onafhankelijk getoetste interne beheersingsrapportages (Standaard 3402-rapportages). Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's, houdt het pensioenfonds hiermee geen rekening in de solvabiliteitstoets.

Actief beheer risico (S10)

Wanneer er sec voor een actief beleggingsbeleid geopteerd wordt met als doelstelling de benchmark te verslaan brengt dit extra risico met zich mee ten opzichte van een belegging in de benchmark. Een extra schok of een opslag op de betreffende standaardschok in het standaardmodel lijkt in dit verband logisch. Immers het risico is groter en dus moet de benodigde buffer hoger zijn.

Actief beheer kan echter ook ingezet worden met andere doelstellingen dan een hoger rendement dan de benchmark te behalen. Mogelijke strategieën zijn:

- De volatiliteit van de gevolgde benchmark verlagen en daarmee het risico beperken
- De volatiliteit van de gehele portefeuille verlagen
- Investeren in beleggingscategorieën waarvoor (nog) geen ontwikkelde benchmark beschikbaar is. Bijvoorbeeld in het geval van maatschappelijk verantwoord beleggen.

Er is geen expliciet voorschrift voor de verwerking van actief beheer binnen het standaardmodel. Voor de bepaling van de benodigde buffer voor het actief beheer-risico heeft DNB een methode uitgewerkt (handreiking actiefbeheerrisico (S10) standaardmodel vereist eigen vermogen, Q&A 01673).

Het fonds neemt S10 op als voor beursgenoteerde aandelen de tracking error (TE) van het mandaat ten opzichte van de benchmark meer bedraagt dan 1%. Het fonds berekent dan de S10 voor het additionele risico boven de TE van 1% conform de handreiking.

6 Toelichting op de staat van baten en lasten

(Bedragen in duizenden euro's, tenzij anders vermeld)

7. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)

	2022	2021
Premiebijdragen werkgevers en werknemers	74.278	64.795
Afschrijving premievorderingen	-18	-25
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	20	22
	74.280	64.792

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 24,5% (2021: 23,0%) van de loonsom.

De zuivere kostendeekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2022	2021
Zuivere kostendeekkende premie	120.859	112.561
Gedempte kostendeekkende premie	72.438	62.241
Feitelijke premie	74.278	64.795

De zuivere kostendeekkende premie is gebaseerd op de marktrente (nominale rentetermijnstructuur van 31 december 2022 gepubliceerd door DNB).

De feitelijke premie is als bate verantwoord. De feitelijke premie is exclusief mutaties inzake premievorderingen en inclusief de opslag voor premievrije deelneming (PVD) van € 3.039 (2021: € 2.843).

Het pensioenfonds hanteert voor de jaarlijkse toetsing van de hoogte van de kostendeekkende premie een gedempte kostendeekkende premie. Hierbij wordt de gedempte kostendeekkende premie jaarlijks vastgesteld op basis van een verwacht reëel rendement.

De samenstelling van de zuivere kostendeekkende premie is als volgt:

	2022	2021
Actuarieel benodigde premies	101.292	94.765
Opslag voor uitvoeringskosten	1.031	644
Solvabiliteitsopslag (vereist eigen vermogen)	18.536	17.152
	120.859	112.561

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

	2022	2021
Actuarieel benodigde premies	38.249	33.357
Opslag voor uitvoeringskosten	1.031	644
Solvabiliteitsopslag (vereist eigen vermogen)	7.000	6.038
Voorwaardelijke onderdelen	26.158	22.202
	72.438	62.241

Voor de gedempte premie is aangesloten bij de methodiek van het FTK voor een gedempte premie op basis van verwacht rendement: een opslag ter grootte van de hoogte van het vereist eigen vermogen en de kosten voor toekomstige toeslagen. De kosten voor toeslagen zijn gebaseerd op een toeslag ter grootte van het gemiddelde van de prijsindex. Deze kosten zijn hoger dan de opslag voor het vereist eigen vermogen, dus is het meerdere (boven de opslag voor het VEV) verwerkt in een aanvullende premie voor voorwaardelijke onderdelen.

8. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen

2022	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten vermogensbeheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	11.200	-5.851	-270	5.079
Aandelen	901	-286.265	-1.064	-286.428
Vastrentende waarden	26.630	-521.711	-1.490	-496.571
Derivaten	15.896	-624.272	-208	-608.584
Overige beleggingen	1.683	8.672	-127	10.228
	56.310	-1.429.427	-3.159	-1.376.276
Algemene kosten toegerekend vanuit pensioenuitvoeringskosten	-	-	-1.130	-1.130
	56.310	-1.429.427	-4.289	-1.377.406

2021	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten vermogensbeheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	10.839	26.072	-234	36.677
Aandelen	-	543.783	-1.262	542.521
Vastrentende waarden	20.655	-98.410	-1.586	-79.341
Derivaten	21.675	-324.081	-251	-302.657
Overige beleggingen	3.731	12.624	-86	16.269
	56.900	159.988	-3.419	213.469
Algemene kosten toegerekend vanuit pensioenuitvoeringskosten	-	-	-859	-859
	56.900	159.988	-4.278	212.610

De kosten van vermogensbeheer omvatten de kosten die door de custodian en vermogensbeheerder(s) direct bij het fonds in rekening zijn gebracht. Het aandeel van het fonds in de kosten die door de vermogensbeheerders ten laste van beleggingsfondsen zijn gebracht is onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten. Deze bedragen € 15.570 (2021: € 16.600). In 2022 is een bedrag van € 4.450 (2021: 0) aan transactiekosten terug gevorderd. Per saldo bedragen deze kosten in 2022 € 11.120 (€ 2021 16.600).

De beleggingskosten bedragen hiermee rekening houdend in totaal € 15.409 (2021: € 20.878). Deze kosten bestaan voor € 10.464 uit beheervergoedingen (2021: € 9.717), voor € - 1.189 uit performance-gerelateerde vergoedingen (2021: € 4.370), voor € 5.004 uit transactiekosten (2021: € 5.932) en voor € 1.130 uit algemene kosten die zijn toegerekend vanuit de pensioenuitvoeringskosten (2021: € 859).

9. Overige baten

Hieronder zijn verantwoord rentebaten incasso € 28 (2021: € 13), retour ontvangen btw € 12 (2021:€ 562), en overige baten € 0 (2021:€ 5).

10. Pensioenuitkeringen

	2022	2021
Ouderdompensioenen	96.832	93.111
Partnerpensioenen	20.346	19.570
Arbeidsongeschiktheid	383	401
Wezenpensioenen	144	155
Afkopen	807	999
	118.512	114.236

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 520,35 (2021: € 503,24) per jaar overeenkomstig artikel 66 van de Pensioenwet (vermelde bedragen zijn in euro's).

Het bestuur heeft op 29 juni 2022 besloten om gebruik te maken van de verruimde wettelijke mogelijkheid om eenmalig extra toeslag te verlenen, waardoor aan alle (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden per 1 september 2022 een toeslag is verleend van 1,48%.

Aanvullend heeft het bestuur in het boekjaar op basis van de beleidsdekkingsgraad per 30 september 2022 besloten om per 1 januari 2023 een toeslag van 7,33% te verlenen aan alle (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Per 1 januari 2022 was een toeslag van 1,20% verleend.

11. Pensioenuitvoeringskosten

	2022	2021
Administratiekosten	3.086	2.919
Bestuurskosten	781	605
Kosten bestuursbureau	766	563
De Nederlandsche Bank	251	257
Advieskosten	487	245
Accountantskosten	80	74
Raad van Toezicht	49	66
Pensioenfederatie	29	29
Autoriteit Financiële Markten	23	21
Overige kosten	42	27
	5.594	4.806
Hiervan toegerekend aan kosten vermogensbeheer	-1.130	-859
	4.464	3.947

Honararia onafhankelijke accountant

De externe onafhankelijke accountant is evenals in 2021 PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Het onderzoek van de jaarrekening omvat zowel de wettelijke controle van de statutaire jaarrekening als de verslagstaten in het kader van de Pensioenwet.

Op grond van artikel 382a Titel 9 Boek 2 BW is de vermelding van de honoraria van de onafhankelijke accountant als volgt (de kosten zijn toegerekend aan het boekjaar):

	2022		2021	
	PwC* Accountants N.V.	Overig PwC-netwerk**	PwC* Accountants N.V.	Overig PwC-netwerk**
Onderzoek van de jaarrekening en verslagstaten	80	-	74	-
Andere controleopdrachten	-	-	-	-
Fiscale adviesdiensten	-	17	-	23
Andere niet-controlediensten	-	-	-	-
	80	17	74	23

* PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

** De kosten Overig PwC-netwerk betreffen kosten in het kader van btw-advies.

Vergoeding bestuurders

Het pensioenfonds heeft zowel in 2022 als in 2021 geen personeel in dienst. De beheeractiviteiten worden op basis van een uitvoeringsovereenkomst verricht door personeel in dienst van APG DWS en Fondsenbedrijf nv dan wel de vermogensbeheerders.

De transacties met bestuurders hebben betrekking op de vergoedingen voor de werkzaamheden verband houdende met de bestuurs- en commissievergaderingen. De vergoedingen bestaan uit beloningen van € 375 (2021: € 346) en vergoedingen van reiskosten van € 22 (2021: € 6).

Raad van Toezicht

De kosten met betrekking tot de Raad van Toezicht bestaan uit vergoedingen voor de werkzaamheden op het gebied van intern toezicht. In 2022 bedroegen deze kosten € 49 (2021: € 66).

Bestuursbureau

Het bestuursbureau houdt zich bezig met de ondersteuning van de werkzaamheden van het bestuur, verantwoordingsorgaan en raad van toezicht. De personeelsleden van het bestuursbureau zijn in loondienst van Stichting Technisch Bureau Bouwnijverheid dan wel extern ingehuurd. Het bestuursbureau opereert onafhankelijk van de uitvoeringsorganisaties. Om dit te waarborgen zijn onafhankelijkheidsverklaringen opgesteld. De medewerkers van het bestuursbureau leggen rechtstreeks verantwoording af aan het bestuur.

12. Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfondsen

	2022	2021
Pensioenopbouw	96.576	90.225
Toeslagverlening	306.748	54.475
Rentetoevoeging	-22.496	-26.155
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-121.811	-117.197
Wijziging marktrente	-1.387.517	-314.819
Wijziging actuariële uitgangspunten	34.511	-1.501
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-7.575	-246
Overige mutaties technische voorzieningen	4.582	4.309
	-1.096.982	-310.909

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met -0,486% (2021: -0,533%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2021.

Wijziging marktrente

Door de wijziging van de UFR-methodiek (per 1 januari 2022) is de voorziening pensioenverplichtingen in 2022 met € 48.084 gestegen (2021: € 75.091 gestegen). De reguliere wijziging van de rentetermijnstructuur heeft geleid tot een daling van de voorziening pensioenverplichtingen met € 1.435.601 (2021: € 389.910 gedaald). Per saldo daalde de voorziening pensioenverplichtingen door de wijziging marktrente dus met € 1.387.517 (2021: € 314.819 gedaald).

Wijziging actuariële uitgangspunten

	2022	2021
Invoering nieuwe overlevingstafels	24.565	-
Wijziging correctiefactoren	10.808	-
Wijziging opslag excassokosten	-862	-
Wijziging opslag wezenpensioen	-	-1.501
	34.511	-1.501

Overige mutaties technische voorzieningen

	2022	2021
Wijziging door kanssystemen en overige		
Sterfte	1.831	3.355
Arbeidsongeschiktheid	1.515	2.689
Mutaties	1.236	-1.735
	4.582	4.309

13. Saldo overdrachten van rechten

	2022	2021
Inkomende waardeoverdrachten	-3.866	-2.671
Uitgaande waardeoverdrachten	11.100	2.966
	7.234	295

Dit betreft de ontvangst van of betaling aan pensioenfondsen of pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra aanspraken.

	2022	2021
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten		
Toevoeging aan de technische voorzieningen	4.021	2.355
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-11.596	-2.601
	-7.575	-246

Het resultaat op waardeoverdrachten is als volgt:

	2022	2021
Overgenomen pensioenverplichting	-155	-316
Overgedragen pensioenverplichting	496	364
	341	48

14. Overige lasten

Hieronder zijn de rentekosten (€ 55) verantwoord (2021: € 46).

Belastingen

De activiteiten van het pensioenfonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus heeft de jaarrekening 2022 vastgesteld in de vergadering van 7 juni 2023.

Namens het bestuur en de raad van toezicht,

7 juni 2023, Harderwijk

Bestuur

G.T.J Meulenbroek, voorzitter

H.W.T. de Vaan, vicevoorzitter

M.M.E.P. Groenen

P. de Groot

J.G.E. van Leeuwen

R.G. Nagtegaal

I. Slikkerveer

A. Soederhuizen

Raad van toezicht

H.G.I.M Peters, voorzitter

P.G.E. van Gent

F.R. Valkenburg

III. OVERIGE GEGEVENS

1. Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABTN.

Het voorstel voor de bestemming van het saldo van baten en lasten over 2022 is opgenomen in de jaarrekening.

2. Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus te Harderwijk is aan Milliman Pensioenen B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2022.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Milliman Pensioenen B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 26.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1.750 te rapporteren.

Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Het pensioenfonds heeft in 2022 gebruik gemaakt van het 'Besluit toeslagverlening in bijzondere omstandigheden' van 7 juni 2022 (Staatsblad 2022, 211) bij het besluit tot toeslagverlening per 1 september 2022. Daarbij heeft het pensioenfonds onderbouwd dat is voldaan aan de in het Besluit gestelde voorwaarden.

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel gezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening voldoende.

Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de toeslagen beperkt zijn.

Amsterdam, 12 juni 2023

drs. R.K. Sagoenie AAG
verbonden aan Milliman Pensioenen B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

Verklaring over de jaarrekening 2022

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus ('de stichting') een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de stichting op 31 december 2022 en van het saldo van baten en lasten over 2022 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek ('BW').

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2022 van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus te Harderwijk gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2022;
- de staat van baten en lasten over 2022; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

4A7CDNZ7F76U-1719493448-114

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Thomas R. Malthusstraat 5, 1066 JR Amsterdam, Postbus 90357, 1006 BJ Amsterdam
T: 088 792 00 20, F: 088 792 96 40, www.pwc.nl

'PwC' is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop)voorwaarden die ook zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot fraude en continuïteit, en de aangelegenheden daaruit, bepaald in de context van de controle van de jaarrekening als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. De informatie ter ondersteuning van ons oordeel, zoals onze bevindingen en observaties ten aanzien van de controleaanpak frauderisico's en de controleaanpak continuïteit, moet in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Controleaanpak frauderisico's

Wij hebben risico's op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening die het gevolg is van fraude geïdentificeerd en ingeschat. Wij hebben tijdens onze controle inzicht verkregen in Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus en haar omgeving en de componenten van het interne beheersingssysteem, waaronder het risico-inschattingsproces en de wijze waarop het bestuur inspeelt op frauderisico's en het interne beheersingssysteem monitort. Wij verwijzen naar het hoofdstuk 'Integraal Risicomanagement' van het bestuursverslag, waarin het bestuur haar frauderisicoanalyse heeft opgenomen.

Wij hebben ten aanzien van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude de opzet en implementatie van de interne beheersing geëvalueerd, waaronder de frauderisicoanalyse van het bestuur, het integriteitsbeleid, de gedragscode, de klokkenluidersregeling en de procuratieregeling, en voor zover wij dat noodzakelijk achtten voor onze controle, de werking getoetst van deze interne beheersmaatregelen.

Wij hebben om inlichtingen gevraagd bij de leden van het bestuur en medewerkers van het bestuursbureau of zij op de hoogte zijn van feitelijke, vermeende of vermoede fraude. Daarnaast hebben wij de rapportages van de sleutelfunctiehouders Interne Audit, de RAC-functie (Risicobeheer, Actuarieel en Compliance) en de compliance officer geëvalueerd. Hieruit volgden geen signalen van feitelijke, vermeende of vermoede fraude die kunnen leiden tot een afwijking van materieel belang.

Als onderdeel van ons proces voor het identificeren van risico's op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening die het gevolg is van fraude, hebben wij frauderisicofactoren overwogen met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving, oneigenlijke toe-eigening van activa en omkoping en corruptie. Wij hebben geëvalueerd of deze factoren een indicatie vormden voor de aanwezigheid van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

De door ons geïdentificeerde frauderisico's en uitgevoerde specifieke werkzaamheden zijn als volgt:

Geïdentificeerde frauderisico's

Onze controlewerkzaamheden en observaties

Doorbreken van de interne beheersingsmaatregelen door het bestuur

Volgens de controlestandaarden is het risico dat het bestuur de interne beheersingsmaatregelen doorbreekt in alle entiteiten aanwezig. Inherent bevindt het bestuur van een entiteit zich in een unieke positie om fraude te plegen, omdat het in staat is de administratieve vastleggingen te manipuleren en frauduleuze financiële overzichten op te stellen door interne beheersingsmaatregelen te doorbreken die anderszins effectief lijken te werken. Daarom besteden wij bij al onze controles aandacht aan het risico van het doorbreken van maatregelen van interne beheersing door het bestuur met betrekking tot:

- journaalposten en andere aanpassingen die tijdens het opstellen van de jaarrekening zijn gemaakt;
- schattingen;
- significante transacties buiten het kader van de normale bedrijfsuitoefening.

Wij hebben daarbij bijzondere aandacht voor tendenties als gevolg van mogelijke belangen van het bestuur.

Wij hebben de opzet en implementatie geëvalueerd van de maatregelen van interne beheersing in de processen voor het genereren en verwerken van journaalposten. Wij hebben journaalposten geselecteerd op basis van risicocriteria en hierop specifieke controlewerkzaamheden verricht. Wij hebben getoetst of de journaalposten en andere aanpassingen die tijdens het opstellen van de jaarrekening zijn aangebracht aanvaardbaar zijn.

Wij zijn ook alert geweest op mogelijk significante transacties buiten de normale bedrijfsvoering van de stichting of die in een ander opzicht ongebruikelijk lijken in het licht van zowel ons inzicht in de stichting en de omgeving als andere tijdens de controle verkregen informatie. Wij hebben geen significante transacties buiten het kader van de normale bedrijfsvoering geïdentificeerd.

Wij hebben de opzet en implementatie geëvalueerd van de maatregelen van interne beheersing en de werking van de maatregelen getoetst voor het maken van schattingen. Daarnaast hebben wij de beheersmaatregelen ten aanzien van de toegangsbeveiliging in de IT-systemen getoetst door het verkrijgen van inzicht in de ISAE3402-rapportage's van relevante serviceorganisaties.

Bij onze controlewerkzaamheden hebben wij aandacht voor belangrijke schattingsposten, die zijn gebaseerd op subjectieve input, zoals de fondsspecifieke elementen in de waardering van de technische voorzieningen en de waardering van niet-beursgenoteerde beleggingen. Wij hebben naar aanleiding van onze controle en de uitkomsten daarvan, deze schattingsposten beoordeeld op aanwijzingen van tendenties die mogelijk een risico vormen op een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude.

Daarbij hebben wij onder meer de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

- Wij hebben voor niet-beursgenoteerde fondsbeleggingen de waardering gevalideerd aan de hand van de nettovermogenswaarde conform de gecontroleerde jaarrekening over 2022 van het beleggingsfonds. Voor een gedeelte van de beleggingsportefeuille hebben wij de werkzaamheden, die zijn uitgevoerd door de huisaccountant van de vermogensbeheerder, beoordeeld. Wij hebben daarnaast de rente- en valutaderivaten zelfstandig gewaardeerd.
- Evaluatie van de gehanteerde actuariële grondslagen en eventuele wijzigingen hierin, de uitkomsten van de actuariële analyse, en bespreking hiervan met het pensioenfonds en de certificerende actuaris.

-
- Kennis name van de toelichting op de financiële positie en het toetsen aan de (toelichtings)vereisten uit de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.

Wij hebben bij onze controle van de schattingsposten geen aanwijzingen van tendenties als gevolg van belangen van het bestuur geïdentificeerd. Onze werkzaamheden hebben niet geleid tot specifieke aanwijzingen voor fraude of vermoedens van fraude ten aanzien van het doorbreken van de interne beheersing door het bestuur.

Wij hebben in onze controle een element van onvoorspelbaarheid ingebouwd. Ook hebben we kennisgenomen van correspondentie met toezichthouders en zijn wij tijdens de controle alert gebleven op indicaties voor signalen van fraude. Wij hebben kennisgenomen van de beschikbare informatie, waaronder de door het pensioenfonds opgestelde SIRA (Systematische Integrale Risico Analyse). Ook hebben wij de uitkomst van andere controlewerkzaamheden beoordeeld en overwogen of er bevindingen zijn die een aanwijzing vormt voor fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving. Indien daar sprake van was, hebben wij onze evaluatie van het risico van fraude en de gevolgen daarvan voor onze controlewerkzaamheden opnieuw geëvalueerd.

Controleaanpak continuïteit

Het bestuur heeft de jaarrekening opgemaakt uitgaande van de continuïteitsveronderstelling. Onze werkzaamheden om de continuïteitsbeoordeling van het bestuur te evalueren omvatten onder andere het verkrijgen van controle-informatie omtrent het continuïteitsrisico en de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling bij de vaststelling van bedragen en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen.

Op basis van de verkregen controle-informatie hebben wij vastgesteld of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten.

Pensioenfondszen zijn op grond van de wetgeving gehouden om een adequate vermogensdekking, het vereist eigen vermogen, aan te houden. Het vereist eigen vermogen wordt op basis van het financieel toetsingskader bepaald. Als de dekkingsgraad van een pensioenfonds lager is dan het vereist eigen vermogen, moet een herstelplan worden opgesteld waaruit blijkt hoe het pensioenfonds het eigen vermogen op het vereiste niveau brengt. Als het pensioenfonds niet kan voldoen aan het herstel zullen aanvullende maatregelen moeten worden getroffen. Daar waar nodig zullen de rechten van de (gewezen) deelnemers moeten worden aangepast zodat weer aan het vereist eigen vermogen wordt voldaan.

Zoals toegelicht in het hoofdstuk ‘Stichtingskapitaal en reserves’ van de jaarrekening en de paragraaf ‘Verklaring Continuïteit’ in het bestuursverslag bevindt het pensioenfonds zich op balansdatum niet in een (reserve) tekortsituatie. Het is de verwachting van het bestuur dat het pensioenfonds over voldoende potentieel beschikt om uit een situatie van reservetekort te blijven. Het bestuur heeft de continuïteitsbeoordeling voor de voorzienbare toekomst (tenminste twaalf maanden vanaf de datum van opmaken van de jaarrekening) uitgevoerd en geen gebeurtenissen of omstandigheden geïdentificeerd die gerede twijfel kunnen doen ontstaan over de mogelijkheid van de stichting om haar continuïteit te handhaven (hierna: continuïteitsrisico’s).

Onze werkzaamheden om de continuïteitsbeoordeling van het bestuur te evalueren omvatten onder andere:

- Overwegen of de continuïteitsbeoordeling van het bestuur alle relevante informatie bevat waarvan wij als gevolg van onze controle kennis hebben gekregen en door het bestuur te bevragen over de belangrijkste veronderstellingen en uitgangspunten. Het bestuur heeft hierbij onder andere aandacht besteed aan:
 - De financiële positie van het pensioenfonds ten opzichte van het (minimaal) vereist eigen vermogen;
 - De bedrijfstakuitvoeringsovereenkomst en de overeenkomsten met uitbestedingspartijen voor pensioenbeheer en vermogensbeheer;
 - De continue monitoring van de beleggingsportefeuille, het (rente) afdekkingsbeleid en de beheersing van het liquiditeitsrisico;
 - Politieke, demografische, geografische, alsmede operationele ontwikkelingen, voor zover deze impact hebben op het pensioenfonds.
- Inwinnen van inlichtingen bij het bestuur over zijn kennis van continuïteitsrisico's na de periode van de door het bestuur verrichte continuïteitsbeoordeling.

Daarnaast hebben wij de correspondentie met relevante toezichhoudende instanties geïnspecteerd. Onze controlewerkzaamheden hebben geen informatie opgeleverd die strijdig is met de veronderstellingen en aannames van het bestuur over de gehanteerde continuïteitsveronderstelling.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Het jaarverslag omvat ook andere informatie. Dat betreft alle informatie in het jaarverslag anders dan de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze doelstellingen zijn een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen over de vraag of de jaarrekening als geheel geen afwijking van materieel belang bevat als gevolg van fraude of van fouten en een controleverklaring uit te brengen waarin ons oordeel is opgenomen. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen van materieel belang ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 12 juni 2023
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door drs. N.C. Doets RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2022 van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Ook op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

IV. BIJLAGEN

1. Benoemende organisaties

De volgende organisaties benoemen leden in het bestuur en/of het verantwoordingsorgaan:

- Koninklijke I Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst Bond van Nederlandse Architecten (BNA);
- De Unie;
- FNV;
- CNV Vakmensen;
- CSO;
- ANBO.

2. Externe partijen

Het fonds werkte in 2022 samen met de volgende externe partijen:

Uitvoeringsorganisatie

Pensioenbeheer

APG DWS & Fondsenbedrijf N.V.

Vermogensbeheer

Amundi Asset Management

Bouwinvest Real Estate Investment Management B.V.

Columbia Threadneedle Netherlands B.V.

Fidelity (FIL (LUXEMBOURG) S.A.)

PGGM Vermogensbeheer N.V.

State Street Global Advisors Europe Limited

Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V.

UBS Fund Management (Luxembourg) S.A.

Bestuursbureau

Technisch Bureau Bouw & Infra

Ortec Finance B.V.

Sprenkels B.V.

Fiduciair Management

Columbia Threadneedle Netherlands B.V.

Custodian

CACEIS

Monitoring vastgoedbeleggingen

Finance Ideas B.V.

Adviserend actuaris

Triple A - Risk Finance B.V.

Certificerend actuaris

Milliman Pensioenen B.V.

Onafhankelijke externe accountant

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Vervuller sleutelfunctie risicomanagement en actuariële functie

Sprenkels B.V.

Vervuller sleutelfunctie interneaudit

Mazars

Compliancewerkzaamheden

Sprenkels B.V.

Vertrouwenspersoon

Nederlands Compliance Instituut B.V.

3. Gegevens pensioenregeling

	2022	2021	2020	2019	2018
Uitkeringsovereenkomst	Middelloon	Middelloon	Middelloon	Middelloon	Middelloon
Opbouwpercentage ouderdompensioen	1,500%	1,390%	1,738%	1,738%	1,738%
Opbouwpercentage partnerpensioen	1,3125%	1,3125%	1,3125%	1,3125%	1,3125%
Opbouwpercentage wezenpensioen	0,2625%	0,2625%	0,2625%	0,2625%	0,2625%
Pensioenrichtleeftijd	67	67	67	67	67
Maximumloon	81.663	80.041	78.223	76.382	74.876
Franchise	15.162	14.789	14.383	14.044	13.767
Maximum pensioengrondslag	66.501	65.252	63.840	62.338	61.109
Feitelijke pensioenpremie verplichte regeling	24,50%	23,00%	23,00%	23,00%	23,00%
Werkgeversdeel	13,48%	12,65%	12,65%	12,65%	12,65%
Werknemersdeel	11,03%	10,35%	10,35%	10,35%	10,35%
Verhoging ingegane pensioenen	01-01-2022: 1,20% 01-09-2022: 1,48%	0,00%	0,00%	0,53%	0,10%
Verhoging pensioenrechten (gewezen) deelnemers	01-01-2022: 1,20% 01-09-2022: 1,48%	0,00%	0,00%	0,53%	0,10%

4. Nevenfuncties

De bestuursleden hebben in 2022 de volgende relevante nevenactiviteiten vervuld:

M.M.E.P. Groenen

- DGA MG Advies B.V.
- DGA GLS Architectuur | Interieur B.V.

P. de Groot

- Lid raad van advies Inbo architecten, adviseurs en stedenbouwkundigen
- Lid bestuur pensioenfonds DNB
- Directeur a.i. DPS
- Voorzitter raad van toezicht pensioenfonds Delta Lloyd
- Lid RvC Woningborg
- Voorzitter Vereniging Intern Toezichhouders Pensioensector

J.G.E. van Leeuwen

- Werkzaam bij FNV
- Lid bestuur PNO Media
- Lid bestuur Bpf Zoetwaren (tot 1 oktober 2022)
- Aspirant-lid bestuur BPF Vervoer
- Lid bestuur VBDO
- Lid bestuur Eduardo Frei Stichting
- Lid redactieraad Financial Investigator

G.T.J. Meulenbroek

- Medewerker/risicomanagementadviseur Achmea Pensioenservices
- Sleutelfunctiehouder Risicobeheer Pensioenfonds Particuliere Beveiliging

R.G. Nagtegaal

- Voorzitter begeleidingscommissie sociaal plan Agrifirm
- Voorzitter Aandeelhouders Stichting AT Osborne
- Voorzitter Stichting Geerestein (beheerder werknemersparticipatieregeling Inbo)
- Diverse adviesfuncties in met name de architectenbranche

I. Slikkerveer

- Senior adviseur pensioenen bij De Unie
- Bestuurslid Stichting Pensioenfonds Nederlandse Groothandel
- Lid bestuur ING CDC Pensioenfonds
- Partner Merlijn Groep

A. Soederhuizen

- Lid beleggingsadviescommissie PH&C
- Lid beleggingsadviescommissie Unilever APF (2 kringen)

H.W.T. de Vaan

- Werkzaam bij CNV Vakmensen
- Lid bestuur Bedrijfstakpensioenfonds BPL
- Deelnemer werkverband Compensatie met betrekking tot het pensioenakkoord van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
- Lid Klantenraad PGGM
- Lid Klantenraad SAREF

De leden van het verantwoordingsorgaan hebben in 2022 de volgende relevante nevenactiviteiten vervuld:

E. Borgert

- Eigenaar/architect bij Aerde Borgert Architecten
- Lid Ladies' Circle Tilburg

B. van den Bos

- Adviseur bij Stichting De Kunsthaven te Enschede
- Adviseur Stichting Behoud Bungalowpark Het Teesinkbos
- Bestuurslid VVE de Valkenburgh Amsterdam

M. Kuijt

- Zelfstandig trainer/coach bij Juncta Juvant te Capelle aan den IJssel

D. Verweij

- Bureaumanager bij LEVS

W.E. Vester

- Lid directie/operationeel manager Rijnboutt
- Deken Schiedams Jenevergilde Het Gulden Glaasje
- Lid bestuur Raad van Arbitrage in Bouwgeschillen

S. Vink

- Projectleider bij Inbo

De leden van de raad van toezicht hebben in 2022 de volgende relevante nevenactiviteiten vervuld:

P.G.E. van Gent

- Lid beleggingsadviescommissie Pensioenfonds IBM Nederland
- Lid beleggingsadviescommissie De Nationale APF
- Lid bestuur BPF Bouw
- Lid kascommissie buurtvereniging Park de Kievit

H.G.I.M. Peters

- Uitvoerend bestuurder vermogensbeheer Pensioenfonds Citigroup
- Lid bestuur Pensioenfonds HaskoningDHV

F.R. Valkenburg

- Onafhankelijk lid bestuur United Pensions

- Voorzitter raad van toezicht Pensioenfonds Werk en (re)integratie
- Lid raad van toezicht Pensioenfonds Mars
- Lid raad van toezicht Pensioenfonds Openbare bibliotheken
- Deskundig lid Commissie van Beroep van het Kifid
- Vicevoorzitter Occupational Pensions Stakeholder Group van EIOPA

De onafhankelijke leden van de Klachten- en geschillencommissie hebben in 2022 de volgende relevante nevenfuncties vervuld:

L. Berrich

- Geen relevante nevenfuncties

B.J. Bodewes

- Voorzitter geschillencommissie BPF Schilders

F. Prins

- Adviseur bij BSG
- Aspirant-)mentor bij Stichting Mentorschap Haag en Rijn
- Adviseur bij Ortec
- Adviseur Monitoringscommissie Code Pensioenfondsen

5. Samenstelling bestuursbureau

Samenstelling bestuursbureau per ultimo 2022:

R. van Asselt, specialist risicomanagement

H. Andringa, specialist vermogensbeheer

N. van Blitterswijk, specialist vermogensbeheer

M. Bonekamp, specialist vermogensbeheer

P.O. Bos, directeur

E.M. Bosman, bestuursadviseur

M. Doelman, specialist pensioenbeheer

R. Goris, specialist vermogensbeheer

M. Heijs, medewerker risicomanagement

D. Jongkind, medewerker risicomanagement

H. Kuiper, specialist communicatie

E. Lock, specialist risicomanagement

S. Schoenaker, medewerker risicomanagement

Niet alle bovenstaande personen werken fulltime voor het fonds of zijn het gehele verslagjaar in dienst geweest. Het bestuursbureau kent een workload voor ongeveer 5 fte.

6. Begrippen en afkortingen

Abtn (actuariële en bedrijfstechnische nota): pensioenfondsen dienen te werken volgens een Abtn. Hierin zijn de financiële opzet van een pensioenfonds en de grondslagen waarop deze berust, gemotiveerd omschreven.

AFM (Autoriteit Financiële Markten): toezichthouder op het gedrag van pensioenfondsen.

ALM (asset liability management): ten methode om de samenstelling van de strategische beleggingsportefeuille te bepalen en af te stemmen op de verplichtingen.

Benchmark: vergelijkingsmaatstaf. Representatieve maatstaf waartegen de prestaties van een beleggingsportefeuille worden afgezet.

Beleidsdekkingsgraad: de beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de twaalf dekkingsgraden van de laatste twaalf maanden.

Dekkingsgraad: de waarde van het pensioenvermogen uitgedrukt als percentage van de waarde van de pensioenverplichtingen. De dekkingsgraad wordt als graadmeter beschouwd voor de mate van zekerheid dat de toegezegde pensioenen ook daadwerkelijk kunnen worden uitbetaald.

FTK (Financieel Toetsingskader): het Financieel Toetsingskader geeft regels over de wettelijke financiële verplichtingen van pensioenfondsen en is opgenomen in de Pensioenwet.

Governance: goed ondernemerschap; onder andere integer en transparant handelen door het bestuur, alsmede goed toezicht hierop. Ook het afleggen van verantwoording over het uitgevoerde beleid en het toezicht hierop valt eronder.

High yield: hoogrenderende obligaties, uitgegeven door ondernemingen met een lage kredietwaardigheid.

Performancetoets: de performancetoets is een middeling van de z-score over 5 jaar.

Private equity: investeringen in niet-beursgenoteerde ondernemingen.

Rekenrente: fictief rendementspercentage dat het belegde vermogen in de toekomst wordt geacht op te brengen.

Rentetermijnstructuur (RTS): de rentetermijnstructuur geeft het verband weer tussen de looptijd van een vastrentende belegging enerzijds en de daarop te ontvangen marktrente anderzijds.

Solvabiliteit: het vermogen dat op langere termijn aanwezig moet zijn om de verplichtingen te kunnen nakomen.

Swap: ruil van het rendement op een vastgestelde referentiewaarde tegen een variabele rente tijdens een vastgestelde looptijd.

UFR (Ultimate Forward Rate): Voor de bepaling van de rentetermijnstructuur wordt onder andere de UFR toegepast. Het hanteren van de UFR houdt in dat voor ver in de toekomst liggende verplichtingen een aangepaste rentecurve wordt gehanteerd.

Vastrentende waarden: beleggingssoort waarover in beginsel een vaste rentevergoeding en een vaste looptijd geldt, zoals obligaties en leningen.

Waardeoverdracht: het naar een andere pensioenregeling verhuizen van de waarde van een tot zeker moment opgebouwde pensioenaanspraak, in het geval de deelnemer verandert van werkgever of verzekeraar.

Z-score: mate waarin het werkelijke rendement van een pensioenfonds afwijkt van het rendement van de normportefeuille.

Periodieke informatieverstopping voor de financiële producten, bedoeld in artikel 8, leden 1, 2 en 2 bis, van Verordening (EU) 2019/2088 en artikel 6, lid 1, van Verordening (EU) 2020/852

Productnaam: Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

Identificatiecode juridische entiteiten (LEI): 5493007PYLOJEXV2U856

Ecologische en/of sociale kenmerken (E/S-kenmerken)

Heeft dit financieel product een duurzame beleggingsdoelstelling?

Ja

Dit product heeft de volgende duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling gedaan: ___%

in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie als ecologisch duurzaam gelden

in economische activiteiten die volgens EU-taxonomie niet als ecologisch duurzaam gelden

Dit product heeft de volgende duurzame beleggingen met een sociale doelstelling gedaan: ___%

Nee

Dit product promootte ecologische/sociale (E/S) kenmerken.

Hoewel duurzaam beleggen niet het doel ervan was, had het een minimum van ___% duurzame beleggingen

met een ecologische doelstelling in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie als ecologisch duurzaam gelden

met een ecologische doelstelling in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie niet als ecologisch duurzaam gelden

met een sociale doelstelling

Dit product promootte E/S-kenmerken, maar heeft niet duurzaam belegd.

Duurzame belegging: een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het behalen van een ecologische of een sociale doelstelling, mits deze belegging geen ernstige afbreuk doet aan ecologische of sociale doelstellingen en de ondernemingen waarin is belegd, praktijken op het gebied van goed bestuur toepassen.

De **EU-taxonomie** is een classificatiesysteem dat is vastgelegd in Verordening (EU) 2020/852. Het gaat om een lijst van **ecologisch duurzame economische activiteiten**. Die verordening bevat geen lijst van sociaal duurzame economische activiteiten. Duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling kunnen wel of niet op de taxonomie zijn afgestemd.

In hoeverre is voldaan aan de ecologische en/of sociale kenmerken die dit financiële product promoot?

Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus (PfAB) heeft de volgende ecologische en sociale kenmerken gepromoot:

1. Niet bijdragen aan controversieel gedrag en activiteiten door middel van uitsluitingen

PfAB heeft beleggingen uitgesloten die niet passen bij haar beleggingsbeleid. PfAB heeft nagenoeg niet direct belegd in bedrijven die zich substantieel bezighouden met de volgende activiteiten:

Duurzaamheids-indicatoren meten hoe de ecologische of sociale kenmerken die het financiële product promoot, worden verwezenlijkt.

- Controversiële wapens (chemische wapens, biologische wapens , clustermunitie, landmijnen, witte fosfor, nucleaire wapens en verarmd uranium);
- Mijnbouw van thermische kolen & teerzanden;
- Vervaardigen van tabaksproducten of distributie ervan (voor laatstgenoemde geldt een omzetrempel van 5% als indicatie van een kernactiviteit).

PfAB heeft nagenoeg ook niet direct belegd in bedrijven die controversieel gedrag vertonen door zeer ernstige schenders van de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen, van de Guiding Principles on Business and Human Rights en/of van de Global Compact principes van de Verenigde Naties uit te sluiten. Het schenden van deze principes definieert PfAB als het halen van de laagste score volgens de externe dataleverancier MSCI, op compliance met ten minste een van deze internationale standaarden.

PfAB heeft ook niet direct belegd in staatsobligaties van landen die onderworpen zijn aan sancties door de VN Veiligheidsraad en/of de Europese Unie.

PfAB heeft in 3 uitgesloten ondernemingen belegd en in beleggingsfondsen die beperkte exposure hadden naar uitgesloten bedrijven. PfAB heeft geen directe invloed op het uitsluitingsbeleid van deze beleggingsfondsen.

De prestaties van PfAB ten aanzien van dit kenmerk is gemeten aan de hand van duurzaamheidsindicator 1. De resultaten zijn opgenomen in de volgende vraag.

2. Bedrijven stimuleren in lijn te handelen met internationale verdragen en gedragscodes

PfAB ziet engagement (in gesprek gaan met ondernemingen) en stemmen als belangrijke instrumenten voor een verantwoorde invulling van de beleggingsactiviteiten.

Via actief aandeelhouderschap hebben onderliggende vermogensbeheerders namens PfAB gedurende de referentieperiode bedrijven gestimuleerd om in lijn te handelen met internationale verdragen en gedragscodes (zoals de VN Global Compact en de VN Guiding Principles). Actief aandeelhouderschap betekent stemmen op aandeelhoudersvergaderingen en het aangaan van kritische gesprekken met een deel van de bedrijven waarin PfAB heeft belegd. In de relevante fondsen werd het actief aandeelhouderschap uitgevoerd door PGGM over de periode 01-01-2022 tot 01-11-2022. Vanaf 1 januari 2023 zal actief aandeelhouderschap over heel de portefeuille worden uitgevoerd door Columbia Threatneedle Investments (CTI).

De prestaties van PfAB ten aanzien van dit kenmerk is gemeten aan de hand van duurzaamheidsindicatoren 2 en 3. De resultaten zijn opgenomen in de volgende vraag.

3. Beperking van klimaatverandering

PfAB heeft ten aanzien van klimaatverandering doelstellingen geformuleerd om de CO₂-intensiteit van de belangrijkste onderdelen van de portefeuille in lijn te brengen met de internationale afspraken van het Akkoord van Parijs. Om deze doelstellingen te bereiken heeft PfAB verschillende methodieken toegepast per activaklasse. Deze doelstellingen waren als volgt:

- Aandelen en de kredietwaardige bedrijfsobligatieportefeuille: PfAB beoogt een initiële reductie van gefinancierde broeikasgasemissies van 30%, gevolgd door 7% reductie op jaarbasis, met als oogmerk om in 2050 op netto nul gefinancierde broeikasgasuitstoot uit te komen;
- Hoogrentende ('high yield') bedrijfsobligatie portefeuille: een 30% reductie van gefinancierde broeikasgasemissies.

PfAB heeft de vereisten ten aanzien van reductie van gefinancierde broeikasgasemissies aan de externe vermogensbeheerders meegegeven als beleggingsrestricties.

De prestaties van PfAB ten aanzien van dit kenmerk is gemeten aan de hand van duurzaamheidsindicatoren 4, 5 en 6. De resultaten zijn opgenomen in de volgende vraag.

4. Duurzaam vastgoed en gebouwde omgeving

PfAB heeft gekozen voor vastgoedbeheerders die zich inspinnen om bestaande vastgoedportefeuilles te verduurzamen, nieuwe projecten op duurzaamheid hebben beoordeeld, oog hebben voor de positie van sleutelberoepen op de huurmarkt en transparant zijn over het proces hieromtrent. Daarnaast heeft PfAB gekozen voor hypotheekbeheerders die zich inspinnen om hypotheeknemers tot duurzame keuzes te bewegen. De hypotheekbeheerders doen dit enerzijds door zogeheten groene hypotheeklen aan te bieden, en anderzijds hypotheeknemers te informeren over verduurzaming van hun huis. Hiervoor heeft PfAB het beheer van hypotheeklen en vastgoedportefeuille uitsluitend uitbesteed aan vermogensbeheerders die aan strenge duurzaamheidseisen voldoen. De externe vermogensbeheerders moesten gedurende de referentieperiode:

- Ondertekenaar zijn van UN PRI;
- Een net zero commitment hebben afgegeven;
- Lid zijn van Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB) en hun hier relevante producten laten voldoen aan een minimale GRESB-rating van 4 of 5 sterren (alleen voor vastgoed);

Daarnaast moest de betreffende portefeuille een SFDR classificatie volgens artikel 8 SFDR hebben en het beleggingsfonds een ESG beleid met bijbehorende rapportages.

PfAB onderhoudt de dialoog met de externe vermogensbeheerders ten aanzien van ESG integratie in het algemeen en specifiek ten aanzien van SDG 7 (duurzame energie) en SDG 11 (veilige en duurzame steden).

De prestaties van PfAB ten aanzien van dit kenmerk is gemeten aan de hand van duurzaamheidsindicatoren 7 en 8. De resultaten zijn opgenomen in de volgende vraag.

● **Hoe hebben de duurzaamheidsindicatoren gepresteerd?**

1. Aantal beleggingen in uitgesloten bedrijven en landen	0 Per 31/12/2022 voor discretionaire mandaten.
2. Aantal bedrijven waarmee de engagement provider namens PfAB in een engagementtraject zit	170
3. Aantal engagementtrajecten waarmee mijlpalen zijn behaald ten aanzien van een verbetering van gedrag van bedrijven	15
4. CO ₂ -intensiteit van de aandelenportefeuille (weighted average carbon intensity: ton CO ₂ e (scope 1 en 2)/ miljoen USD omzet)	Ontwikkelde Markten Portefeuille: 153 Ontwikkelde Markten Benchmark: 321 Opkomende Markten Portefeuille: 74 Opkomende Markten Benchmark: 141

	Ontwikkelde Markten en Opkomende Markten Portefeuille: 84 Ontwikkelde Markten en Opkomende Markten Benchmark: 163 Per 31/12/2022.
5. CO ₂ -intensiteit van de bedrijfsobligatieportefeuille (weighted average carbon intensity: ton CO ₂ e (scope 1 en 2)/ miljoen USD omzet)	Portefeuille: 110 Benchmark: 123 Per 31/12/2022.
6. De CO ₂ -intensiteit van de hoogrentende bedrijfsobligatieportefeuille ten opzichte van de benchmark (weighted average carbon intensity: ton CO ₂ e (scope 1 en 2)/ miljoen USD omzet)	Portefeuille: 200 Benchmark: 294 De CO ₂ -intensiteit is over H2 2022, per 31/12/2022, omdat in H1 2022 er geen blootstelling was naar hoogrenderende bedrijfsobligaties.
7. Percentage vastgoedfondsen waarin PfAB belegt met een Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB) score van 4 of 5 sterren	100%. PfAB belegde gedurende de referentieperiode in drie vastgoedfondsen en ze hebben alle drie een GRESB-score van 5 sterren.
8. Percentage hypotheekfondsen waarin PfAB belegt die ecologische en/of sociale kenmerken promoot	100%. PfAB belegde gedurende de referentieperiode in één hypotheekfonds en die is geclassificeerd als artikel 8 onder SFDR.

● **...en in vergelijking tot voorafgaande perioden?**

Dit is de eerste periodieke rapportage conform de vereisten van SFDR. Een vergelijking met voorafgaande periodes kan gemaakt worden in de volgende periodiek rapportage.

In de EU-taxonomie is het beginsel "geen ernstige afbreuk doen" vastgelegd. Dit houdt in dat op de taxonomie afgestemde beleggingen geen ernstige afbreuk mogen doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie, en dat een en ander vergezeld gaat van specifieke Uniecriteria.

Het beginsel "geen ernstige afbreuk doen" is alleen van toepassing op de onderliggende beleggingen van het financiële product die rekening houden met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten. De onderliggende beleggingen van het resterende deel van dit financiële product houden geen rekening met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten.

Andere duurzame beleggingen mogen evenmin ernstige afbreuk doen aan ecologische of sociale doelstellingen.

Hoe is in dit financiële product rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

PfAB heeft niet alle belangrijkste ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren in aanmerking genomen. Deze zijn gedefinieerd in de wet en kunnen door pensioenfondsen zelf worden aangevuld. PfAB heeft de volgende ongunstige effecten wel meegenomen, tussen haakjes is opgenomen hoe PfAB het ongunstige effect heeft meegenomen en de toelichting staat onder de eerste vraag:

De belangrijkste ongunstige effecten zijn de belangrijkste negatieve effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren die verband houden met ecologische en sociale thema's en arbeidsomstandigheden, eerbiediging van de mensenrechten en bestrijding van corruptie en omkoping.

- Broeikasgas emissies ondernemingen (reductiedoelstelling bepaalde activaklassen en actief aandeelhouderschap);
- CO₂-voetafdruk ondernemingen (reductiedoelstelling bepaalde activaklassen en actief aandeelhouderschap);
- Broeikasgasintensiteit ondernemingen (reductiedoelstelling bepaalde activaklassen en actief aandeelhouderschap);
- Blootstelling aan bedrijven actief in de fossiele brandstofsector (uitsluitingsbeleid);
- Aandeel in verbruik en productie van niet-hernieuwbare energie (actief aandeelhouderschap);
- Intensiteit energieverbruik per klimaatsector met hoge impact (reductiedoelstelling bepaalde activaklassen en actief aandeelhouderschap);
- Schendingen van UN Global Compact-principes en de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen (uitsluitingsbeleid);
- Blootstelling aan controversiële wapens (antipersoonsmijnen, clustermunities, chemische wapens en biologische wapens) (uitsluitingsbeleid);
- Landen waarin is geïnvesteerd die onderworpen zijn aan sociale schendingen (uitsluitingsbeleid).

Wat waren de grootste beleggingen van dit financiële product?

De lijst bevat de beleggingen die het **grootste aandeel** beleggingen van het financiële product vormen tijdens de referentieperiode, te weten: **Op 31-12-2022**

Grootste beleggingen	Sector	% Activa	Land
Vastgoedfonds	Overige	10,14	Europa
Hypotheckenfonds	Overige	9,75	Nederland
PGGM Infrastructure Fund	Overige	4,78	Nederland
Netherlands 3.75 42	Overheid	1,71	Nederland
NL GOV 2 15JUL24	Overheid	1,64	Nederland
DE GOV 1.5 15MAY24	Overheid	1,54	Duitsland
FR GOV 2.25 25MAY24	Overheid	1,38	Frankrijk
FR GOV0 25FEB24	Overheid	1,21	Frankrijk
NL GOV0 15JAN24	Overheid	0,86	Nederland
NL GOV 2.75 15JAN47	Overheid	0,80	Nederland
Microsoft	Techniek	1,25	Verenigde
DE 2.5% 04/07/44	Overheid	0,59	Duitsland
NL GOV 4 15JAN37	Overheid	0,57	Nederland
APPLE INC	Techniek	0,55	Verenigde
KREDITANSTALT FUER WIEDERAUFBA 0 4JUL24	Overheid	0,54	Duitsland

De percentages zijn gebaseerd op de stand per 31-12-2022 en gebaseerd op de totale portefeuille van PfAB. Derivaten en contanten zijn niet opgenomen in de tabel. Er is niet doorgekeken in beleggingsfondsen. Als de belegging in een beleggingsfonds tot de grootste 15 beleggingen behoorde is dit fonds opgenomen in bovenstaand overzicht.

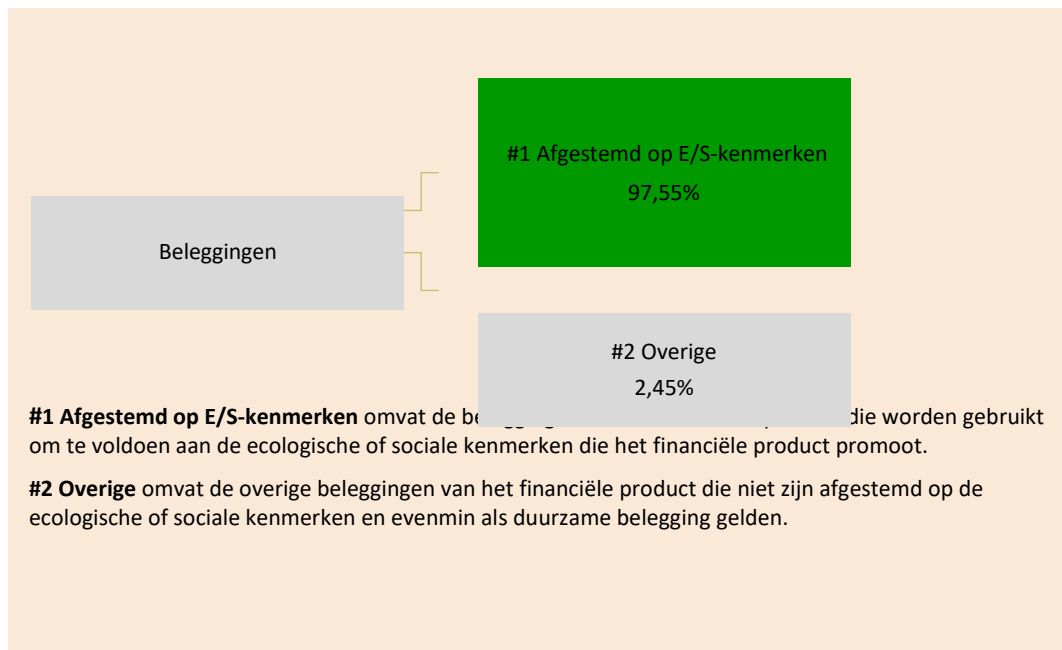

Wat was het aandeel duurzaamheidsgerelateerde beleggingen?

PfAB promootte ecologische en sociale kenmerken zonder dat het een duurzamebeleggingsdoelselling nastreeft. PfAB heeft geen minimumallocatie gemaakt naar duurzame beleggingen in de zin van SFDR of beleggingen in ecologisch duurzame activiteiten in de zin van de Taxonomie-Verordening. Het overgrote deel van de beleggingen van PfAB was afgestemd op ecologische en/of sociale kenmerken. Deze beleggingen hadden betrekking op aandelen, bedrijfsobligaties, beleggingen in vastgoed en hypotheek en staatsobligaties. De overige beleggingen waren niet afgestemd op deze kenmerken en waren belegd in derivaten of liquide middelen. Daarvoor waren geen ecologische of sociale minimumwaarborgen van toepassing.

De activa-allocatie beschrijft het aandeel beleggingen in specifieke activa.

Hoe zag de activa-allocatie eruit?

#1 Afgestemd op E/S-kenmerken omvat de beleggingen die worden gebruikt om te voldoen aan de ecologische of sociale kenmerken die het financiële product promoot.

#2 Overige omvat de overige beleggingen van het financiële product die niet zijn afgestemd op de ecologische of sociale kenmerken en evenmin als duurzame belegging gelden.

Om te bepalen of aan de EU-taxonomie wordt voldaan, bevatten de criteria voor **fossiel gas** emissiegrenswaarden en de omschakeling naar hernieuwbare energie of koolstofarme brandstoffen tegen eind 2035. Voor **kernenergie** bevatten de criteria uitgebreide regels inzake veiligheid en afvalbeheer.

Faciliterende activiteiten maken het rechtstreeks mogelijk dat andere activiteiten een substantiële bijdrage leveren aan een ecologische doelstelling.

Transitieactiviteiten zijn activiteiten waarvoor nog geen koolstofarme alternatieven beschikbaar zijn en die onder meer broeikasgasemissieniveaus hebben die overeenkomen met de beste prestaties.

● **In welke economische sectoren werd belegd?**

<i>Economische Sector</i>	<i>Som marktwaarde (%)</i>
<i>Overige</i>	<i>27,76</i>
<i>Overheid</i>	<i>23,43</i>
<i>Financiële ondernemingen</i>	<i>13,35</i>
<i>Techniek</i>	<i>7,66</i>
<i>Zorg</i>	<i>5,60</i>
<i>Consument discretionair</i>	<i>4,70</i>
<i>Industrieën</i>	<i>4,17</i>
<i>Communicatie</i>	<i>3,73</i>
<i>Basisconsumptiegoederen</i>	<i>3,49</i>
<i>Nutsvoorziening</i>	<i>2,08</i>
<i>Materialen</i>	<i>1,90</i>
<i>Energie</i>	<i>1,25</i>
<i>Vastgoed</i>	<i>0,88</i>

De percentages zijn gebaseerd op de stand per 31-12-2022. Onder overig vallen onder andere bepaalde derivaten en sommige beleggingen in opkomende markten. De sectorverdeling is gemaakt op basis van doorkijk in onderliggende beleggingsfondsen voorzover er data hierover beschikbaar was (hetgeen doorgaans voor alle liquide beleggingen het geval is).

In hoeverre waren de duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling afgestemd op de EU-taxonomie?

0%.

● **Heeft het financiële product belegd in activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen¹?**

Ja:

In fossiel gas In kernenergie

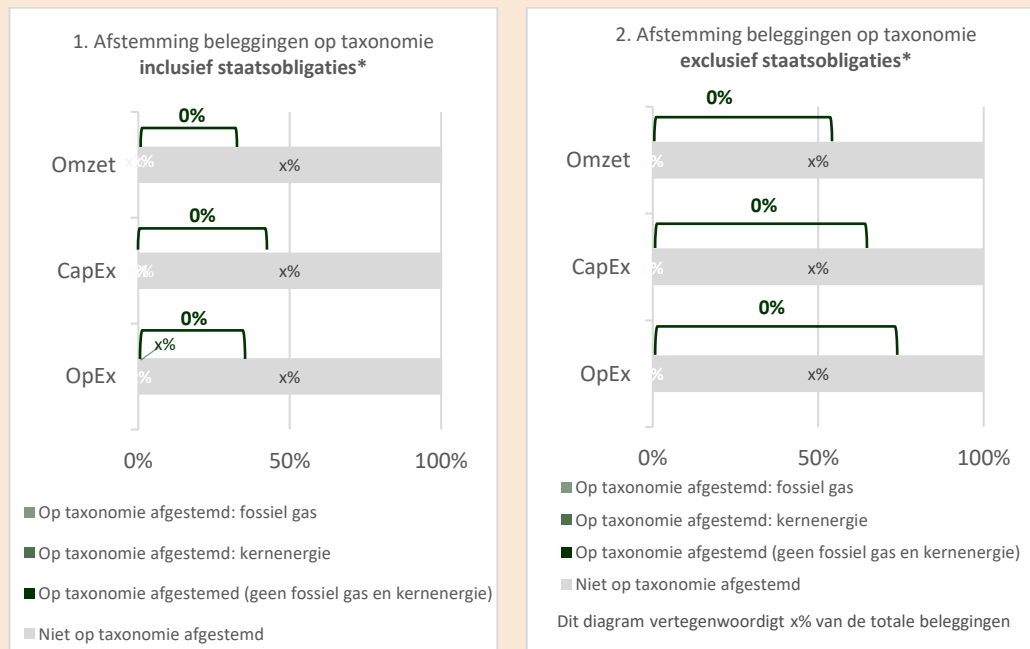
Nee

¹ Activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie zullen alleen aan de EU-taxonomie voldoen indien zij bijdragen aan het beperken van de klimaatverandering ("klimaatmitigatie") en geen ernstige afbreuk doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie – zie de toelichting in de linkermarge. De uitgebreide criteria voor economische activiteiten in de sectoren fossiel gas en kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen, zijn vastgesteld in Gedelegeerde Verordening (EU) 2022/1214 van de Commissie.

Op de taxonomie afgestemde activiteiten worden uitgedrukt als aandeel van:

- de **omzet** die het aandeel van de opbrengsten uit groene activiteiten van ondernemingen waarin is belegd, weergeeft;
- de **kapitaaluitgaven** (CapEx) die laten zien welke groene beleggingen worden gedaan door de ondernemingen waarin is belegd, bv. voor een transitie naar een groene economie;
- de **operationele uitgaven** (OpEx) die groene operationele activiteiten van ondernemingen waarin is belegd, weergeven.

De onderstaande diagrammen geven in het groen het percentage op de EU-taxonomie afgestemde beleggingen. Er is geen geschikte methode om te bepalen in hoeverre staatsobligaties op de taxonomie zijn afgestemd. Daarom geeft het eerste diagram de mate van afstemming voor alle beleggingen van het financiële product inclusief staatsobligaties, terwijl het tweede diagram alleen voor de beleggingen van het financiële product in andere producten dan staatsobligaties aangeeft in hoeverre die op de taxonomie zijn afgestemd.*

* In deze diagrammen omvat 'staatsobligaties' alle blootstellingen aan overheden.

● **Wat was het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten?**
0%.

● **Hoe verhiel het percentage op de EU-taxonomie afgestemde beleggingen zich tot eerdere referentieperiodes?**

Dit betreft de eerste rapportage. Volgend jaar kan er een vergelijking worden opgenomen.

zijn duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling die **geen rekening houden met de criteria** voor ecologisch duurzame economische activiteiten in het kader van de Verordening (EU) 2020/852.

Wat was het aandeel duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling die niet op de EU-taxonomie waren afgestemd?

Niet van toepassing. PfAB heeft zich gedurende de referentieperiode niet gecommitteerd aan duurzame beleggingen en heeft daarom niet gemeten of het belegd heeft in duurzame beleggingen conform SFDR.

Wat was het aandeel sociaal duurzame beleggingen?

Niet van toepassing. PfAB heeft zich gedurende de referentieperiode niet gecommitteerd aan duurzame beleggingen en heeft daarom niet gemeten of het belegd heeft in duurzame beleggingen conform SFDR.

Referentie-benchmarks zijn indices waarmee wordt gemeten of het financiële product de ecologische of sociale kenmerken verwezenlijkt die dat product promoot.

Welke beleggingen zijn opgenomen in “overige”? Waarvoor waren deze bedoeld en waren er ecologische of sociale minimumwaarborgen?

De beleggingen die waren opgenomen in #2 Overige waren de belegging in derivaten en liquide middelen. Daarvoor waren geen ecologische of sociale minimumwaarborgen van toepassing. Derivaten worden gebruikt om grote financiële risico's mee af te dekken. Liquide middelen worden gebruikt om te kunnen voldoen aan aangegane verplichtingen, zoals margin calls en pensioenuitkeringen.

Welke maatregelen zijn er in de referentieperiode getroffen om aan de ecologische en/of sociale kenmerken te voldoen?

PfAB heeft de volgende maatregelen getroffen:

- In opdracht van PfAB heeft een externe partij een lijst opgesteld waarin niet belegd mag worden op basis van de uitsluitingscriteria. Deze lijst werd ter uitvoering aan alle onderliggende vermogensbeheerders gecommuniceerd en werd tweemaal geactualiseerd. Eventuele overschrijdingen zijn door de externe vermogensbeheerders gemeld aan PfAB en de fiduciaire vermogensbeheerder van PfAB. De fiduciaire vermogensbeheerder van PfAB heeft periodiek gecontroleerd of er niet in deze beleggingen belegd is.
- Voor engagement en stemmen heeft PfAB gebruik gemaakt van de aanpak van onderliggend manager PGGM voor het uitvoeren van engagementactiviteiten tot 01-11-2022. Vanaf 1 januari 2023 zal engagement worden uitgevoerd door CTI. PfAB is periodiek geïnformeerd over de voortgang van engagementtrajecten.
- PfAB heeft de afgesproken vereisten ten aanzien van reductie van gefinancierde emissies meegegeven aan de externe vermogensbeheerders als beleggingsrestricties. Er is gekozen voor MSCI-benchmarks die voldoen aan de Europese eisen voor *Climate Transition Benchmarks* voor de aandelenportefeuille en de bedrijfsobligatieportefeuille. Deze zijn nieuw geïmplementeerd in 2022. PfAB is periodiek geïnformeerd over de uitvoering van het beleggingsbeleid en of de portefeuilles nog binnen de afgesproken kaders zijn beheerd. De broeikasgasemissies van de betreffende beleggingsportefeuilles werden tweemaal gerapporteerd als onderdeel van de ESG risico rapportage.
- PfAB is periodiek geïnformeerd over de GRESB score van de vastgoedfondsen en over de kenmerken en de resultaten van de hypotheekfondsen waarin werd belegd.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?

Niet van toepassing. PfAB heeft geen referentiebenchmark om te voldoen aan de ecologische of sociale kenmerken voor de gehele pensioenregeling.

● **Waarin verschilt de referentiebenchmark van een brede marktindex?**

Niet van toepassing.

- ***Hoe heeft dit financiële product gepresteerd wat betreft de duurzaamheidsindicatoren voor het bepalen van de afstemming van de referentiebenchmark op de gepromote ecologische en sociale kenmerken?***

Niet van toepassing.

- ***Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?***

Niet van toepassing.

- ***Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de brede marktindex?***

Niet van toepassing.